

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМ. АДМІРАЛА МАКАРОВА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЯВОРСЬКА-ДИМИТРІЄВА ТЕТЯНА ІВАНІВНА

УДК 378.22:34 (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ДО РОБОТИ З МІГРАНТАМИ

011 – Освітні та педагогічні науки

01 Освіта/Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей та результатів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 Т. І. Яворська-Димитрієва

Науковий керівник: **Кічук Ярослав Валерійович**, доктор педагогічних наук,
професор

Миколаїв – 2026

АНОТАЦІЯ

Яворська-Димитрієва Т.І. Підготовка майбутніх юристів до роботи з мігрантами (2021-2026 р.р.) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки». – Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Миколаїв, 2026.

Дисертацію присвячено теоретичному обґрунтуванню та експериментальній перевірці педагогічних умов формування професійної підготовленості бакалаврів права до роботи з мігрантами.

Актуальність дослідження зумовлена посиленням глобалізаційних і міграційних процесів, трансформацією правових відносин, зростанням ролі захисту прав мігрантів і біженців, а також необхідністю модернізації юридичної освіти в умовах цифровізації, євроінтеграції та воєнних викликів.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов і моделі формування професійної підготовленості майбутніх юристів до роботи з мігрантами у закладах вищої освіти.

Об’єкт дослідження - професійна підготовка майбутніх юристів у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови та модель формування професійної підготовленості бакалаврів права до роботи з мігрантами.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація), емпіричні (спостереження, анкетування, тестування, експертне оцінювання, педагогічний експеримент), статистичні методи обробки даних.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено сукупність педагогічних умов формування професійної підготовленості бакалаврів права до роботи з мігрантами, які передбачають інтеграцію формальної, неформальної та інформальної освіти, упровадження практико-орієнтованих форм навчання,

використання інформаційно-комунікаційних технологій та індивідуалізацію освітньої траєкторії здобувачів; розроблено модель формування професійної підготовленості як цілісну педагогічну систему, що ґрунтується на системно-компетентнісному, діяльнісному, міжкультурному, акмеологічному та особистісно орієнтованому підходах; визначено структуру професійної підготовленості (особистісний, професійний, психологічний, комунікативний компоненти), обґрунтовано критерії (соціально-правовий, особистісно-іміджевий, діялісно-комунікативний), показники та рівні (високий, достатній, низький) її сформованості.

Удосконалено змістове наповнення професійної підготовки майбутніх юристів у контексті роботи з мігрантами шляхом конкретизації сутності поняття «професійна підготовленість бакалавра права до роботи з мігрантами» як інтегративного утворення, що поєднує правову, комунікативну, міжкультурну та особистісно-мотиваційну складові; уточнення ролі комунікативної компетентності як системоутворювального компонента професійної діяльності юриста у сфері міграції; а також обґрунтування доцільності впровадження практико-орієнтованих і цифрових освітніх технологій у процесі підготовки.

Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо професійної підготовки майбутніх юристів у закладах вищої освіти на засадах компетентнісного, міжкультурного та студентоцентрованого підходів; наукові уявлення про особливості формування професійної компетентності в умовах міграційних процесів і соціокультурних трансформацій; методичні засади використання інтеграції освітніх середовищ (формальної, неформальної та інформальної освіти) як ресурсу підвищення якості юридичної освіти.

Практичне значення результатів полягає у можливості впровадження розробленої моделі, педагогічних умов і діагностичного інструментарію у процес підготовки майбутніх юристів, а також при оновленні освітніх програм і навчальних курсів юридичного спрямування.

Експериментально доведено ефективність розробленої моделі: в експериментальній групі частка студентів із високим рівнем підготовленості

зросла з 12,2% до 21,67%, із достатнім – з 36,2% до 58,67%, тоді як частка з низьким рівнем зменшилася з 51,6% до 19,66%. У контрольній групі суттєвих змін не виявлено, що підтверджує ефективність запропонованих педагогічних умов.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна підготовленість, бакалавр права, мігранти, біженці, педагогічні умови, модель підготовки, компетентність, юридична освіта, міжкультурна комунікація.

ABSTRACT

Yavorska-Dimitrieva T.I. Training of future lawyers to work with migrants (2021-2026) – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 01 “Education/Pedagogy” in the specialty 011 “Educational, pedagogical sciences”. – Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, 2026.

The dissertation is devoted to the theoretical substantiation and experimental verification of pedagogical conditions for the formation of professional readiness of Bachelor of Law students to work with migrants.

The relevance of the study is обусловлена the intensification of globalization and migration processes, the transformation of legal relations, the growing importance of protecting the rights of migrants and refugees, as well as the need to modernize legal education in the context of digitalization, European integration, and wartime challenges.

The aim of the study is to theoretically substantiate and experimentally verify the pedagogical conditions and the model for developing the professional readiness of future lawyers to work with migrants in higher education institutions.

The object of the study is the professional training of future lawyers in higher education institutions.

The subject of the study is the pedagogical conditions and the model for developing the professional readiness of Bachelor of Law students to work with migrants.

Research methods include theoretical methods (analysis, synthesis, generalization, systematization), empirical methods (observation, surveys, testing, expert evaluation, pedagogical experiment), and statistical methods of data processing.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that, for the first time, a set of pedagogical conditions for the formation of professional readiness of Bachelor of Law students to work with migrants has been theoretically substantiated and experimentally verified. These conditions include the integration of formal, non-formal, and informal education; the implementation of practice-oriented learning

approaches; the use of information and communication technologies; and the individualization of students' educational trajectories. A model for developing professional readiness has been designed as a holistic pedagogical system based on systemic-competence, activity-based, intercultural, acmeological, and learner-centered approaches. The structure of professional readiness (personal, professional, psychological, and communicative components) has been defined, along with the criteria (socio-legal, personal-image, and activity-communicative), indicators, and levels (high, sufficient, low) of its formation.

The content of professional training for future lawyers in the context of working with migrants has been improved by specifying the essence of the concept of "professional readiness of a Bachelor of Law to work with migrants" as an integrative construct combining legal, communicative, intercultural, and personal-motivational components; clarifying the role of communicative competence as a system-forming component of a lawyer's professional activity in the field of migration; and substantiating the feasibility of implementing practice-oriented and digital educational technologies in the training process.

Further development has been achieved in the theoretical provisions regarding the professional training of future lawyers in higher education institutions based on competence-based, intercultural, and student-centered approaches; in scientific understandings of the formation of professional competence under conditions of migration processes and socio-cultural transformations; and in methodological principles for integrating educational environments (formal, non-formal, and informal education) as a resource for improving the quality of legal education.

The practical significance of the results lies in the possibility of implementing the developed model, pedagogical conditions, and diagnostic tools in the training of future lawyers, as well as in updating educational programs and legal curricula.

The effectiveness of the developed model has been experimentally confirmed: in the experimental group, the proportion of students with a high level of readiness increased from 12.2% to 21.67%, and with a sufficient level from 36.2% to 58.67%, while the proportion with a low level decreased from 51.6% to 19.66%. No significant

changes were observed in the control group, which confirms the effectiveness of the proposed pedagogical conditions.

Keywords: professional training, professional readiness, Bachelor of Law, migrants, refugees, pedagogical conditions, training model, competence, legal education, intercultural communication.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

1. Димитрієва Т. Розвиток правової компетентності мігрантів як умова їх позитивної соціальної адаптації *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Серія: Історичні науки", Випуск № 59 (2022). С. 60-66. URL: [https://doi.org/10.31909/26168774.2022-\(59\)-5](https://doi.org/10.31909/26168774.2022-(59)-5) (фахове видання категорії «Б» України).

2. Димитрієва Т. Підготовка майбутніх юристів до активного комунікування з мігрантами: деякі результати педагогічного дискурсу. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Серія: Педагогічні науки". Випуск № 62 (2023). С. 68-77. URL: <http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/article/view/718> (фахове видання категорії «Б» України).

3. Димитрієва Т. Міграція населення як педагогічне явище та правова проблема. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Серія: Педагогічні науки". Випуск № 64 (2023). С. 48-57. URL: <http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/issue/view/35> (фахове видання категорії «Б» України).

4. Яворська-Димитрієва Т.І. Здатність майбутнього юриста до роботи з мігрантами: деякі ідеї з досвіду підготовки в зарубіжжі. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (15) 2025. С. 184–190. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15022016> (фахове видання категорії «Б» України).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Яворська-Димитрієва Т.І. Право-компетентний супровід роботи з біженцями в Україні : метод. рек. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2025. 96 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	12
ВСТУП	13
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ДО РОБОТИ З МІГРАНТАМИ	21
1.1. Феноменологія міграції у параметрах сучасних наукових досліджень	21
1.2. Підготовка майбутніх юристів до професійної діяльності з мігрантами як педагогічна проблема	43
1.3. Специфіка процесу педагогічно-спрямованої роботи фахівця з мігрантами	65
1.4. Структурно-компонентний склад підготовленості майбутнього фахівця до роботи з мігрантами як результату професійної підготовки	77
Висновок до розділу 1	94
Список використаних джерел до розділу 1	98
РОЗДІЛ II. ОБГРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ – ЗМІСТОВОГО ЯДРА МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ В ЗВО ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	111
2.1. Критерії, показники та рівнева характеристика підготовленості майбутніх юристів до роботи з мігрантами	111
2.2. Наукове обґрунтування педагогічних умов професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами у професійній діяльності	142
2.3. Модель як педагогічна система формування професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами.....	167
Висновок до розділу 2.....	174
Список використаних джерел до розділу 2	177

РОЗДІЛ III. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ДО РОБОТИ З МІГРАНТАМИ	183
3.1. Педагогічний інструмент реалізації моделі підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами в умовах бакалаврату	183
3.2. Підготовка бакалаврів-юристів до роботи з мігрантами: порівняльна ефективність традиційного й експериментального підходів	196
Висновок до розділу 3	213
Список використаних джерел до розділу 3	216
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	219
ДОДАТКИ	222

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДМСУ – Державна міграційна служба України

ДПСУ – Державна прикордонна служба України

ЄДКІ – Єдиний державний кваліфікаційний іспит

ЗВО – заклад вищої освіти

ІКТ – інформаційно-комунікативні технології

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МОМ – Міжнародна організація з міграції

МОН – Міністерство освіти і науки

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПТПП – пункт тимчасового перебування іноземців

СІЗО – слідчий ізолятор

УВКБ – Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з питань біженців

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних реаліях, коли глобальні тенденції глобалізації та інтернаціоналізації поглиблюються, стрімко активізуються міграційні процеси. Значну роль у збагаченні можливостей утвердження діалогу культур між народами відіграє освіта, яка постає суттєвим чинником спрямування міграційних процесів через спроможність їх трансформування у цивілізовану площину взаєморозуміння, взаємодопомоги та співпраці.

При цьому природа соціально-педагогічного явища, яким є міграція, обумовлює пріоритетне значення, з одного боку, правової освіти, з іншого – педагогічної освітньої галузі. Особливої частоти набуває актуальність дослідження проблематики підготовки майбутніх фахівців саме на базовому рівні вищої освіти – бакалаврів-юристів до роботи з мігрантами. Значущість окресленого сегмента зумовлена євроінтеграційними пріоритетами розвитку системи вищої освіти України, про що наголошується в Законі України «Про вищу освіту», стратегія сталого розвитку України до 2030 року, нормативно-правових документах, що визначають міжнародний вимір освітніх трансформацій в умовах глобалізації та трансформації. Своєрідність функцій, що покладені на Державну міграційну службу України, загострює проблемні питання, діяльність яких пов'язана з роботою такої категорії мігрантів, якими є біженці, адже за сучасних умов військового стану в Україні ця категорія виявляється найбільш уразливою – йдеться про захист їх прав і свобод, боротьбу з незаконною міграцією, профілактику адміністративним правопорушенням та належним документуванням на території України. Успішність професійної діяльності юристів у роботі з мігрантами значною мірою залежить від якості фахової підготовки правників, їхньої професійної компетентності, вміння швидко орієнтуватись в юридично вмотивованому комунікуванні з мігрантами.

Окреслене знаходить своє відображення в низці положень державних законодавчих і нормативних документів, з-поміж них базове значення мають «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2022 – 2032 роки» від

23 лютого 2022 року № 286-р [353], Закони України: «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 року № 40-IV (зі змінами від 31 березня 2023 року) [80], «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні» від 8 вересня 2011 року № 3715-VI (зі змінами від 13 січня 2024 року) [81], «Про Національну програму інформатизації» від 1 грудня 2022 року № 2807-IX [82]. У контексті відповідної євроінтеграційної домінанти принципово важливо визначені людино-центрований вплив впроваджених освітніх інновацій та суттєве оновлення наявної науково-технічної бази. Це обумовлює гостроту проблемних питань, пов'язаних із підготовкою майбутніх фахівців-юристів, здатних мобільно і компетентно вирішувати професійні завдання.

Аналіз результатів досліджень у галузі теорії та методики професійної освіти (І. Зязюн, Я. Кічук, Н. Ничкало, Г. Яворська та ін.) дозволяє стверджувати, що вчені вже дійшли згоди відносно визнання того, що саме спрямована у майбутнього фахівця-правника здатність конструктивно взаємодіяти з мігрантом постає передумовою його позитивної соціалізації. Вивчення й узагальнення досвіду у цій площині (Державна міграційна служба України в Одеській області, Управління Служби безпеки України в Одеській області, Управління Національної поліції в Одеській області) доводить, що сформована у здобувача правової освіти професійна компетентність дозволяє швидко і адекватно орієнтуватися в мінливих умовах сучасного життя, адаптуватися і приймати оптимальні рішення у складних ситуаціях професійного вибору, зберігати витримку і самовладання під час спілкування з мігрантами.

У результаті проведеного наукового дискурсу встановлено, що вітчизняними і зарубіжними дослідниками розроблено різні підходи до трактування компетентнісної освітньої парадигми та векторів конструктивності дотичної до фахової своєрідності здобувачів вищої юридичної освіти. Проблемні питання в цьому плані системно висвітлено в науковому доробку А.В. Борейчука; засоби формування складників професійно-орієнтованої компетентності висвітлено в працях О.А. Дубасенюка, В.А. Свідовської та ін.;

вивченню чинників формування у вищій школі професійної компетентності бакалаврів права були присвячені дослідження К.А. Радченка.

Проведені вченими зарубіжжя наукові розвідки щодо здатності здобувачів вищої юридичної освіти успішно вирішувати весь спектр фахових завдань, здебільшого пов'язується із правосвідомістю майбутніх юристів (Т.Таскінен (T.Taskinen), Р. Церчіа (R. Cerchia), Я. Хауса (J. Husa). Такі феномени правового життя, як правова культура, юридична професія та правова реформа на сучасному етапі стають дедалі більш взаємопов'язаними.

Попри визначені вченими переваги компетентнісної освітньої парадигми, дотепер лише в постановочному аспекті досліджується специфіка підготовки бакалаврів права до професійної діяльності з мігрантами, зокрема біженцями.

Актуальність дослідження окресленого сегмента підсилюється низкою суперечностей:

- між потребою українського суспільства у підвищенні позитивного іміджу суб'єктів міграційної служби та недостатнім ступенем вияву працівниками міграційних служб професійної компетентності та етики;

- між необхідністю збагачення духовності, розвитку лідерських, комунікативних та ділових і особистісних якостей працівників правової системи та недосконалою практикою підготовки фахівців на базовому бакалаврському рівні в ЗВО;

- між новопосталою вимогою формування активної суб'єктної позиції бакалаврів права у процесі професійної самореалізації та недооцінкою зростаючих соціальних потреб до компетентностей фахової роботи із категорією мігрантів.

З огляду на актуальність та недостатню розробленість окресленої проблеми та наявні суперечності, було визначено тему дисертаційного дослідження: **«Підготовка майбутніх юристів до роботи з мігрантами»**.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського (протокол № 04 від 01.11.2021 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці сукупності тих педагогічних умов, за яких результат підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами в процесі фахової підготовки в закладах вищої освіти, а саме підготовленість, набуває позитивної динаміки.

Відповідно до мети дослідження було окреслено основні **завдання**:

1. Визначити сутність та структуру феномену «професійна діяльність майбутнього юриста з мігрантами»; уточнити змістове наповнення конструктів «мігрант»; «різновид мігрантів»; «мігранти-біженці»; «підготовка юристів до професійної діяльності».

2. Розкрити специфіку підготовленості як прояву професійної компетентності бакалаврів права до роботи з мігрантами.

3. Вивчити критерії, показники та схарактеризувати рівні підготовленості бакалаврів права до роботи з мігрантами.

4. Науково обґрунтувати педагогічні умови підготовленості майбутніх юристів, як результат професійної підготовки до роботи з мігрантами.

5. Розробити та експериментально перевірити модель як педагогічну систему бакалаврської підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами та технології її впровадження в освітній процес закладу вищої освіти.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх юристів у закладах вищої освіти України.

Предмет дослідження – педагогічні умови та змістове ядро моделі підготовленості бакалаврів права до роботи з мігрантами у закладах вищої освіти України.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні про те, що позитивна динаміка процесу підготовленості майбутніх юристів на базовому, бакалаврському рівні вищої освіти відбуватиметься більш ефективно, якщо в освітньому процесі реалізувати сукупність таких *педагогічних умов*, як-от:

- активізація формальної, неформальної, інформальної освіти здобувачів через спрямування їхньої освітньої траєкторії в ЗВО;

- актуалізація ресурсів інформаційно-розвивального середовища в ЗВО шляхом компетентного використання педагогічних ресурсів ІКТ;
- формування фахової обізнаності в моделях діяльності правника щодо роботи з мігрантами.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань дослідження використовувався комплекс методів:

теоретичні – аналіз та узагальнення наукових підходів вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі філософії, психології, педагогіки, права з проблематики підготовленості бакалаврів права до роботи з мігрантами; систематизація досвіду та вивчення психолого-педагогічних, навчально-методичних матеріалів закладів вищої юридичної освіти, задля вивчення стану розв'язання проблеми професійної підготовки майбутніх здобувачів базової юридичної освіти в аспекті здатності до роботи з мігрантами; аналіз, порівняння, класифікація з метою уточнення змістового наповнення поняття «підготовленість бакалавра права до роботи з мігрантами», для обґрунтування педагогічних умов та моделі підготовки майбутніх юристів до діяльності з мігрантами; конкретизації сутності і складників професійної компетентності;

емпіричні – діагностичні (педагогічне спостереження, тестування, методи експертних оцінок, анкетування, бесіди, самооцінка), для розробки і перевірки педагогічного інструментарію формування підготовленості бакалаврів права до роботи з мігрантами; визначення суперечностей у цьому плані; педагогічний експеримент (констатувальний, діагностувальний, формувальний етапи) – з метою перевірки педагогічних умов та дієвості моделі їх реалізації в процесі професійної підготовки майбутніх бакалаврів права в ЗВО;

статистичні – для кількісного й якісного аналізу експериментальних даних із використанням методів математичної статистики задля доведення надійності та достовірності отриманих результатів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- *вперше* теоретично обґрунтовано й реалізовано сукупність педагогічних умов формування конструктивної професійної підготовленості в ЗВО бакалаврів права до роботи з мігрантами (активізації успішності досліджуваного процесу формальної, неформальної, інформальної освіти здобувачів через спрямування їхньої освітньої траєкторії; актуалізація ресурсів інформаційно-розвивального середовища в ЗВО шляхом компетентного використання дидактичних ресурсів ІКТ; формуванні фахової обізнаності у моделях діяльності правника щодо роботи з мігрантами); розроблено модель формування професійної підготовленості майбутніх бакалаврів права як педагогічної системи, визначено її критерії (соціально-правовий, особистісно-іміджевий та діяльнісно-комунікативний) та компоненти (ціннісно-мотиваційний, когнітивний та контрольно-оцінний), показники та рівні (системно-моделюючий – високий, локально-моделюючий – достатній, мінімально-моделюючий – низький) сформованості професійної підготовленості майбутніх бакалаврів права до роботи з мігрантами. Технологічність запропонованої системи моделі підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами на базовому бакалаврському рівні, полягає у її структурованості, наявності діагностичного інструментарію та інтеграції ефективних методів професійної підготовки, що забезпечує прогнозований результат формування професійної готовності майбутніх фахівців;

- *подальшого розвитку* набули положення про методику вдосконалення професійної підготовки в ЗВО майбутніх юристів до роботи з мігрантами.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що науково обґрунтовано, експериментально доведено та апробовано сукупність педагогічних умов формування професійної підготовленості бакалаврів права, а також може бути використано викладачами ЗВО у ході професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами в логіці підсистеми «формальна-неформальна-інформальна освіта».

Насамперед теоретичні положення та практичні напрацювання, котрі викладені у дисертаційному проєкті та опублікованих навчально-методичних матеріалах, можна використовувати для створення підручників, навчальних посібників та методичних рекомендацій з освітніх компонентів «Юридична психологія», «Міжнародний захист прав людини», «Міграційне право» у ракурсі удосконалення змісту лекційних та практичних занять з навчальних дисциплін індивідуальної освітньої траєкторії, визначення та реалізації здобувачами вищої освіти до написання курсових і магістерських робіт, а також у процесі організації викладацької діяльності в закладах вищої освіти.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ, Ізмаїльського державного гуманітарного університету, Миколаївського національного університету кораблебудування імені Адмірала Макарова та Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, результати та висновки дослідження обговорювалися на науково-практичних конференціях різного рівня:

Міжнародних: «ІХ Дунайські наукові читання Українська Бессарабія як модель полікультурного розвитку держави», присвяченої Міжнародному дню солідарності людей (Ізмаїл, 2023); V Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Світ дидактики: дидактика в сучасному світі» (Київ, 2025); Innovations in education. Innovative technologies for teaching professional disciplines (Інновації в освіті. Інноваційні технології викладання професійних дисциплін), (Республіка Польща, м. Катовіце, 2023).

Всеукраїнська: V Міжвузівська науково-практична конференція «Вища освіта у міждисциплінарному вимірі: від традицій до інновацій» (Ізмаїл, 2025).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, представлені в дисертації, отримані автором самостійно.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних

джерел до кожного розділу (190 найменувань, що містяться на 22 сторінках) та 10 додатків розташованих на 56 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 278 сторінок друкованого тексту, основний зміст роботи викладено на 187 сторінках. У роботі представлено 8 рисунків та 14 таблиць, що обіймають 24 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ДО РОБОТИ З МІГРАНТАМИ

1.1. Феноменологія міграції в параметрах сучасних наукових досліджень

Одним із важливих програмних результатів освітнього процесу у вітчизняних закладах вищої освіти майбутніх бакалаврів права постає багатоаспектна робота з мігрантами. Це, як відомо, закладено в освітній програмі у розрізі компетентностей, зокрема, інтегральної – здатність розв’язувати спеціалізовані задачі в галузі правничої діяльності; загальної – здатність аналізувати ретроспективи розвитку тих явищ і процесів, котрі впливають на сучасну правову систему; спеціальної компетентності – здатність аналізувати як правові проблеми, так і обґрунтовувати правові позиції.

Протягом усієї історії людства міграційні процеси відігравали важливу роль у розвитку суспільства, сприяючи набуттю ним ознак демократичності. [75]. Міграція є одним із найбільш розповсюджених явищ не лише в нашій країні, а й у всьому світі. У сучасному глобалізованому, інформатизованому, мінливому світі міграційні процеси не лише нарастають, але і набувають нового характеру, посилюючи актуальність наукових досліджень не стільки у сфері державної міграційної політики, її розробки, впровадження і модернізації, скільки у сфері суспільної свідомості громадян та в ракурсі правовідповідальної поведінки.

Особливої значущості дослідження міграційних процесів набуває у зв’язку з тим, що міграція є складним соціальним феноменом, який впливає на різні сфери життєдіяльності суспільства. Зростання масштабів міграції часто супроводжується виникненням низки соціальних проблем, пов’язаних із забезпеченням житлом, працевлаштуванням, медичним обслуговуванням,

адаптацією мігрантів до нового соціокультурного середовища та подоланням психологічних труднощів.

У науковій літературі поняття «міграція населення» (від лат. Migration – переміщення, переселення) здебільшого трактується як переміщення людей у межах однієї держави або між різними країнами зі зміною місця проживання. Відповідно до визначення Організації Об'єднаних Націй, міграцією вважається переміщення осіб терміном понад шість місяців. Водночас у наукових джерелах зустрічаються й більш широкі підходи до розуміння цього феномену, згідно з якими міграція охоплює всі види територіального переміщення населення, що мають суспільне значення, включаючи внутрішньоміські та приміські переміщення.

У філософських словниках соціальних термінів міграція визначається як процес переміщення людей, окремих представників етнічних спільнот або цілих етносів, пов'язаний зі зміною постійного місця проживання чи поверненням до нього [101]. Таке трактування акцентує увагу на етносоціальних аспектах міграційних процесів.

У демографічному енциклопедичному словнику [20] використовується тлумачення «міграції населення – як переміщення людей (мігрантів) через кордони тих чи інших адміністративно-територіальних одиниць зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час». Як бачимо, зацентровано на праві особистості щодо вибору, включаючи соціум, що зумовлює фактори соціалізації особистості.

Соціологічний словник [118] визначає міграцію як «географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у вузькому або ширшому географічному просторі». Подібне трактування подає Економічна енциклопедія [24]: «міграція населення – це переміщення людей, етносів, їхніх частин або окремих представників, пов'язане зі зміною постійного місця проживання або з поверненням до нього». Відтак, йдеться про вагу мотиваційної складової «переміщення» людини.

У географічній енциклопедії України «міграція» визначається як переміщення населення, що супроводжується зміною зон життєдіяльності та постійного проживання [14]. Юридична енциклопедія трактує поняття «міграція» як переміщення осіб через державні чи адміністративні кордони зі зміною постійного місця проживання на тривалий або постійний термін [111]. Зазначене фокусує увагу на особистості як суб'єкті, здатному впливати на вибір площини життєдіяльності.

У зв'язку з вище окресленим досить широкою палітрою позначуваних у науковій літературі явищ, наближених до міграційних процесів, налічується понад сотню визначень цього феномену, які виникали у межах різних методологічних наукових підходів і предметної специфіки наукових дисциплін. Складність і різновекторність визначення сутнісних ознак міграції стали основою для різноманітності та її дефініцій.

Варто зазначити, що нормативно-правове закріплення поняття «міграція» міститься, зокрема, у документах держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у протидії незаконній міграції (Астана, 15 вересня 2004 р.), де міграція визначається як сукупність переміщень людей [79]. Таке визначення дозволяє узагальнити різні форми тлумачення міграційних процесів у межах єдиного понятійного поля.

Історико-педагогічний аналіз проблеми свідчить про те, що міграція в різні історичні періоди залишалася об'єктом підвищеної уваги науковців. Незважаючи на значну кількість досліджень, проблема термінологічної визначеності поняття «міграція» і сьогодні залишається актуальною.

Схарактеризуємо вище окреслене більш докладно. Так, у результаті вивчення й узагальнення наукової літератури, можна виокремити концепцію міграції у теоретизаціях Е. Равенштейна (1834 – 1913). Йдеться про одного із перших науковців, який запровадив поняття «міграція». Науковець розглядав міграцію як закономірне суспільне явище, що підпорядковується певним об'єктивним законам та залежить від комплексу внутрішніх і зовнішніх чинників.

На думку Е. Равенштейна, міграційна активність населення визначається дією так званих факторів «притягання» та «виштовхування» («push-pull factors»). До чинників «виштовхування» він відносив несприятливі соціально-економічні умови, жорстке законодавство, високий рівень оподаткування та інші негативні обставини, що спонукають людей залишати місце проживання. Натомість чинники «притягання» пов'язані з наявністю кращих умов життя, працевлаштування та соціального забезпечення в інших регіонах чи країнах [123].

Попри певні, недостатньо переконливі правила, все ж донині Е. Равенштейна вважають основоположником (засновником) міграційної теорії, апелюючи до достатньо переконливого доведення ним домінанти у міграційному дискурсі, з моменту їх появи 40-х і 60-х років XX століття. До того ж, його наукові положення стали основою для подальшого розвитку багатьох концепцій, зокрема неокласичної економічної теорії міграції (1962 - 1969), теорії сегментованого ринку праці (1979) та теорії глобальних систем (1988) [122].

Вкажемо, що фундаментальна наукова праця Е. Равенштейна, яка заклала підґрунтя для подальшого розвитку міграційної теорії, стала робота «Закони міграції» опублікована у 1885 році. У цьому дослідженні науковець акцентував увагу переважно на демографічних характеристиках міграційних процесів, а не на їх соціальному аспекті. Йдеться, зокрема про таке:

- міграційні процеси мають поступовий характер і супроводжуються явищами «поглинання» та «розсіювання» населення;
- міграція забезпечує перерозподіл населення між окремими територіями;
- регіони відрізняються між собою економічними умовами, що впливає на інтенсивність міграційних потоків;
- більшість мігрантів переміщуються на незначні відстані;
- кожному міграційному потоку відповідає певний зворотний рух населення;
- основними центрами тяжіння мігрантів виступають великі промислові та торговельні міста;

- сільське населення характеризується більшою мобільністю порівняно з міським;
- жінки частіше беруть участь у внутрішній міграції, тоді як у зовнішній міграції переважають чоловіки;
- приріст населення великих міст значною мірою забезпечується саме міграційними процесами;
- масштаби міграції зростають паралельно з розвитком промисловості, торгівлі та транспортної інфраструктури;
- провідними причинами міграції виступають економічні фактори.

У результаті аналізу наукової спадщини Е. Равенштейна можна дійти висновку, що дослідник розглядав міграцію як механізм перерозподілу трудових ресурсів між регіонами. На його думку, дефіцит робочої сили в одних частинах країни компенсується переміщенням населення з територій, де спостерігається її надлишок. Центральне місце в концепції вченого посідає поняття «міграційних потоків», які формуються у напрямку великих промислових і торговельних центрів [122].

Зауважимо на тому, що ідеї, закладені Е. Равенштейном, творчо реалізовані іншими дослідниками проблематики міграційних процесів у глобалізованому світі. Наприклад, Саскія Сассен відома своїми дослідженнями глобальних міграційних потоків та ролі великих міст у процесах інтеграції мігрантів [123]. Марк Міллер досліджував вплив міграції на приймаючі суспільства та інтеграційну політику [117]. Дуглас Массеї аналізував причини та наслідки міжнародної міграції, зокрема економічні та соціальні фактори. [121].

Не ставлячи собі за мету здійснення аналізу спільного і відмінного в існуючих наукових позиціях вчених, зазначимо, що вони значно розширили наукові уявлення про таке явище, яким постає міграційний процес. Зокрема, найбільш актуально звучить положення про те, що в основі міграції лежать насамперед економічні причини.

Варто також зазначити, що подальший розвиток класичних міграційних теорій пов'язується з економетричною моделлю Е. Лі «pushpull factors»,

розробленою у 1960-х роках [119]. Згідно з цією концепцією, на кожній території діють фактори трьох типів: утримувальні, притягувальні та виштовхувальні. Саме співвідношення цих чинників визначає масштаби міграційних процесів. При цьому окремі фактори впливають на широкі соціальні групи, тоді як інші мають значення лише для конкретних осіб.

У контексті сучасних наукових підходів заслуговує на увагу позиція А. Хомри, який визначає міграцію як територіальне переміщення населення, що супроводжується зміною місця проживання [103]. Вочевидь, дослідник не конкретизує часові межі такого переміщення, його трактування дозволяє акцентувати увагу саме на просторовій зміні життєвого середовища людини.

Сучасні послідовники, зазначених вище учених, суттєво доповнюють і розширюють уявлення про ключові ознаки явища, що досліджуються. До прикладу, С. Каслс у самому визначенні такого явища розрізняє внутрішню та міжнародну міграцію. Внутрішня міграція, на його думку, пов'язана з переміщенням населення в межах однієї держави між окремими регіонами або адміністративними одиницями, тоді як міжнародна міграція передбачає перетин державних кордонів. Дослідник наголошує, що міграцією слід вважати лише такі переміщення, які тривають не менше шести місяців або одного року [43].

Доречно зазначити, що таку позицію враховано й у довідкових джерелах. До прикладу, юридична енциклопедія визначає міграцію як переселення населення в межах країни або за її межі [13]. А це спонукає дослідників побачити у такому явищі інші ознаки. Так, на думку А. Романюка, офіційна міграція здійснюється на підставі законного дозволу держави, яка приймає мігранта, тоді як нелегальна міграція відбувається без відповідного правового оформлення [82]. Аналізуючи зазначену дослідницьку позицію, деякі дослідники суттєвим недоліком цього визначення вбачають те, що воно охоплює виключно міжнародну міграцію, не зачіпаючи внутрішню міграцію [81].

Вчені, які вивчають окреслений вище сегмент порушеної проблеми, вже досягли консенсусу щодо доцільності розглядати міграцію у двох сенсах – у широкому та вузькому [83]. Так, у вузькому сенсі міграція трактується як

завершене територіальне переміщення, що супроводжується зміною постійного місця проживання. У широкому розумінні під міграцією розуміють будь-які просторові переміщення населення між населеними пунктами або адміністративно-територіальними одиницями незалежно від тривалості та цільового призначення.

Слід підкреслити, що через призму розкриття функцій міграції уможливорюється повноцінне розкриття її сутності та конкретної ролі, котре виконує це явище в суспільстві. До прикладу, міграція сприяє розвитку різних соціальних груп населення, розширенню світогляду, накопиченню професійного досвіду, міжкультурному обміну та інтеграції національних культур [89].

Окремі сучасні дослідники (О. Блінова, М. Слюсаревський, А. Хомра та ін.) основними функціями міграції визначають економічну та соціальну. Економічна функція полягає в забезпеченні відповідності між попитом і пропозицією робочої сили різної кваліфікації в різних регіонах та країнах. Соціальна функція міграції пов'язана із задоволенням потреб людини у безпеці, соціальній самореалізації, підвищенні соціального статусу та інтеграції в нове середовище [89].

Теоретичний аналіз проблематики міграції свідчить про те, що у XIX–XX століттях, у процесі формування національних держав, утвердилися принципи громадянства та особистої свободи, а також набули поширення поняття «еміграція» та «імміграція» [81]. Це зумовило необхідність чіткого розмежування різних форм міграційних процесів.

Враховуючи, що не існує чіткого або загальноприйнятого визначення терміну «міграція», за основу ми будемо використовувати визначення поняття за рекомендацією Організації Об'єднаних Націй зі статистики міжнародної міграції. Відповідно до цього підходу, «мігрантом» вважається особа, яка проживає в іншій країні понад один рік незалежно від причин, добровільності чи законності такого переміщення [52]. Особи, які перебувають за кордоном протягом коротшого періоду (туристи, учасники ділових поїздок тощо), до категорії мігрантів не належать. Водночас до загальної категорії мігрантів можуть

включатися окремі групи короткострокових працівників, зокрема сезонні робітники, зайняті у сфері сільського господарства.

Констатуємо, що нині виокремлюються наукові дослідження проблематики міграції, котрі здебільшого мають міждисциплінарний характер; вони утворюють теоретичну галузь соціально-правового змісту, у якій останнім часом спостерігається тенденція теоретичного регресу, а не прогресу. У зв'язку з чим, в Україні виникає гостре питання, щодо розширення теоретичної сфери дослідження міграції населення, взявши до уваги конкретику нових чинників. На нашу думку, доцільно брати до уваги факт суттєвого розширення основних чинників міграційних процесів, виокремивши психолого-педагогічні та соціально-правові фактори міграційних переміщень.

Так, на наш погляд, психолого-педагогічний фактор міграції доцільно трактувати як внутрішній конфлікт мігранта між його особистісними характеристиками та цінностями суспільства, у якому він наразі перебуває, а також як наявність самомотивації та прагнення до повторного навчання (вивчити нову культуру, мову, спосіб життя даної групи населення, зміна зразків моделі поведінки та стилю життя) та подальшої зміни системи цінностей відповідно до загальновизнаних цінностей його нинішнього оточення. Адже, саме відсутність вміння встановлювати контакти з мігрантом може спричинити в подальшому його комунікативну тривожність та психологічну замкнутість, що вплине на умови його перебування в новій країні. Справа ще й в тому, що такий підхід ураховує те, що здійснення міграційного переміщення вже вплинуло на психологічний стан мігранта, адже ним було пережито кризу внутрішньо-особистісного конфлікту суперечностей між власними потребами та можливостями; до того ж, не завжди міграція відбувається за бажанням іноземця.

Доречно, визначаючи соціально-правовий фактор міграції, об'єднати у ньому таку характеристику, як: взаємодія місцевої спільноти (організації, установи, неформальні групи) з мігрантом, що спонукатиме до подальшої його адаптованості в суспільстві із прогнозуванням перспективи розвитку взаємин між ними, відповідно до законодавства та в залежності від правового статусу

мігранта (легального чи нелегального). Це може бути статус біженця, іммігранта, трудового мігранта чи студента, серед інших. Таким чином, легальні мігранти мають право на працю згідно із законодавством країни перебування; доступ до соціального захисту, медичної допомоги, освіти та інших соціальних послуг; мають право на освіту для себе та своїх дітей; мають право повернутися до країни свого походження за умови, що їхня безпека та добробут там не будуть порушені. До того ж, на наш погляд, слід взяти до уваги, що, зокрема, для нелегальних мігрантів вищезазначені права можуть бути обмеженими.

Проте, незважаючи на правовий статус мігранта, кожен з них має право на доступ до правової підтримки та консультацій. А це у подальшому дасть змогу йому зрозуміти власні права та обов'язки в країні перебування. Це може включати правову допомогу у справах імміграції, працевлаштування, житла та інших питань. Це забезпечить їм підтримку та ресурси для досягнення успіху та самореалізації.

Незважаючи на те, що термін «еміграція» в українському законодавстві залишається недостатньо визначеним, дослідники досить активно використовують дане поняття в наукових дорозвідках. Вперше цей термін запровадив у науковий обіг іспанський римо-католицький юрист, філософ та богослов XVI століття, Франсіско де Вікторія, професор університету Саламан, у своїй праці «Батько міжнародного права» [115]. Серед українських учених, термін «еміграція» вживано у наукових доробках, зокрема, Ольги Ровенчак [81], Миколи Слюсаревського та Олени Блінової [89].

Аналіз наукових підходів дозволяє визначити еміграцію як добровільне або вимушене переселення особи чи групи осіб до іншої держави на постійне або тривале проживання з економічних, політичних, релігійних чи інших причин. Водночас сучасні умови глобальної мобільності населення потребують оновлення традиційних підходів до трактування цього поняття [52].

Принципово важливим для нашої наукової розвідки постає ще й таке ключове питання, як імміграція. Його дослідники здебільшого тлумачать як в'їзд

(вселення) громадян однієї країни в іншу країну для постійного або тимчасового (як правило, тривалого) проживання [20; 81].

Регламентом Європейського Союзу з міграційної статистики № 862/2007 імміграцією визначено дію, якою особа встановлює своє місце проживання на території держави-члена на період, щонайменше дванадцяти місяців або з наміром його тривалості, попередньо проживаючи в іншій державі-члені або третій країні [52].

На основі проведеного аналізу доцільно уточнити зміст понять «еміграція» та «імміграція» шляхом посилення їх соціального складника. Так, еміграцію можна розглядати як добровільний або вимушений виїзд особи чи групи осіб за межі країни проживання на законних або незаконних підставах на певний період чи назавжди, що передбачає подальшу імміграцію до іншої держави. Відповідно, імміграція є процесом в'їзду осіб до нової країни проживання на законних або незаконних підставах.

Таким чином, у межах міграційного процесу завжди існує момент, коли емігрант стає іммігрантом, а еміграція трансформується в імміграцію. Визначальним у цьому випадку виступає факт перетину адміністративного чи державного кордону.

Аналіз наукових джерел свідчить і про існування різних підходів до класифікації міграції [35]. Узагальнюючи науковий фонд з цього питання, деталізуємо класифікацію у цьому плані. Так, йдеться про внутрішню та зовнішню (міждержавну, міжконтинентальну та континентальну) міграції. У першому випадку, це переміщення населення в межах однієї країни, котрі здійснюють добровільне переселення і носить вимушений характер (біженці), або примусовий характер (депортація). Щодо зовнішньої міграції, то вона розрізняється, з одного боку, як еміграція – виїзд працездатного населення з країни перебування для довгострокового чи постійного проживання в іншу країну. А з іншого – імміграція, тобто в'їзд робочої сили в дану країну з-за кордону (на постійне або тривале проживання з метою навчання, роботи або для того, щоб уникнути дискримінації, переслідувань тощо) [20; 25; 81; 118].

Особливий інтерес для нашого дослідження становить класифікація міжнародної міграції, запропонована Організацією Об'єднаних Націй. У межах цієї класифікації виокремлюються:

- освітня міграція;
- трудова міграція;
- сімейна міграція;
- міграція з метою постійного проживання;
- гуманітарна міграція (біженці, шукачі притулку тощо) [52].

До того ж, за тривалістю міграція поділяється на постійну (безповоротну) та тимчасову (зворотну) [98]. Так, постійна (безповоротна) міграція супроводжується остаточною зміною місця проживання та суттєво впливає на демографічну структуру населення і трудовий потенціал окремих регіонів (до прикладу, переселення сільських жителів до міст). Тимчасова міграція, своєю чергою, має декілька різновидів (маятникова, циклічна, епізодична та безповоротна).

Відповідно до міжнародних підходів, схвалених Міжнародною організацією з міграції (МОМ), доцільно більш повноцінно розуміти зміст кожного різновиду в такий спосіб, як:

- *маятникова міграція* (англ. – pendular migration) уявляє собою щоденні або щотижневі поїздки населення від місць проживання до місць роботи або навчання, що розташовані в різних населених пунктах (тут бере участь значна частина міського й сільського населення). Зазначене поняття характеризує мобільність населення, а не саму міграцію;

- *циклічна (сезонна) міграція* – це переміщення економічно активного, працездатного населення, котре пов'язане з пошуком роботи на певний час з поверненням на попереднє місце проживання (наприклад, сезонні роботи), задля отримання вищого доходу, ніж вони мають в місцях походження;

- *епізодична міграція* – це ділові, культурні, побутові, рекреаційні та інші поїздки, що здійснюються нерегулярно у часі, та не обов'язково за одним і тим

самим напрямом (до речі, за своїми масштабами цей вид міграції перевершує всі інші);

- *безповоротна (постійна, повноцінна) міграція* трактується як переміщення населення з одного населеного пункту до іншого з метою зміни постійного місця проживання. При цьому її обсяг та інтенсивність залежать від багатьох факторів (економічних, соціальних, політичних тощо) і постає важливим джерелом формування постійного населення в заселених місцевостях;

- *сезонні міграції* характеризуються переміщенням, головним чином, працездатного населення до місця тимчасової роботи та проживання на певний термін (зазвичай на декілька місяців, з можливістю повернення в місце постійного проживання);

- *незворотна (або переселення)* є тим видом міграції, що передбачає зміну постійного місця проживання;

- *циркулярна міграція* визначається як повторне пересування осіб з місця їх постійного проживання до місця призначення, якщо в'їзд та повернення відбуваються більше одного разу. Циркулярна міграція може відбуватися як між країнами, так і всередині держави. Зазначене поняття відрізняється від зворотної міграції (один в'їзд та одне повернення після тривалої відсутності) та щоденних поїздок на роботу в інший населений пункт за умови, що особа щоночі повертається до того ж місця проживання [47; 52].

Як бачимо, у трактуванні міграції, як суто науковому явищі, правомірно вбачати усі ознаки одночасно як складного, так і багатогранного. Саме цим обумовлений підвищений інтерес до її вивчення в ракурсі правової науки. До вищесказаного додамо обриси наукової позиції А. Адеподжу, котрий диференціює міграцію ще й за тривалістю. Так, вчений розрізняє короткотермінову (менше ніж 2 роки), середньотермінову (від 2 до 10 років), довготермінову (більше 10 років) та постійну (більше 20 років) міграцію [81].

На думку дослідника, серед різних форм міграційних процесів найбільш вагоме значення для соціального, економічного та демографічного розвитку суспільства має саме безповоротна міграція. Такий підхід дозволяє більш повно

охарактеризувати сутність і масштаби міграційних переміщень, а також оцінити їхній вплив на суспільний розвиток.

Водночас структурно-логічний аналіз міграційних потоків, їхнього кількісного та якісного складу дає змогу більш детально уявити співвідношення різних форм міграції. Хоча зазначені пропорції можуть змінюватися залежно від соціально-економічних та політичних умов, загальна структура міграційних процесів залишається відносно стабільною. Саме це створює можливість для системного аналізу міграційних потоків та їх подальшої класифікації (рис. 1).

Окремої уваги, у контексті дослідження феномену міграції, потребує проблема міграційної мотивації. Під міграційними мотивами доцільно розуміти специфічний психічний стан особистості, який спонукає людину до зміни місця проживання з метою досягнення певних економічних, соціальних або психологічних цілей. Економічні мотиви міграції найчастіше пов'язані з прагненням людини покращити власний матеріальний стан, забезпечити економічну стабільність та підвищити рівень добробуту сім'ї. Соціальні мотиви визначаються бажанням особи змінити або підвищити свій соціальний статус, здобути суспільне визнання та покращити умови життя. Психологічні мотиви, своєю чергою, пов'язані з потребою особистості у самореалізації, самоповазі, розширенні життєвого досвіду, пізнанні нових культур і соціальних середовищ.

На формування міграційних мотивів впливають індивідуально-психологічні особливості людини, її інтереси, потреби, ціннісні орієнтації, життєві прагнення та очікування. Важливе значення мають також стать, вік, сімейний стан, рівень освіти, культурний потенціал та стан здоров'я потенційного мігранта [33]. Отже, рішення про міграцію формується під впливом як внутрішніх характеристик особистості, так і зовнішніх факторів, що створюють певні стимули та перспективи зміни умов життя.

Поглиблюючи наукові уявлення про феноменологію міграції, доцільно більш детально розглянути поняття «міграційний потік».

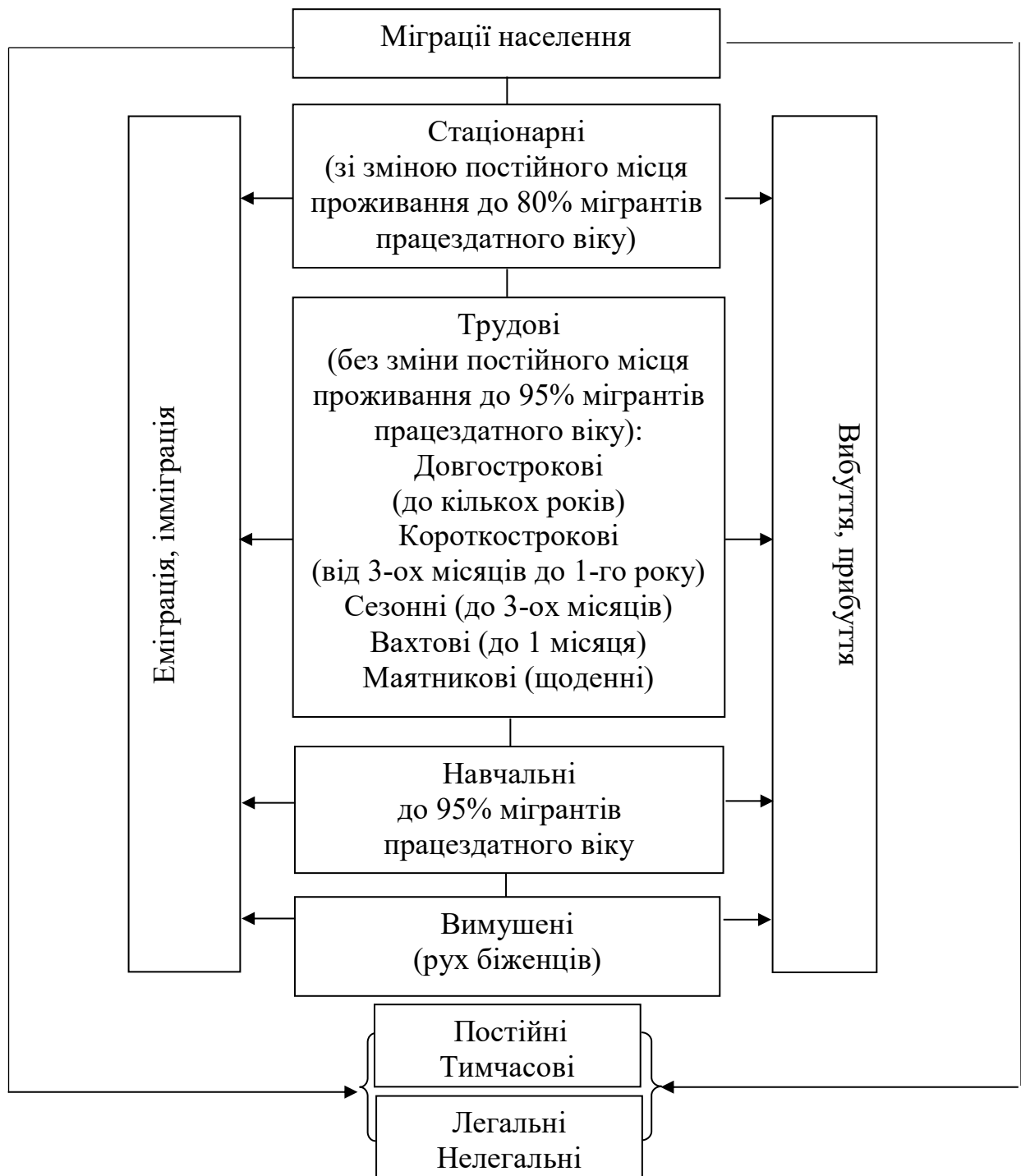

Рис. 1. Характеристики логіко-структурного аспекту міграційного потоку

Зазначимо найперше, що міграційні процеси переїзду за своїми причинами теж можна систематизувати. Так, першу групу репрезентує добровільна міграція. Це непримусове переселення населення, яке зумовлюється економічними причинами (освітніми, етнічними, шлюбними, кліматичними). Добровільна

міграція може бути пов'язана як із переселенням до регіонів із кращими умовами життя та працевлаштування, так і з укладанням трудових контрактів або здобуттям освіти.

Другу групу утворює вимушена міграція. Йдеться про переміщення осіб, пов'язане з необхідністю залишити місце проживання через загрозу життю, насильство, переслідування, воєнні дії, політичні конфлікти, екологічні чи техногенні катастрофи. Така міграція може супроводжуватися як перетином державного кордону, так і внутрішнім переміщенням у межах однієї країни. До вимушеної міграції належать, зокрема, біженці, внутрішньо переміщені особи та особи, які шукають притулок.

Водночас важливо враховувати ще й таке:

- по-перше, мобільність, що передбачає зміну просторових координат її проживання;
- по-друге, характер потреби і мотивації мігранта, зокрема прагнення покращити матеріальні чи соціальні умови життя;
- по-третє, ступінь стабільності, тобто наміри особи щодо інтеграції у нове середовище та сприйняття нового місця проживання як постійного [89].

Вчені здебільшого одностайні у визнанні з тим, що міграційні процеси формуються під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників: економічних, політичних, соціальних, етнічних, педагогічних і психологічних (рис. 2) [15].

Дійсно, суспільна практика свідчить, що міграційний процес зазвичай розгортається поетапно. Спочатку виникають або загострюються обставини, які спонукають людину до переміщення. Надалі формується мотивація до міграції, відбувається пошук оптимального рішення, здійснюється безпосереднє переміщення, після чого розпочинається етап адаптації до нового соціального середовища та взаємодії з місцевою спільнотою.

Наголошуємо, що особливої уваги потребує характеристика провідних чинників міграції, які були розглянуті у своїх наукових працях вітчизняними вченими (О.Є. Блінова, М.М. Слюсаревський). До економічних чинників вчені відносять низький рівень життя населення, обмежені матеріальні можливості,

безробіття та низьку заробітну плату. Такі фактори значною мірою пов'язані з економічною нестабільністю держави, що породжує невизначеність майбутнього та знижує рівень соціальної безпеки населення.

Рис. 2. Поглиблення наукових уявлень про феноменологію міграції

Політичні чинники міграції, як засвідчують сучасні наукові дослідження, проявляються насамперед у нестабільності внутрішньої та зовнішньої політичної ситуації держави. Формування міграційних настроїв населення значною мірою залежить від оцінки громадянами економічної, соціальної та політичної ситуації

в країні проживання. Політична нестабільність, військові конфлікти, загроза порушення прав людини та зниження рівня безпеки часто стають визначальними чинниками вимушеного переселення населення.

Етнічні чинники міграції пов'язані з прагненням осіб повернутися на історичну або етнічну батьківщину, а також із бажанням проживати в середовищі, де зберігаються звичні культурні, мовні та міжетнічні традиції. Соціальні чинники, своєю чергою, визначаються прагненням людини до підвищення соціального статусу, професійної самореалізації, покращення умов життя та впливом референтних груп, засобів масової інформації й суспільних уявлень про життя за кордоном. У цьому контексті важливу роль можуть відігравати мотиви престижу, соціальної моди та інші феномени суспільної свідомості [43; 103].

Узагальнення довідкової та наукової літератури дозволяє особливо наголосити на значущості *психологічних чинників у прийнятті особистості рішення про міграцію* [20; 106]. Міграція нерідко супроводжується трансформацією системи цінностей людини, зміною моделей поведінки, переосмисленням життєвих орієнтирів та необхідністю адаптації до нового соціокультурного середовища.

Саморефлексія досвіду роботи з мігрантами засвідчує, що однією з найбільш чисельних і водночас соціально вразливих категорій мігрантів є біженці - особи, вимушені залишити місце проживання через загрозу життю, здоров'ю чи обмеження базових прав і свобод.

Для більш повного розкриття сутності цієї категорії доцільно звернутися до типології біженців, яка сформувалася в сучасній правовій науці. Йдеться, зокрема, про:

- «екологічні» біженці – змушені залишати місце проживання внаслідок природних або техногенних катастроф (наприклад, аварії на Чорнобильській АЕС);
- «військові» біженці – переміщуються через воєнні конфлікти та збройні протистояння;

- «національні» біженці – залишають країну проживання через міжетнічні конфлікти або дискримінацію за національною ознакою.

З огляду на зазначене, цілком очевидним є не лише загострення усього спектру правових питань, а й підвищення рівня ваги правової компетентності відповідних фахівців. Важливо враховувати, що поняття «біженець» є міжнародно-правовим терміном універсального характеру, закріпленим у Конвенції ООН про статус біженців 1951 року та Протоколі 1967 року.

Одним із перших міжнародних документів, у якому було визначено поняття «*біженець*», став Статут Міжнародної організації у справах біженців 1948 року. Відповідно до цього документа, до категорії біженців належали:

- жертви нацистського або фашистського режиму, або режимів, що брали участь у Другій світовій війні на боці фашистських режимів, або жертви квислінговських чи подібних режимів, які допомагали фашистським режимам у боротьбі проти певної категорії населення, незалежно від того, користуються вони міжнародним статусом біженця чи ні;

- іспанські республіканці та інші жертви фалангістського режиму в Іспанії;

- особи, які вважалися біженцями до початку Другої світової війни за ознакою раси, релігії чи національності, або внаслідок своїх політичних переконань [99].

Означеним вище документом визначено, що «біженець» номінується особою, яка розглядалася як біженець через низку угод, укладених у період між двома світовими війнами, та внаслідок подій, що відбулися до 1 січня 1951 року. У 1967 році було прийнято Протокол про статус біженців, згідно з яким Конвенція 1951 року поширювалася на осіб, які стали біженцями після 1951 року. Статут УВКБ ООН 1954 року, Генеральна Асамблея ООН, на підставі якого Управління повинно здійснювати свою діяльність. Крім УВКБ ООН, яке є центральною ланкою, у міжнародну систему захисту біженців входять інші міжнародні установи системи ООН, міжнародні регіональні організації, неурядові організації та структури держав, що займаються питаннями захисту біженців.

Відповідно до Конвенції ООН про статус біженців (1951 р.), йдеться з одного боку, про особу, яка (через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідування за ознаками раси, релігії, національності, належності до певної соціальної групи чи політичних переконань) перебуває за межами країни своєї громадянської приналежності та не може або через такі побоювання не бажає користуватися захистом цієї країни внаслідок таких побоювань. З іншого ж боку, особа, яка не має громадянства та перебуває за межами країни свого попереднього звичайного проживання внаслідок таких подій, не може або через такі побоювання не бажає повернутися до неї.

Конвенція ООН про статус біженців (1951 р.) стала універсальним та основоположним міжнародним документом, що закріплює визначення поняття «біженець» у міжнародному праві. У подальшому саме це визначення поняття «біженець» було адаптовано до національного законодавства переважної більшості держав, включаючи Україну. Чи не основним здобутком даної Конвенції правомірно вважати те, що в ній вперше акцентовано не на групі осіб, які знаходяться перед загрозою переслідування за етнічною ознакою (як це було до прийняття Конвенції), а на конкретній особі – біженці. Відтак у Конвенції акцентовано на врахуванні індивідуального підходу. У Протоколі про статус біженців (1966 р.) було деталізовано поняття «біженець» за часовою ознакою. Вкажемо, що необхідність прийняття даного документу була зумовлена тим, що в Конвенції про статус біженців (1951 р.) існувало два обмеження щодо визначення поняття «біженець», які створювали суттєві перешкоди для вирішення проблем біженців та гарантування їхніх прав і свобод на належному рівні. А саме:

- тимчасове (право вважатися «біженцем» не поширювалося на осіб, які стали такими внаслідок подій, що відбулися після 1 січня 1951 року);
- географічне (під зазначеними подіями розуміють події, що відбулися в Європі до 1 січня 1951 року, або події, що відбулися в Європі чи в інших місцях до 1 січня 1951 року).

Положення про статус біженців закріплені й у низці інших міжнародних документів, які на міжнародному рівні визначають поняття «біженець» та закріплюють статус і права біженців, зокрема такі [15; 86]:

- Конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949 р.). Згідно зі статтею 44 цієї Конвенції, жодна держава не має права вороже поводитися з біженцями, які фактично не перебувають під захистом жодного уряду, виключно на підставі їхньої юридичної приналежності до держави-супротивниці;

- Угода про скасування віз для біженців (1959 р.). У даній Угоді визначено, що біженці, які законно проживають на території однієї з держав-учасниць Угоди, за певних умов звільняються від обов'язку отримувати візу для в'їзду чи виїзду з території іншої держави на будь-якому кордоні. До числа таких умов відноситься наявність дійсних проїзних документів та їх перебування за межами території держави не більше 3 місяців;

- Конвенція Організації африканської єдності, яка регулює специфічні аспекти проблеми біженців в Африці (1969 р.), згідно з якою термін «біженець» може бути застосований до будь-якої особи, яка внаслідок зовнішньої агресії, окупації, іноземного панування або подій, що серйозно порушують громадський порядок на всій території країни або її частині, була змушена залишити своє місце звичайного проживання, щоб шукати притулок в місці за межами країни свого походження або громадянства;

- Конвенція про статус апатридів (1954 р.). Термін «апатрид» означає особу, яка не вважається громадянином жодної держави згідно з її законодавством. У Конвенції зазначено, що особи без громадянства можуть бути визнані біженцями, і що не кожен біженець обов'язково вважається особою без громадянства;

- Декларація Організації Об'єднаних Націй про територіальний притулок (1967 р.), яка закріплює право будь-якої особи, у тому числі біженців, на притулок та на користування притулком. Особа (біженець), щодо якої є достатні підстави підозрювати, що вона вчинила злочин проти миру, воєнний злочин або

злочин проти людяності, не має права на притулок. У Декларації закріплюється фундаментальний гуманітарний принцип заборони примусового повернення;

- Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) 1977 року. Стаття 73 передбачає, що біженці та апатриди, відповідно до міжнародних актів, прийнятих зацікавленими сторонами, або до національного законодавства держави притулку чи держави проживання, користуються захистом, що надається відповідно до частин I та III Четвертої Женевської конвенції;

- Європейська угода про передачу відповідальності за біженців (1980 р.), яка була прийнята з метою створення законних підстав для перебування біженців на території інших держав (зокрема, щодо можливості передачі відповідальності за біженців від однієї держави до іншої). Дотримання норм вищезазначених міжнародних нормативно-правових актів є необхідною гарантією забезпечення прав біженців.

Відтак, з одного боку, спираючись на викладене вище, а з іншого - беручи до уваги сучасні вітчизняні реалії, важливо підкреслити, що поняття «біженець», порядок надання відповідного статусу та гарантії правового захисту визначаються як міжнародним, так і національним законодавством кожної держави. В Україні міжнародні нормативно-правові акти у сфері захисту біженців були ратифіковані Законом України «Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу про статус біженців» (2002 р.).

На національному рівні правове регулювання статусу біженців здійснюється Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI. Відповідно до положень цього Закону, біженцем визнається особа, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознаками раси, релігії, національності, належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами держави своєї громадянської належності та не може або не бажає користуватися її захистом через такі побоювання. Аналогічний статус може бути надано особі без громадянства, яка перебуває за

межами країни свого попереднього постійного проживання та не може або не бажає повернутися до неї з тих самих причин [27].

З огляду на вищезазначене, сформовано універсальний спосіб, за яким в широкому сенсі тлумачиться поняття «біженець».

Статус біженця застосовується до осіб, які більше не можуть користуватися захистом країни свого громадянства, оскільки вони її покинули. Особи, які перетнули міжнародні кордони, рятуючись від переслідувань, але які переїхали до країни свого громадянства, не можуть вважатися біженцями, оскільки вони можуть реалізувати своє право на захист в цій країні. Тобто, відповідно до міжнародного права, особа може вважатися біженцем, якщо вона не має можливості або не бажає скористатися захистом своєї країни походження або повернутися до цієї країни з причин побоювання переслідувань.

Загальновизнаним є положення про те, що поняття «мігрант» має широкий зміст і охоплює різні категорії іноземців та осіб, які перебувають на території держави на різних правових підставах. Розвиток сучасних міграційних процесів супроводжується появою нових форм міграції, що, своєю чергою, потребує постійного оновлення наукових підходів до класифікації мігрантів та вдосконалення правового регулювання їхнього статусу. Це актуалізує необхідність підготовки майбутніх юристів до професійної діяльності у сфері роботи з різними категоріями мігрантів.

Принагідно, вкажемо, що внутрішньо переміщені особи досліджуються в ракурсі предмета дослідження. Так, Басова І.С. поставила за мету «розвиток науки права соціального забезпечення щодо соціального захисту внутрішньо переміщених осіб як окремих суб'єктів соціального забезпечення» [3]. Попри те, що об'єкт проведеної дослідницею наукової розвідки це правовідносини із соціального захисту внутрішньо переміщених осіб становить лише опосередкований інтерес для започаткованого нами дослідження, ми все ж вважаємо цінним обраний науковий підхід, конструктивність застосованих загальнонаукових та спеціальних методів пізнання (історико-правових, формально-логічних, порівняльно-правових); особливо емпіричну базу

проведеного Басовою І.С. дослідження, адже йдеться про аналіз рішень Європейського суду з прав людини, Верховного Суду та інших судів за період 2014-2018 років [3].

Проведений нами науковий дискурс довів, що має сенс зацентувати на тому, що біженці намагаються потрапити до іншої країни, як правило, не тому, що це їхній вибір, а через нагальну потребу, яка виникає через загрозу їх правам людини, від якої влада їх країни не в змозі захистити.

Отже, попри різноманітність категорій мігрантів, значної ваги набуває педагогічний аспект професійної підготовки майбутніх юристів до роботи із зазначеною категорією іноземців, адже кожен з них має специфічні права й обов'язки, визначені законодавством конкретної країни. Більш детально, окреслений аспект професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з біженцями буде детальніше представлено у наступному підрозділі.

1.2. Підготовка майбутніх юристів до професійної діяльності з мігрантами як педагогічна проблема

На різних історичних етапах розвитку вітчизняного соціуму найважливішим складником духовного життя виступала система освіти, метою якої є підготовка фахівця, котрий володіє ґрунтовними фаховими знаннями і вміннями, здатним здійснювати багатоаспектну професійну діяльність, глибоко усвідомлюючи особистісно-професійний обов'язок і соціальну відповідальність. Модернізація України як правової держави зумовлює потребу у висококваліфікованих фахівцях юридичної галузі. Посилення ролі права в суспільному житті спричинило суттєві зміни в системі професійної підготовки майбутніх юристів. Сучасне суспільство потребує фахівців, які не лише володіють професійними знаннями та навичками, а й здатні приймати відповідальні рішення у складних ситуаціях, виявляти гнучкість,

комунікативність, адаптивність, здатність до співпраці та творчого вирішення професійних завдань [109].

Нові вектори сучасних тенденцій розвитку вищої юридичної та професійної освіти окреслили проблематику підготовки майбутніх юристів. Військовий стан в Україні та Євроінтеграційні уподобання обумовили значні зміни в соціально-економічному житті суспільства. Інтенсивні інформаційно-технологічні трансформації та трансформаційні процеси актуалізують нововведення в системі вищої освіти України. Вищезначене слугує поштовхом для пошуку ефективних шляхів удосконалення освітнього процесу вищої школи.

Такий ракурс знаходить своє відображення в низці положень державних законодавчих та нормативних документів, з-поміж яких базове значення мають Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2022 – 2032 роки від 23 лютого 2022 року № 286-р [80], Закони України та «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII (зі змінами від 16 серпня 2024 року) [28] та «Про інноваційну діяльність» від 04 липня 2002 року № 40-IV (зі змінами від 31 березня 2023 року) [30], а також «Про Національну програму інформатизації» від 01 грудня 2022 року № 2807-IX [31]. У контексті відповідної домінанти тут наголошується на важливості інтеграції України в єдиний європейський освітній простір, більш результативному впровадженні освітніх інновацій, оновленні наявної та забезпеченні новітньої науково-технічної бази. Отже, гостро постає проблема підготовки майбутніх фахівців-юристів, здатних мобільно вирішувати новопоставлені соціально-професійні завдання, виявляючи при цьому належну майстерність та новаторський підхід.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 року № 1556-VII (зі змінами від 16 серпня 2024 року), професійна підготовка - це здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальності [28]. У науковій літературі професійна підготовка трактується як цілісна система організаційних і педагогічних заходів, спрямованих на формування професійних знань, умінь, навичок та готовності особистості до виконання професійної діяльності.

За визначенням дослідників (зокрема, О.А. Неловкіної-Бернал), професійна підготовка – це процес, спрямований на набуття практичних умінь і навичок, необхідних для виконання конкретної професійної діяльності, наголошуючи, що її зміст не обмежується лише підвищенням освітнього рівня студента [57].

Вчений, С. Слюсарчук-Літвін розглядає професійну підготовку як систему організаційних та педагогічних заходів, що забезпечують формування професійної спрямованості особистості, її професійної компетентності та готовності до майбутньої діяльності [91].

На часі, якісно новий підхід до становлення конкурентоздатного фахівця, йдеться про створення умов у ЗВО. З одного боку, для визначення кандидатом індивідуальної освітньої траєкторії, а з іншого боку, здатність «тут і зараз» реалізувати таку траєкторію. Таким чином, як зазначають науковці (О.А. Дубасенюк, Я.В. Кічук, Г.Х. Яворська та ін.), уможлиблюється повноцінна реалізація принципу студентоцентризму.

Вченими, які впритул досліджують проблематику підготовки майбутніх фахівців на першому бакалаврському освітньому рівні (О.Є. Антонова, І.А. Зязюн [38], Н.Г. Ничкало [58], Н.В. Кічук [45], М.М. Фіцула [102] та ін.), доведено близькість, але не тотожність, понять «підготовка», «готовність», «підготовленість», а також конструктивність у цьому ставленні саме до компетентнісного підходу. Щодо першої площини, то вчені дійшли згоди відносно розуміння «підготовки, як процесу і результату планомірно організованих заходів, спрямованих на професійне навчання і виховання здобувачів нового покоління, де підготовленість постає результатом підготовки до професійної діяльності». А в рамках наукової школи, зокрема, О.А. Дубасенюк простежила й процес розвитку тих інноваційних процесів у вищій освіті, котрі дозволяють повноцінно втілити найновітніші професійно-орієнтовані підходи [22].

Вивчення проблеми підготовки саме майбутніх юристів до професійної діяльності, як показало студіювання наукових джерел, було предметом вивчення

низки вчених. Так, компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх юристів в Україні став предметом дослідження таких науковців, як Г. Х. Яворська [112], структуру професійної компетентності майбутніх юристів обґрунтовано в науковій розвідці І. В. Зошій [36].

Дисертаційне дослідження В. А. Свідовської присвячене формуванню професійної компетентності майбутніх юристів у процесі дистанційного навчання [85]. Особливості компетентнісного підходу до сучасної вищої юридичної освіти висвітлено в публікаціях А.В. Бореичука [8]. Щодо педагогічних умов формування професійної компетентності, зокрема, майбутніх військових юристів, то вони системно розглянуті в дисертації К. А. Радченко [77].

Нині публікаційна активність дослідників окресленої проблеми здебільшого сфокусована на процесі вдосконалення професійної підготовки майбутніх юристів через розвиток їхньої правової культури. Ця ідея знайшла своє відображення у дослідженнях таких вчених, як: А.В. Гусенко [18], С. Болтівець, О. Галушко, В. Жуляєв [7] та ін. У деяких наукових працях означене вивчається через призму професійної мобільності (Т. Замиховська [32]), а також правової рефлексії (Д. Кузьменко [50]) тощо.

Готовність юриста до здійснення професійної діяльності є невід'ємною частиною компетентності спеціаліста, яка включає особистісні та кваліфікаційні характеристики, що в подальшому слугує успішному оволодінню діяльності. Зазначимо, що саме у процесі професійної підготовки вже починають формуватися необхідні вміння та навички, психологічні особливості особистості, які сприяють більш ефективному вирішенню професійних завдань. Базовим освітнім рівнем підготовки майбутнього юриста до компетентної реалізації особистісно-професійного визначення є бакалаврський рівень. Відтак, дбаючи про вдосконалення предметної підготовки здобувачів в умовах ЗВО, правомірно фокусувати дослідницьку увагу саме на ресурсах бакалаврату.

Професія юриста – виняткова професія за типологією «людина-людина», оскільки її зміст безпосередньо пов'язаний із взаємодією з людьми, захистом

їхніх прав та інтересів. Юридична діяльність впливає на життєві обставини особистості, її правовий статус та соціальне становище.

Юрист покликаний забезпечувати реалізацію принципів законності, справедливості та правового захисту громадян.

Для майбутніх юристів педагогічна підготовка тісно пов'язана з категорією професіоналізму, оскільки вона забезпечує виконання соціальної ролі фахівця-майстра. У контексті нашого дослідження компетентність, якої має набути майбутній юрист протягом навчання в ЗВО, формується на основі теоретичної та практичної складових підготовленості студента. Вона зумовлена колом його професійно-правових повноважень та функцій професійної ролі (прокурор, юрисконсульт, адвокат, суддя, державний службовець, юрист-міжнародник). Особливо педагогічна підготовка важлива в юридичній діяльності, у якій юрист виступає не лише як експерт, захисник і застосовувач закону, охоронець прав громадян, а й як фахівець у сфері правосвідомості й моралі, здатний коригувати поведінку, а також як вихователь і фасилітатор у складних життєвих ситуаціях (слідчі, оперуповноважені, дільничні).

Слід звернути увагу на сучасний європейський досвід організації системи юридичної освіти в ЗВО. До прикладу, зазначимо, що стандарти бельгійської освіти є одними з найвищих у світі. Так, у Бельгії бакалаврські програми мають досить широку спеціалізацію (агрономія, прикладне мистецтво, економіка, парамедицина, педагогіка, соціальні, технічні та перекладацькі послуги, комерційне право, інтелектуальна власність). Тому, абітурієнтам важливо заздалегідь обрати спеціалізацію навчання та ЗВО, де є така фахова підготовка. Крім того, майбутні студенти враховують і можливість отримання гранту на навчання, перспективу отримання стипендії. Зазвичай інформація щодо таких стипендій доступна на веб-сайтах навчальних закладів. Окрім того, існують фонди, які можуть оплатити навчання [62].

Таким чином, у процесі фахового навчання викладачі приїжджають до студентів із різних університетів лише 3 або 4 рази на семестр, проводять 2 повні дні занять, після чого видають завдання для самостійного вивчення та наприкінці

семестру складають іспит. Протягом семестру студент самостійно опановує матеріал у бібліотеці, натомість із викладачем консультиється лише із незрозумілих питань. Іспити на правничому факультеті є письмовими, прізвища зашифровані, і викладач не знає чію саме роботу він перевіряє [107]. На нашу думку, така система оцінювання та перевірок додає конструктивності, оскільки повністю виключає корупційні ризики.

Під час вивчення права в Лондоні, на думку фахівців, підвищена увага приділяється самопідготовці [107]. Коментарі на семінарах жодним чином не оцінюються і не впливають на фінальний результат, оскільки питання для дискусій побудовані таким чином, щоб на них не було «поганої» чи «хорошої» відповіді. Все, що має значення – обґрунтування та захист власної думки – як це і відбувається в юридичній професії взагалі. Оскільки тільки наполеглива самоосвіта, постійне вивчення нормативно-правових актів та матеріалів раніше вирішених судових справ (враховуючи коло наукових та фахових інтересів, автор роботи вивчає переважно кримінальні справи), додають можливість із часом навчитися юридично грамотно висловлювати свої думки, переконливо спілкуватися в колі однодумців (професіоналів, науковців), обґрунтовувати зроблені висновки при складанні юридичних документів та під час вирішення юридичних справ у судовому засіданні. Крім того, враховуючи, що в Лондоні 80% навчання є самостійним, університетські бібліотеки в Англії працюють цілодобово. А після закінчення університету всі студенти отримують картку випускника, яка дозволяє їм користуватися книгами та електронними ресурсами бібліотеки протягом усього життя.

Вчені небезпідставно стверджують, що основна відмінність зарубіжних університетів порівняно з вітчизняними це орієнтація на практику, а не на теорію [107]. Так, наприклад, Ризька вища школа права, щотижня організовує різноманітні заходи для студентів та викладачів. Зокрема, до університету приїжджає посол Японії та розповідає про плани країни на майбутнє, її географічних сусідів та ставлення до роботи. Такі зустрічі набагато корисніші за

тони найкращих підручників, оскільки дають можливість вивчати практичні аспекти, розвивати комунікативні навички та заводити нові цікаві знайомства.

Таким чином, аналіз європейського досвіду дозволяє стверджувати, що сучасна юридична освіта має бути зорієнтована насамперед на:

- забезпеченні високої якості професійної підготовки майбутніх юристів;
- формуванні конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно діяти в сучасному соціально-правовому просторі.

Протягом століть діяльність відповідних університетів була спрямована на досягнення цієї мети. Натомість наразі їх лише одиниці, і про них відомо в усьому сучасному світі (Оксфордський, Кембриджський, Карлів університет тощо). Такі університети престижно закінчувати, але вступити до них дуже складно. Ці університети не бояться відраховувати «негідних» студентів, які не будуть гідні диплома, виходячи з рівня отриманих знань. Щоб запросити випускників таких університетів на роботу, роботодавці шикуються в чергу [107].

З огляду на зазначене, під підготовкою бакалаврів права до професійної діяльності ми будемо розуміти комплекс двох процесів - системного та цілісного, тобто тих, що сприятимуть набуттю студентами загальноправових та спеціальних знань, умінь та навичок, що сприятимуть формуванню в них готовності до успішного виконання майбутньої професійної діяльності.

Як відомо, однією з умов вступу України до Європейського Союзу, було вдосконалення юридичної освіти та впровадження реформ у юридичній освіті. Так, в Україні було запроваджено проведення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ) – іспит після завершення навчання в магістратурі для підтвердження знань та отримання диплому юриста. У 2023 році ЄДКІ для правників нарешті вдалося провести, наприкінці вересня – пробний та у листопаді та грудні - повний. Участь у тестуванні взяли понад 9 тисяч студентів, більшість з яких успішно склали іспит. Через те, що ЄДКІ проводився вперше, пороговий бал був не надто високим. Очевидно, що цей інструмент

продовжуватиме розвиватися та вдосконалюватися. Адже, саме ЄДКІ може гарантувати доступ до професії для найсильніших студентів [61].

Важливим кроком у напрямі вдосконалення системи вищої освіти стало затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки.

Окремі пункти присвячені подоланню корупційних ризиків у сфері освіти та науки. Так, зазначається про необхідність законопроекту, який мінімізує корупційні ризики під час вступу, проєкту щодо академічної доброчесності та забезпечення прозорого розподілу державних коштів між закладами вищої освіти і науки, а також документ, який повноваження з ліцензування ЗВО будуть забрані від Міністерства освіти. Крім того, у цій програмі містяться заходи з проведення ЄДКІ, зокрема, з права, а також впровадження Концепції інформаційної системи управління вищою освітою (HEMIS) [61; 70].

Аналізуючи стан підготовки юристів в Україні у 2023 та 2024 роках, звертаємо увагу на те, що вказана спеціальність залишається найбільш популярною та займає перше місце за кількістю поданих заяв за обраним фахом. Так, станом на 1 жовтня 2024 року загальна кількість студентів (без молодших спеціалістів та фахових молодших бакалаврів) становить 77 285 осіб, станом на 1 жовтня 2023 року – 81 646 осіб, а станом на 1 жовтня 2022 року – 72 097 осіб.

Припускаємо, що збільшення пов'язане із зниженням вступних вимог після початку повномасштабного вторгнення. Кількість юридичних факультетів також суттєво не змінилась: бакалаврів готують 167 закладів вищої освіти, 125 – магістрів. У 2024 році – 168 та 121 відповідно, а у 2022 році – 169 та 120 відповідно [116].

Враховуючи, що ключовою метою є підвищення якості юридичної освіти в Україні, то актуалізацію навчальних програм визнано одним із головних елементів. Підготовка українських правників має відповідати вимогам, які стоять перед суспільством в умовах війни та майбутньої відбудови України. Підвищення рівня вивчення англійської мови, поглиблення вивчення права Європейського Союзу та міжнародного гуманітарного права стають важливими напрямками подальшої роботи із реформування [97].

Досвід європейських країн свідчить, що одним із найбільш ефективних шляхів модернізації вищої освіти є впровадження компетентнісного підходу, який забезпечує орієнтацію освітнього процесу на формування професійної компетентності та практичної готовності майбутнього фахівця [60].

Аналіз наукових досліджень з проблеми професійної підготовки майбутніх юристів відображає те, що здебільшого дослідники розглядають ті професійні характеристики, спряти яким може педагогічна або психологічна підготовка, психологічні або педагогічні дисципліни, тобто розглядають педагогічну або психологічну складову освітнього процесу в ЗВО як один із засобів, серед інших, для формування тих чи інших новоутворень: психологічної або педагогічної культури майбутнього юриста, його здатності до самоосвіти, самовиховання, становлення та розвитку професійної самосвідомості, професійної Я-концепції, організаційно-управлінських умінь тощо.

В останні роки посилюється інтерес дослідників у галузі теорії та методики професійної освіти до педагогічної підготовки майбутніх юристів. Навіть на рівні фундаментального (докторського) дослідження, заснованих на засадах компаративістики, вивчається своєрідність психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти, зокрема в Україні та Канаді. Проведене дослідження В. І. Зеленим [34], присвячене формуванню педагогічної культури студентів юридичного фаху; вивчалась своєрідність комунікативної культури, яку як предмет розглядав В.П. Барковський [2]. Дослідженню комунікативних умінь присвячена наукова розвідка М. М. Ісаєнка [39].

Серед учених розглядались і професійно-правові комунікативні вміння у спілкуванні юристів відповідно до сторін спілкування: комунікативні, інтерактивні, перцептивні. До прикладу, серед компонентів моделі формування комунікативних умінь, як цільовий, структурний, організаційно-педагогічний, автор виокремила і змістовний, що ґрунтувався на предметах психолого-педагогічного циклу, які вивчають майбутні юристи та які включають базову підготовку, у таких дисциплінах, як «Загальна психологія», «Педагогіка», «Конфліктологія», та дисципліни спеціального блоку, такі як «Педагогіка в

діяльності юриста», «Правова психологія», «Психологія спілкування юриста», «Риторика», «Основи правової педагогіки», «Правове регулювання молодіжної політики» [49].

Намагаючись поглибити наукові уявлення про професійну підготовку саме юристів та з урахуванням обрисів у цьому плані першого, бакалаврського освітнього ступеня, доцільно визначити позицію автора щодо наукового статусу поняття «готовність» здобувача освіти до професійної діяльності. Як зазначалось, опора на довідкові джерела слугує надійним орієнтиром у цьому плані. Так, сучасний тлумачний словник української мови фокусує увагу на тлумаченні поняття «готовність» у сенсі «готового», «закінченого», «виконаного», тобто «кінцевого результату», доведеного до готовності [95]; якщо ж розглядати відтінки понять «готовність» та «підготовленість», то варто брати до уваги, що вони здебільшого трактуються наближено. Дослідники, які вивчають саме психолого-педагогічний контекст вищезазначених явищ (наприклад, А.О. Солодовник), зауважують на доречності розуміти, що «підготовка» постає спеціально організованим процесом формування «готовності» (стану готовності), а «підготовленість» віддзеркалює особистісну якість, яка «виражається у здатності оперувати знаннями і вміннями для досягнення поставленої мети» [92]. Саме в цьому сенсі ми й будемо розуміти спільне і різнобічне окреслених понять. А саме: «*готовність*», як поняття, постає ширшим за поняття «*підготовленість*», оскільки в ньому сфокусовано не лише «*здатність*», а й особистісно-моральні якості, мотиви соціально-ціннісного спрямування, певні засоби такої поведінки особистості, які переможно сприяють успішній діяльності, зокрема, здобувача юридичної освіти.

Отже, ми поділяємо дослідницьку думку тих учених (М.І. Дьяченко, Н.О. Оськіна, А.О. Солодовник та ін.), які визначають процес підготовки здобувача, що призводить до підготовленості для досягнення готовності, який формується на основі його підготовленості до певної сфери професійної діяльності [23, 63, 92]. Зокрема, у започаткованому нами дослідженні, а саме до компетентної роботи юриста з мігрантами.

Водночас констатуємо, що проблема підготовки майбутніх юристів становить предмет наукових розвідок здебільшого в контексті теоретико-правового аналізу. Так, на рівні першого в Україні комплексного дослідження доведено нові доктринально-правові положення, які збагачують теорію та принципи міжнародного права. Так, В.П. Базов доводить: «застосування норм міжнародного гуманітарного права має включати не лише норми, що регулюють право збройних конфліктів», але й ті, що «регулюють право людини, насамперед його універсальні норми» [1]. Як бачимо, йдеться про опосередковану впливовість наукової доробки на збагачення фахової компетентності здобувачів юридичної освіти, без окреслення інструментів підвищення у цьому плані їхньої правової компетентності (до прикладу, на базовому, бакалаврському рівні професійного становлення); натомість значущість питання теорії міжнародного гуманітарного права в контексті ідеї інтеграції та глобалізації важко оцінити. Адже, саме окреслене впливає на правове життя як українського соціуму, так і на правову свідомість. Як стверджують дослідники (Т. Александрович, О. Волошенюк, М. Малінка, А. Шульга та ін.), є всі підстави осмислювати правовий менталітет як складову правосвідомості особистості. Так, спираючись на результати проведеного наукового дискурсу, по-перше, встановлено конструктивність досліджень, проведених у цьому плані вченими зарубіжжя (Т. Таскінен, Р. Церкія, Я. Хауса та ін.), а по-друге, встановлено доцільність розглядати правовий менталітет як основу правої свідомості особистості [110]. Річ у тім, що вчені встановили: ментальність постає «накопичувальною» особливістю психічного складу особистості, де рельєфно відтворюються не лише правові уявлення, правові стереотипи, ціннісно-правові установки та орієнтації, а й правові атитюди, що пов'язано із усвідомленою сферою індивіда (Р.С. Байніязова, Д.В. Меньяйло, О.Ф. Скакун, С.М. Скуріхів та ін.). До того ж, варто взяти до уваги й доведений вченими висновок про своєрідність політико-правової свідомості українського соціуму та ментальності в умовах європейської інтеграції [65]. Щодо правосвідомості, то фахівці здебільшого одностайні у трактуванні цього явища як рефлексію соціальних норм поведінки [104].

Отже, педагогічна підготовка майбутніх юристів - це процес набуття ними педагогічної компетентності, яка сприятиме їх готовності до виконання професійних обов'язків у межах конкретної юридичної професії. Йдеться ще й про такий сегмент готовності до переорієнтації з однієї юридичної професії на іншу відповідно до набутої професійної компетентності та її специфіки, а також бажання її вдосконалювати залежно від ситуації на ринку праці. Завдання такої підготовки полягає у тому, щоб допомогти студенту в опануванні різних способів пізнання, сформувати здатність до самопізнання та самозміни, розширити діапазон вибору професії, яка найбільш відповідатиме особистісним властивостям фахівця, та допомога студенту в їх розвитку протягом навчання у ЗВО.

Зазначимо, що в останні роки, дбаючи про розбудову України як правової держави, значну увагу вчені приділяють саме проблематиці підвищення психолого-педагогічної культури майбутніх юристів, зокрема в контексті правової комунікації в ракурсах посткласичного праворозуміння та правових аспектів соціальної комунікації [96].

Підкреслимо, що підвищений дослідницький інтерес утворив такий сегмент, як-от: психологічний зміст діяльності юристів, важливість опанування засад педагогічної майстерності. До прикладу, на рівні кандидатської дисертації досліджено змістове наповнення діяльності судді у кримінальному судочинстві (Радухівська Л.Л.) [76]; та, як зазначалося, на рівні докторського дослідження здійснено порівняльний аналіз у зазначеній площині; з одного боку, процес психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі суддівської освіти України, а з іншого боку, Канади (Зуєва Л.Є.) [37]. Продовжується процес «педагогізації» освітньої траєкторії студентів, які в закладах вищої освіти набувають юридичної спеціальності (Я. Кікоть, А. Столяренко, Г. Яворська та ін.) [96].

Кінцевим результатом професійної готовності більшість учених (Ф. Думко, Є. Запорожцев, О. Корнєв та ін.) визначають сформованість професійної компетентності. Отже, підготовка компетентних працівників до роботи з

мігрантами є одним із пріоритетних завдань сучасної професійної освіти. Задля досягнення цієї мети в ЗВО нині впроваджується здебільшого компетентнісний підхід.

Аналіз актуальних досліджень і наукових публікацій свідчить, що багатьма психологами та педагогами активно обговорюється модернізація освіти на компетентнісній основі, а саме такими як: І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева та інші [60].

Компетентнісний підхід у навчанні – це пріоритетна орієнтація на цільові вектори освіти: навченість, самовизначення, самоактуалізацію, соціалізацію та розвиток індивідуальності.

Будь-яка діяльність людини, у тому числі професійна, пов'язана із засвоєнням знань, формуванням навичок і вмінь через виконання певних дій та операцій. У процесі такої діяльності людина усвідомлює значення набутих знань, оцінює їхню важливість та поступово формує власну компетентність у певній сфері.

У межах окремих галузей знань доцільно говорити про предметну або галузеву компетентність, яка формується в процесі вивчення спеціальних дисциплін. У педагогічній науці компетентність переважно визначається як інтегрована сукупність знань, умінь, навичок, досвіду та ціннісних установок, що дозволяють особистості ефективно вирішувати професійні завдання незалежно від конкретної ситуації.

Ю. Білова, наприклад, розглядає компетентнісний підхід як відповідь на виклики, що стоять перед Європою (розвиток демократичного середовища, трансформація ринку праці, ускладнення соціальних процесів та необхідність адаптації особистості до швидких суспільних змін тощо) [5].

На наш погляд, звернення до компетентнісного підходу є необхідним у контексті професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами, формування їх професійної свідомості та досвіду професійної поведінки. Бути компетентним означає бути здатним мобілізувати в кожній конкретній ситуації

одержані знання та досвід. Без конкретних професійних дій немає компетенції, а наявні лише її потенційні можливості. Компетентність виникає, коли знання втілюються в життя в конкретній професійній ситуації.

Широкий спектр професійних завдань, які постають перед сучасними юристами, різноманітність сфер юридичної діяльності та необхідність ефективної професійної взаємодії з різними категоріями населення обумовлюють потребу у визначенні чинників професійного успіху представників юридичної професії та механізмів їхнього професійного розвитку.

Сучасний юрист має бути професійно мобільним, конкурентоспроможним, комунікабельним та здатним швидко адаптуватися до змін у соціально-правовому середовищі. Такі вимоги зумовлені постійними суспільними трансформаціями, розвитком інформаційних технологій та необхідністю оперативного реагування на нові виклики.

Одним із головних завдань закладу вищої освіти є підготовка юриста, який поєднує високий рівень правових знань із належною практичною підготовкою та здатністю ефективно діяти у професійному середовищі.

Специфіка професійної діяльності юристів, підвищення конкурентоздатності фахівців цього профілю, економічна нестабільність та реформування системи правових органів підвищують вимоги до здійснення професійної підготовки майбутніх юристів. У процесі впровадження в усі сфери діяльності новітніх інформаційних технологій, особливого значення в підготовці майбутніх юристів набуває проблема формування базових компетенцій як запоруки успішного виконання майбутньої професійної діяльності на сучасному рівні.

Сучасне суспільство потребує фахівця, який характеризується творчим типом мислення, ініціативністю, самостійністю у прийнятті рішень та здатністю до постійного професійного розвитку. У зв'язку з цим дослідження проблеми підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами потребує врахування таких взаємопов'язаних категорій, як професійна діяльність, види професійної

діяльності, готовність до професійної діяльності та формування інструментальних компетентностей майбутнього правника.

Психологи (М. Боришевський, Є. Гейко, В. Семиченко та ін.) наголошують, що діяльність є основою існування та розвитку суспільства, а також джерелом самореалізації особистості. Усе життя людини відбувається у різних видах діяльності – від спілкування та пізнання до професійної праці. Діяльність можна розглядати як специфічну форму активного ставлення людини до навколишнього світу, зміст якої полягає у його цілеспрямованому перетворенні. У процесі діяльності особистість створює матеріальні та духовні цінності, реалізує власні здібності, впливає на суспільні процеси та формує нові соціальні явища [88]. Саме тому професійна діяльність юриста, особливо у сфері роботи з мігрантами, потребує не лише ґрунтовної правової підготовки, а й сформованої педагогічної, психологічної та комунікативної компетентності.

Будь-яка професійна діяльність ґрунтується на взаємодії фахівця як суб'єкта діяльності з предметом праці за допомогою відповідних засобів і професійних інструментів. Саме засоби діяльності є найбільш динамічним компонентом професійної праці, оскільки постійно змінюються та вдосконалюються відповідно до суспільних потреб і розвитку технологій. Повторюваність професійної взаємодії між суб'єктом та об'єктом діяльності дозволяє виокремити типові професійні дії, які супроводжуються певними психічними процесами, станами, навичками, здібностями та особистісними якостями. Якщо брати за контекст саме психолого-педагогічну підготовку здобувача вищої освіти, то варто врахувати дослідницьку позицію, що склалася саме у вимірах цього контексту (до прикладу, Г. Шарапи). Так, визнано доцільним розрізняти такі складники: психологічна культура, психологічна компетентність, усвідомлення сильних та слабких сторін, властивих особистості свого внутрішнього потенціалу [108]. Ми поділяємо таку позицію, адже в ній фокус зосереджений на особистості – явищі, що є значно ширше, ніж поняття «професія».

Відтак, можемо сформулювати особистісно-професійні якості, які повинні бути правилами загального характеру поведінки спеціаліста-юриста у буденній праці:

- справедливість та об'єктивність у прийнятті рішень, оскільки професійна діяльність юриста вимагає неупередженого ставлення та суворого дотримання норм права;
- здатність до емоційної стриманості й раціонального оцінювання ситуацій, що забезпечує професійну неупередженість;
- толерантність у взаємодії з різними категоріями людей незалежно від їхнього соціального статусу, національності чи світоглядних переконань;
- високий рівень соціалізації та дотримання морально-етичних норм професійної поведінки;
- формування поваги до права та закону як у власній професійній діяльності, так і в особистому житті;
- здатність діяти відповідно до професійних і моральних принципів навіть у складних ситуаціях професійного вибору.

Вивчення наказу Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 р. № 644 «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 Право для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» засвідчує наявність у переліку компетентностей майбутнього спеціаліста, зокрема таких: серед загальних - здатність до абстрактного мислення та синтезу, вміння застосовувати знання в практичних ситуаціях, розуміння професійної діяльності та предметної області, здатність спілкуватися державною та іноземними мовами, вміння працювати в команді, бути критичним та самокритичним, діяти на основі етичних міркувань та повага до різноманітних мультикультурностей; до спеціальних належать такі компетентності, які включають здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ та процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему, вміння застосовувати норми та інститути міжнародного приватного права, здатність використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення обставин, визначати належні та прийнятні для

правового аналізу факти, вміння аналізувати правові проблеми та обґрунтовувати правову позицію [55].

Якщо виходити з логічності освітньої траєкторії «бакалавр-магістр», то доцільно взяти до уваги ще й такий аспект: аналізом наказу Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 року № 643 «Про затвердження Стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право для другого (магістерського) рівня вищої освіти» з-поміж переліку компетентностей є й ті, які безпосередньо або опосередковано визначають готовність майбутнього фахівця в досліджуваній нами сфері професійної діяльності, як вміння працювати в міжнародному контексті; здатність генерувати ідеї (креативність), вміння працювати в міжнародному контексті, розробка проектів та управляти ними, здатність до адаптації в новій ситуації; обґрунтовано формулювати свою правову позицію, вміння опонувати, оцінювати докази та наводити переконливі аргументи, аналізувати та оцінювати практику окремих правових інститутів, проводити порівняльно-правовий аналіз окремих правових інститутів різних правових систем з урахуванням взаємозв'язку правової системи України з правовими системами Ради Європи та Європейського Союзу, обґрунтовувати правову позицію на різних стадіях правозастосування, опрацьовувати та використовувати інформацію для наукових досліджень та практичної діяльності, вільно спілкуватись іноземною мовою професійного спрямування (усно та письмово) [55].

Ми виходимо з розуміння, що *професійна діяльність юристів у роботі з мігрантами* постає сукупністю функцій та дій, спрямованих на боротьбу з нелегальними мігрантами та забезпечення проходження процедури міжнародного захисту, а саме оформлення статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту. Специфіка і соціальна спрямованість професійної діяльності юриста (міжнародника) ставить високі та багатогранні вимоги до підготовки особового складу в закладах вищої освіти.

Формування ж професійних компетентностей майбутніх юристів у процесі навчання забезпечується за допомогою взаємопов'язаних дій викладачів і студентів, а також створення відповідних передумов, а саме:

- 1) створення якісного навколишнього правового середовища, яке має стати важливим детермінуючим фактором правового виховання суб'єктів освітнього процесу;
- 2) процес їх фахової культури впродовж періоду набуття базової вищої освіти;
- 3) невинного удосконалення змісту, форм і методів правової освіти та професійної підготовки майбутніх фахівців;
- 4) формування у студентів професійного ідеалу через посилення контекстності навчання (до прикладу, практикуючи проведення занять за участю успішних професіоналів-юристів);
- 5) не менш суттєвою передумовою деякі дослідники вважають цілеспрямований вплив на процес розвитку власної фахової позиції через занурення в науковий фонд [100].

Наш досвід роботи з мігрантами, зокрема, на посаді головного спеціаліста відділу соціальної інтеграції управління з питань шукачів притулку та соціальної інтеграції Головного управління Державної міграційної служби в Одеській області, довів важливість враховувати й специфіку комунікативної компетентності майбутніх юристів, адже йдеться не тільки про надання професійної юридичної консультації або розгляді адміністративних правопорушень, а й про необхідність встановлювати контакт з різними учасниками спілкування, розуміти «внутрішній світ» співрозмовника та змінювати стиль спілкування залежно від обставин. Як зазначалось, головним є підвищені вимоги до підготовки фахівців у галузі 08 Право, за спеціальністю 081 Право. Сучасний соціум потребує спеціалістів з права, котрі не тільки відповідають вимогам специфіки професійної діяльності, але й здатних здійснювати комунікативну взаємодію з представниками різних релігійних та

етнічних верств категорії біженців, маючи при цьому розвинений емоційний інтелект.

До зазначеного додамо ще й таке: в умовах модернізації освіти, пов'язаної із входженням України до європейського освітнього простору, професійна підготовка майбутніх юристів до роботи з мігрантами потребує її становлення у закладах вищої освіти, тобто застосування особистісно-орієнтованої освіти на засадах компетентнісного підходу, який спрямований на індивідуальний професійний розвиток особистості та в процесі якої формується готовність молодого спеціаліста до науково-обґрунтованого розуміння особистісно-професійних якостей, в результаті чого він сформує власну «Я-концепцію» та виробляє стратегію професійної діяльності. Для реалізації особистісно-орієнтованої освіти, необхідно створювати відповідні умови, які забезпечать самодостатній розвиток особистості майбутніх фахівців, їхню професійну культуру та самосвідомість [26].

Як небезпідставно зауважує В. Рижиков [78], відповідно до державних стандартів освіти, освітніх планів, програм підготовки юристів із врахуванням розвитку ринкової економіки та очікуваної реформи вітчизняного законодавства, бакалавр права має володіти такими ключовими професійними компетенціями:

- знати Конституцію України, етичні та правові норми, що регулюють відносини людини з людиною та суспільством, довіллям, вміти враховувати їх під час розробки освітніх екологічних та соціальних проєктів;

- має всебічне наукове уявлення про процеси та явища, що відбуваються в живій та неживій природі, розуміє можливості сучасних наукових методів пізнання природи та володіє ними на рівні, необхідному для вирішення проблем, що виникають під час виконання професійних функцій;

- спроможний здійснювати професійну діяльність в іншомовному середовищі;

- володіє культурою мислення та мистецтвом логічного аналізу, знає його загальні закони та може правильно (логічно) будувати їх у письмовому та усному мовленні;

- розуміє сутність та соціальну значущість майбутньої професії, основні проблеми дисциплін, що визначають конкретну галузь його діяльності, бачить їх взаємозв'язок у цілісній системі знань;

- спроможний ставити мету та формулювати завдання, пов'язані з реалізацією професійних функцій, вміти використовувати методи вивчених наук для їх вирішення;

- бути готовим до кооперації з колегами та роботи в команді, знати та вміти використовувати методи управління, вміти організовувати роботу виконавців, знаходити та ухвалювати управлінські рішення в умовах суперечливих вимог, знати психологію людей та окремих офіційних груп, основи педагогічної діяльності, форми та методи правового виховання населення;

- бути методично та психологічно готовим до зміни характеру своєї професійної діяльності та роботи над міждисциплінарними проєктами.

Саморефлексія досвіду та результати вивчення конструктивної практики юристів півдня Одеської області засвідчують про те, що юридична діяльність нерідко супроводжується складними психологічними суперечностями. Ефективність виконання професійних завдань значною мірою залежить від здатності юриста розуміти психологічний стан людини, яка перебуває у полі його професійної взаємодії.

Навіть за наявності особистої антипатії або емоційного дискомфорту юрист повинен уміти встановлювати психологічний контакт із клієнтом, підтримувати довірливу атмосферу спілкування та демонструвати професійну врівноваженість. Це передбачає розвиток навичок емпатії, уміння слухати співрозмовника та здатності до психологічного розуміння його життєвої ситуації.

Водночас важливо враховувати, що юридична діяльність має виражений публічний характер. Поведінка юриста, стиль його спілкування, зовнішній вигляд, професійні та особистісні вчинки постійно перебувають у полі суспільної уваги та підлягають оцінюванню з боку оточення. Такі обставини, якщо їх не

контролювати, можуть суттєво вплинути на імідж фахівця та знизити якість виконання службових завдань.

На етапі перших контактів з клієнтом важливу роль відіграють не лише *вербальні елементи спілкування*, тобто мова і стиль спілкування, але й особисті якості фахівця, які визначають ефективність роботи з біженцями. Особливо важливим елементом спілкування під час проведення інтерв'ювання є вміння слухати співрозмовника. Уміння слухати – це дуже важлива навичка, яку необхідно постійно опановувати. Слухання може бути активним і пасивним. Активний слухач чує те, що йому розповідає співрозмовник. Пасивний слухач, навпаки, чує те, що він хотів би почути від співрозмовника, а не те, що останній йому розповідає. Майбутній бакалавр права в роботі з мігрантом, повинен бути активним.

Отже, успіх інтерв'ювання в основному залежить, перш за все, від встановлення взаєморозуміння та довіри, які обумовлюються рівнем несвідомої довіри, яка складається із поваги до заявника та конгруентності. Саме тому рівень конгруентності юриста має бути досить високим, над чим йому необхідно постійно працювати [39].

Зауважимо, що в подальшому, працюючи з мігрантами, важливим є набуття таких професійних якостей, як: творчий потенціал особистості, заохочення сміливості думки, впевненість у своїх силах, здатність генерувати нові ідеї та формування потреби у творчому способі життя.

Розвиток практичних юридичних навичок майбутніх бакалаврів права для роботи з мігрантами в Державній міграційній службі України полягає в систематичному та організованому управлінні їхньою освітньою і пізнавальною активністю для набуття досвіду оптимального використання педагогіко-психологічних елементів у роботі з біженцями, актуального правового аналізу у протидії маніпуляціям та дезінформації з боку мігрантів у вирішенні їх питання з міжнародного захисту на території України [114].

Крім того, саморефлексія набутого досвіду свідчить про те, що під час виконання посадових обов'язків у роботі з мігрантами, юристи стикаються з

різноманітними життєвими ситуаціями та долями різних людей, які потребують ретельного вивчення нових обставин, що виникають з матеріалів справи або наданих документів, а також застосування в кожному конкретному випадку принципу індивідуального, творчого підходу до прийняття професійних рішень. Оскільки сфера міжособистісного спілкування між юристом та мігрантом, який потребує міжнародного захисту, є безмежною в пізнавальному аспекті, то важливою є також поінформованість, що базується на різних галузях освіти.

Як відомо, юрист під час виконання своїх посадових обов'язків несе відповідальність перед Законом за свої рішення та вчинки. Збалансованість цих аспектів професійної діяльності юриста вимагає від нього високого рівня правової свідомості, соціальної зрілості, гнучкого та творчого мислення, сміливості, впевненості в собі, наполегливості, самокритичності.

До того ж, суттєвим аспектом роботи юриста є комунікативна підструктура, яка охоплює діяльність, пов'язану з професійним спілкуванням - ресурс для усної професійної самореалізації. Розвиток комунікативних здібностей майбутнього юриста забезпечує процес сприйняття та взаєморозуміння, а також процес взаємодії між комунікантами. Це чітко простежується, наприклад, у ситуаціях проведення інтерв'ю, у судовому засіданні, під час публічних виступів перед судовою аудиторією, зустрічей з представниками засобів масової інформації, громадськості тощо. А це, як показує практика, проявляється в таких ознаках:

- здатність установлювати емоційний контакт з фігурантом або іншими учасниками спілкування, підтримувати з ними в необхідних межах довірливі відносини, вільно й гнучко володіючи вербальними і невербальними засобами спілкування;

- проникливість, вміння слухати учасника діалогу, здатність розуміти внутрішній світ співрозмовника, його психологічні особливості, потреби, мотиви поведінки, стан психіки;

- виявляти суперечності й цілеспрямовано їх вирішувати, приймаючи нестандартні рішення;

- генерувати оригінальні ідеї, висувати гіпотези;
- вміння в конфліктній ситуації провадити адекватну оцінку ситуації, розробляти комунікативну стратегію поведінки, змінювати стиль спілкування залежно від сформованих обставин;
- розвинений самоконтроль над емоціями, настроєм в екстремальних ситуаціях тощо.

Отже, суто фахова підготовка має забезпечити формування широко освічених, креативних та критично мислячих юристів, здатних до багатогранного, цілісного бачення та самоаналізу складних проблем у житті суспільства, у ставленні до природи, зорієнтованих на пошук нових ефективних рішень сучасних правових проблем; це також актуалізує сегмент педагогічного гатунку.

1.3. Специфіка процесу педагогічно-спрямованої роботи фахівця з мігрантами

Вивчення та узагальнення наукових джерел засвідчили низку тенденцій, котрі мають місце в юридичній освіті, де провідними є:

- суттєве зближення у змістовому наповненні категорій вітчизняної юридичної науки до юридично повноцінних понять, котрі заангажовані в Європейському просторі. До прикладу, опрацювання ідеї про основну ознаку правової держави – взаємної відповідальності держави та громадянина, де контекстно осмислюється саме історія українського права [54, 71];
- опора на пріоритетність Євроінтеграційних уподобань, що віддзеркалює, зокрема, інтерес української молоді до організаційно-правових механізмів європейського права, траєкторій подальшого розвитку права в Європейському Союзі [19] та становлення міжнародного права [17];
- поглиблення наукових уявлень про сучасне право, з одного боку, як соціокультурний феномен, що враховує нормативно-правові акти України щодо

ЄС [11, 64], а з іншого боку, своєрідність сучасної підготовки фахівців з права із використанням дистанційних технологій [41] з акцентуванням на правову діяльність, котра актуалізує питання комп'ютерної кібербезпеки у сфері юриспруденції [12];

- зміна акцентів на проблемних питаннях, котрі актуалізуються в юридичній практиці та юридичній освіті за реалій сьогодення, йдеться зокрема, про вплив штучного інтелекту на юридичну практику [4], інструментів штучного інтелекту для досліджень у галузі юриспруденції, впровадження штучного інтелекту для прийняття рішень у роботі юриста [46].

До того ж, у сучасних умовах спостерігається загострення суспільного інтересу до проблеми юридичної професійної освіти, що безпосередньо пов'язано зі значними змінами соціально-економічних умов в Україні та інших країнах. Мова про те, що наразі особливо відчутною проблемою сучасності є невизначеність, пов'язана з недостатньою теоретичною розробкою та недостатньо точним ідеологічним усвідомленням процесу формування освітнього середовища.

Реалії сьогодення, пов'язані з кардинальними змінами у внутрішньому житті держави та стабілізацією її місця в системі міжнародних відносин, безумовно «виводять» до проблем правової культури.

Враховуючи специфіку професійної діяльності юристів у роботі з мігрантами, слід зазначити вагомість психолого-емоційного аспекту як передумови успішного надання Державною міграційною службою України державної послуги, спрямованої на вирішення проблем індивіда та належного подальшого його документування на території України.

Натомість ще й досі, специфіка підготовки майбутніх юристів до професійної діяльності в системі України ще не стала предметом фундаментальних системних досліджень українських науковців. Серед учених, що останнім часом захистили дисертаційні дослідження саме із суміжних тем, варто відзначити науковий доробок К. Я. Новосад, присвячений соціальним ризикам міжнародної трудової міграції з України [59]. Не менший науковий

інтерес становить доробка А. С. Попової, яка досліджує професійну підготовку соціальних працівників для роботи з мігрантами за кордоном, зокрема у Швеції [69]. Привертає увагу й дослідження В. В. Поліщука, де на рівні дисертаційного дослідження було проведено аналіз державного регулювання міграційних процесів у контексті соціально-економічного розвитку України [66]. Таким чином, вже в постановочному плані спостерігається відокремлення проблеми взаємозв'язку між дослідженням підготовки майбутніх юристів та проблемним полем діяльності, таким як міграційні процеси в різних сферах наукової ланки.

До прикладу, К. Я. Новосад дослідила існуючі ризики, з якими стикаються мігранти з України в процесі трудової міграції [59].

Примітно, що на рівні дисертаційного дослідження поглиблюються наукові уявлення про державну політику інтеграції мігрантів у зарубіжжі, окреслюються «сильні» сторони підготовки, зокрема, майбутніх соціальних працівників для роботи з мігрантами в університетах Швеції; дисертантка обґрунтовує доцільність творчого запровадження конструктивних ідей з досвіду у систему вищої освіти України [69].

З іншого боку, як у вітчизняній практиці, так і в зарубіжному досвіді існує значний розрив між змістом професійної університетської підготовки та потребами роботодавців.

Вищезазначене ще більше підкріплюється тим, що управління міграційними процесами в Україні здійснюється через систему міграційних служб, які входять до складу Міністерства внутрішніх справ України. Основними органами управління міграційною політикою є Міграційна служба України та її територіальні органи, які відповідають за реалізацію державної політики у сфері міграції.

Державна міграційна служба України (ДМС) є однією з найчисленніших служб. Згідно з Положенням про Державну міграційну службу України від 20 серпня 2014 року № 360, Державна міграційна служба України визначена як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ та

який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), включаючи протидію нелегальній (незаконній) міграції, громадянство, реєстрацію фізичних осіб, біженців та інших категорій мігрантів, визначених законодавством [71].

Основними завданнями Державної міграційної служби України у Положенні про Державну міграційну службу України є:

1) реалізація державної політики у сфері міграції, включаючи питання імміграції, еміграції, протидії нелегальній міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб та роботи з біженцями;

2) внесення пропозицій щодо формування державної політики у зазначених сферах та їх подання Міністру внутрішніх справ України.

Таким чином, актуалізується сегмент професійної діяльності майбутнього юриста в багатонаціональному середовищі. Ми визначаємо цей вид діяльності як цілеспрямовану професійну активність, спрямовану на вирішення правових і соціальних проблем у контексті міжнаціональної та міжкультурної взаємодії представників різних етнічних і соціальних груп, які проживають на території однієї держави чи регіону.

До речі, хочемо зазначити, що сучасні наукові дослідження переконливо доводять, що ефективність професійної діяльності у сфері міжкультурної взаємодії значною мірою залежить від рівня сформованості міжкультурної компетентності фахівця [19].

Особливо важливим є формування міжкультурної компетентності у представників професій, діяльність яких пов'язана з безпосередньою взаємодією з людьми та наданням соціальної допомоги. До таких професій належать працівники системи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та юридичної сфери. Водночас науковці наголошують, що стихійне накопичення досвіду міжкультурного спілкування є менш ефективним порівняно зі спеціально організованим професійним навчанням, спрямованим на формування та розвиток міжкультурної компетентності [69].

Саморефлексія досвіду підтверджує правомірність вирішення проблемних питань підготовки юристів до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі у взаємозв'язку як юридичної науки, так і професійної педагогіки. Доведено розбіжність у змісті та тлумаченні основних понять. Так, сьогодні в сучасних зарубіжних та вітчизняних соціально-психологічних дослідженнях використовуються такі поняття, як: міжкультурна компетентність; культурна компетентність; полікультурна компетентність; міжкультурна сензитивність; міжкультурна комунікативна компетентність [84].

Аналіз наукового доробку деяких вчених (А. Мудрик, О. Кіхтюк та ін.) дозволяє, з одного боку, пов'язати здатність майбутніх юристів до роботи з мігрантами із їхньою професійною самореалізацією, де суттєвою є роль інтелектуальної та моральної культури; а з іншого боку, все ж таки розвинути поняття «компетентність» та «професійна компетентність» фахівця, який здійснює юридичну діяльність [54]. Щодо останнього, то визнається доцільним виокремити такі складові професійної компетентності юриста:

- загальнокультурна компетентність, яка проявляється не лише через відповідні комунікативні навички, а й через здатність встановлювати контакти з навколишнім оточенням;
- особистісно-мотиваційна компетентність, яка передбачає сформованість відповідних цінностей, смислів та спрямованість особистості;
- практично-діяльнісна компетентність пов'язана зі здатністю особистості «вміння мотивувати діяльність»;
- дослідницька компетентність у розрізі обраного фаху;
- спеціальна компетентність, де домінує настанова на самоосвіту та самовдосконалення у професії;
- професійно-правова компетентність, пов'язана з обізнаністю у законодавчих та нормативних актах і джерелах;
- особистісна компетентність, яка проєктується на психологічну готовність до професійного зростання;

- комунікативна компетентність, яка передбачає здатність до міжособистісної взаємодії;
- психологічна компетентність, пов'язана з фундаментальністю знань про себе як індивіда, індивідуальність, суб'єкта діяльності та зі здатністю до повноцінної самореалізації у розрізі всіх її складових;
- соціально-психологічна компетентність, домінантою якої є толерантність, спрямована на віднайдення ресурсів для клієнтоорієнтованої взаємодії на цій основі, зокрема й у роботі з мігрантами;
- соціально-перцептивна компетентність, що віддзеркалює здатність розпізнавати емоційно-почуттєві відтінки в діяльності осіб та їхньому спілкуванні, що є особливо важливим у професійній підтримці мігрантів, оскільки вони, як правило, перебувають у цьому плані у «зоні ризику»;
- аутокомпетентність, яка передбачає відповідне розуміння майбутнього юриста про власні соціально-професійні якості, обізнаність у конструктивних професійних деструкцій та методах подолання вірогідних деформацій, що слугує гарантованою передумовою успішної співпраці із відповідною категорією мігрантів [54].

Отже, означені вченими локальні компетентності розглядаються нами як принципово важливі складники інтегральної професійної компетентності здобувача як майбутнього бакалавра права. Вкажемо, що серед учених переважає позиція, за якою не менш принципово важливою для юриста слід вважати міжкультурну компетентність. У зв'язку з цим зазначимо, що терміни «міжкультурна компетентність» та «міжкультурна комунікативна компетентність» найчастіше вченими використовуються з метою номінування вмінь і навичок продуктивного вибудовування міжкультурних ділових та особистих стосунків з мігрантами, оскільки вони є представниками різних національностей. Так, на думку А. Карнишева, Е. Холла, поняття «міжкультурна компетентність» та «міжкультурна комунікативна компетентність» нерозривно пов'язані. Під першим, до прикладу, А. Карнишев розуміє «комплекс соціальних навичок та здібностей, за допомогою яких індивід успішно спілкується з

партнером іншої національності як у професійному, так і в побутовому контексті». Друге поняття інтерпретується як «здатність ефективно здійснювати комунікацію з партнером іншої національності з урахуванням етнопсихологічних здібностей» [84]. Ми приймаємо таку позицію, адже в контексті професійної діяльності в багатонаціональному середовищі, майбутній бакалавр права має виявляти міжкультурну комунікативну здатність, як складову міжкультурної компетентності.

Щодо останньої, деякі дослідники її небезпідставно характеризують, як взаємопов'язану з психофізіологічними властивостями та спрямованістю особистості на позитивний результат спілкування, з одного боку. А з іншого, вони стверджують про її органічний зв'язок з відповідними здібностями особистості, її знаннями та вміннями, впевненістю в собі та самооцінкою, а також комунікативними особистісними якостями [84]. Відтак, має сенс до процесу підготовки юристів включити навчальні модулі з соціології, антропології, лінгвістики тощо.

Це доводить і конструктивна практика роботи з мігрантами, де важливими є знання їхніх соціальних та культурних установок, соціокультурних факторів, прогнозування стереотипних реакцій та вияву національних особливостей; без цього унеможлиблюється якісне виконання відповідної фахової діяльності. Отже, ми виходимо з того, що розгляд питань, пов'язаних із міжкультурною компетентністю, має розвиватися в логіці переходу від компетенції, як змісту діяльності, до компетентності, як сукупності особистісних якостей, без сформованості яких важко розраховувати на успішну професійну самореалізацію в роботі з мігрантами.

Існують також інші точки зору на сутність міжкультурної компетентності. Наприклад, О. Садохіна її трактує через сукупність знань, умінь та навичок, за допомогою яких юрист може успішно комунікувати з мігрантами – представниками інших культур не лише на побутовому, а й на професійному рівні [48]. Н. Янкіна, своєю чергою, розглядає міжкультурну компетентність

студента як один із ключових результатів сучасної університетської освіти та важливий показник її якості в умовах глобалізації освітнього простору [73].

Ми виходили з того, що у процесі професійної комунікації з мігрантами для юриста особливого значення набувають такі якості та вміння:

- відкритість до пізнання іншої культури та готовність сприймати психологічні, соціальні й культурні відмінності;
- психологічна налаштованість на співпрацю з представниками інших культур;
- здатність розмежовувати колективне від індивідуального в комунікативній поведінці представників інших культур;
- здатність долати соціальні, етнічні та культурні стереотипи;
- володіння різноманітними комунікативними засобами та здатність обирати їх відповідно до ситуації спілкування;
- дотримання етичних норм та правил професійного етикету в процесі комунікації [73].

А це врешті-решт формує його особливу особистісно-професійну якість – міжкультурну компетентність. Водночас, враховуючи специфіку правового сегмента роботи з мігрантами (зокрема, біженцями), фахівець також ще й повинен бути стриманим, спокійним, терплячим, чуйним, уважним, тобто проявляти педагогічний такт. Знання ж особливостей соціально-психологічних явищ (громадської думки, настроїв, традицій, звичаїв) додають фахівцеві здібностей, притаманні йому як управлінцю, адже він повинен професійно вирішувати питання шукачів захисту та їх подальшої соціальної інтеграції.

Саморефлексія досвіду дозволяє стверджувати, що йдеться про найважливіші проблеми, які доводиться вирішувати юристу. А це стосується сукупності, обумовленої соціальними протиріччями, юридичним або неюридичним конфліктом. Більш того, фахівець з будь-якої галузі права повинен вміти впливати на оточуючих, бути здатним приймати рішення, оскільки саме фахівець виконує цю функцію, а саме: прийняття остаточного рішення (суддя), доведення або спростування вини особи, щодо якої ведеться розслідування

(адвокат, прокурор), навички організації пошукової та дослідної роботи (слідчий), тощо.

Вищезазначене обумовлює необхідність більш детального розгляду принципів діяльності державного службовця щодо належного виконання службових посадових обов'язків, які зазначені в Законі України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII та визначені таким чином [29].

По-перше, сукупність вимог, пов'язаних із законністю, верховенством права, політичною неупередженістю. Тут, на наш погляд, принципове значення має:

- пріоритет прав і свобод людини та громадянина відповідно до Конституції України;
- здійснення діяльності виключно в межах повноважень та у спосіб, передбачений законом;
- недопущення впливу політичних переконань на службову діяльність та утримання від демонстрації політичних поглядів під час виконання посадових обов'язків.

По-друге, принципи дотримання яких вже «закладені» особистісно-професійним призначенням; йдеться про патріотизм, доброчесність, прозорість, забезпечення рівного доступу до державної служби. До них належать:

- патріотизм і служіння українському народові;
- доброчесність та орієнтація на захист суспільних інтересів;
- забезпечення рівного доступу до державної служби;
- недопущення будь-яких проявів дискримінації;
- відкритість та прозорість діяльності державного службовця.

По-третє, сукупність вимог, що набувають виключного значення саме в означеній професії; мається на увазі професійна самоефективність та професіоналізм, стабільність. Тут переважне значення мають:

- компетентне, об'єктивне та неупереджене виконання посадових обов'язків;
- постійне підвищення рівня професійної компетентності;

- володіння державною мовою, а за потреби – іноземними мовами;
- ефективне використання ресурсів для реалізації державної політики;
- стабільність кадрового складу державної служби незалежно від політичних змін.

Дослідники, які вивчають своєрідність реалізації вищезазначених принципів на конкретному регіональному контенті, також додають локальну своєрідність. До прикладу, використовуючи Положення про управління з питань шукачів захисту та соціальної інтеграції ГУДМС України в Одеській області (2023 р.), важливими було визнано низку додаткових вимог [67]. А саме: проводити аналіз ситуації в країні громадянської належності, що стосується шукачів захисту та розробляти поточні або довгострокові прогнози із зазначених питань; при цьому запобігати розголошенню, заміні, спотворенню, випадковій втраті або навмисному знищенню, незаконній обробці персональних даних, які були довірені або стали відомими у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Якщо йдеться про дітей-біженців, то принципово значущим є: співпраця із органами опіки та піклування; здійснення пошуку батьків або інших родичів, через міжнародні організації у випадку виявлення дитини розлученої із сім'єю; а також збір, аналіз та узагальнення інформації про країни походження шукачів притулку з метою накопичення та використання її в загальній практиці, акцентуючи увагу на релевантній інформації; водночас здійснювати аналіз та систематизацію міжнародних інституцій (рекомендацій та правових позицій) з питань набуття міжнародного захисту.

У разі «фахового супроводу» іноземців, ретельний розгляд заяв, поданих з Пункту тимчасового перебування іноземців (ПТП) та СІЗО, у наданні міжнародного захисту, за аналізом яких приймається рішення про надання чи відмову в наданні такого захисту відповідно до чинного законодавства.

Не менш суттєвим, як показує практика, є здатність фахівця дотримуватися процедурних аспектів, а саме: у межах інтеграційних заходів проводиться перевірка рівня володіння українською мовою біженцями та особами, які

потребують додаткового захисту. Такі перевірки здійснюються за участю працівників відповідних структурних підрозділів ДМС України.

Крім того, здійснює моніторинг проблем, пов'язаних з інтеграцією та адаптацією шукачів притулку в українське суспільство; здійснює координацію роботи та забезпечує взаємодію з центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, міжнародними, неурядовими, гуманітарними організаціями щодо розробки, супроводження та реалізації цільових і регіональних програм, планів та заходів щодо інтеграції біженців в українське суспільство; попереджає про неприпустимість нелегального перебування на території України осіб, які подали клопотання про припинення розгляду заяв про визнання біженцем особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, або притулку.

Отже, з огляду на вищезазначене та спираючись на результати проведеної аналітичної роботи, щодо вимог до професії юриста, маємо підстави стверджувати, що для успішної роботи з біженцями важливо, щоб юрист володів індивідуально-психологічними якостями. До них доречно віднести такі:

По-перше, *професійне мислення*, яке проявляється через гнучкість; ініціативність; чесність; здатність адаптувати рішення відповідно до нової інформації; поліспрямованість – вміння оцінювати та аналізувати широкий спектр питань і фактів, використовуючи великий обсяг інформації відповідно до обставин справи. Здатність до одночасного висунення декількох варіантів рішення; критичність – здатність виділяти домінуючі завдання та приймати мобільні рішення. Компетентне, об'єктивне та неупереджене виконання посадових обов'язків;

По-друге, *розвинена пам'ять*, яка полягає в умінні швидко, точно та в достатньому обсязі фіксувати необхідну інформацію;

По-третє, *мотиваційно-ціннісні показники*, а саме: високий рівень моральності, бажання служити українському народу та Українській державі; демократизм, гуманізм та соціальна справедливість, верховенство права, що гарантує пріоритет прав і свобод людини та громадянина; політична

неупередженість; забезпечення довіри суспільства та громадян до державної служби.

До того ж, майбутній юрист в роботі з мігрантами, повинен володіти такими *практичними вміннями та навичками*: персональна відповідальність за виконання службових обов'язків та дотримання службової дисципліни; підготовка управлінських документів; компетентний розгляд звернень, скарг, заяв та прийняття на їх основі обґрунтованих рішень.

По-четверте, відповідні характеристики *емоційно-вольової сфери*, котрі впливають на здатність юриста слухати людей та регулювати міжособистісні відносини; гнучкість у досягненні цілей; адаптивність психологічних якостей відносно специфіки діяльності; постійна впевненість у власних силах та можливостях вирішувати службові питання; врівноваженість, самовладання в конфліктах; здатність викликати довіру в іноземців; вміння відстоювати свою думку; спроможність швидко діяти в умовах дефіциту часу; уміння робити висновки з суперечливої інформації; спроможність до швидкого встановлення контактів із новими заявниками [64].

Таким чином, принципово важливо для юриста володіти інтегративною компетенцією щодо ідентифікації себе з почуттями мігранта, «вжитися» в його проблему, що покращить його здатність до продуктивного виконання професійної діяльності. Відтак, фахова підготовка майбутніх юристів до роботи з мігрантами у вітчизняних ЗВО постає не самоціллю, адже йдеться про опанування системи загальноправових, спеціально-педагогічних знань щодо виконання функціональних обов'язків. Зважаючи на все це, у процесі професійної підготовки важливо створити необхідну та достатню сукупність педагогічних умов, що сприятимуть позитивній динаміці процесу формування професійної компетентності майбутніх юристів у вище окресленій сфері фахової діяльності.

1.4. Структурно-компонентний склад підготовленості майбутнього фахівця до роботи з мігрантами як результату професійної підготовки.

Глобалізаційні процеси, які відбуваються в Україні та європейському людському просторі, передбачають переорієнтацію освітньої системи, зокрема юридичної та педагогічної, на гармонізацію, з одного боку, стандартів вищої освіти, а з іншого – міграційних реалій сьогодення. Таким чином, дисципліни психолого-педагогічного циклу прищільно сприяють формуванню в майбутніх юристів таких якостей, як: толерантне та доброзичливе ставлення до колег та опонентів, ввічливість, професійна чесність, здатність визнавати власну помилку, схильність до справедливого способу вирішення конфліктів на основі моральних чеснот.

Так, у сучасних умовах розвитку професійної освіти особливого значення набуває розуміння навчання не лише як процесу передачі знань і формування практичних умінь, а як цілісного процесу розвитку особистості майбутнього фахівця. Такий підхід передбачає систематичний педагогічний вплив, спрямований на розвиток професійно значущих якостей, мотиваційної сфери, когнітивних здібностей, емоційної стійкості та професійної компетентності здобувачів освіти.

Враховуючи, що юридична діяльність як професійна сфера вирізняється складністю та багатогранністю, у процесі професійної підготовки юристів надзвичайно важливою й відповідальною є роль закладу вищої освіти, метою якого в навчально-виховному процесі є розвиток у майбутнього фахівця професійно важливих якостей юриста, знань, умінь, навичок, цінностей і ставлень, тобто компетентностей. Таким чином, профільна підготовка бакалавра права це цілеспрямований процес формування професійної підготовленості, як результат сукупності доцільних установок під час професійної підготовки.

Вимоги, що висуваються до підготовки професіонала, а також розуміння освіти, моралі та професійної майстерності, актуалізували необхідність приділяти особливу увагу особистісно-професійному саморозвитку студентів –

майбутніх юристів, готових до самовизначення в діяльності та спілкуванні, а також до самореалізації в житті, розвитку культури та духовності, національно-культурного та духовного самовдосконалення та розвитку творчих здібностей і талантів.

Наукова розвідка літератури показала, що вченими досліджувалися якості людей різних професій, зокрема: працівників правоохоронних органів (І. Марчук, О. Сегеда, Н. Тимченко), фахівців сухопутних військ (В. Ройлян), педагога (В. Кунтиш, В. Петьков), психолога (І. Мартинюк, В. Семиченко, Н. Чепелєва), менеджера (Н. Андрійченко, Н. Мірошніченко) [68].

Професійно значущі якості особистості здебільшого розглядаються вченими у трьох площинах:

- як один з основних факторів професійної придатності (Б. Смірнов);
- як прояв індивідуальних психологічних характеристик особистості, необхідних для засвоєння спеціальних знань, здібностей та навичок, а також для досягнення соціально значущої ефективності у професійній діяльності особистості (А. Деркач, Н. Кузьміна) [68].

Відтак, зосередженість вимагає результативності цієї підготовки і мова йде про готовність до професійної діяльності, котра визначається як особливий психічний стан, інтегративна властивість, що поєднує знання, вміння, психічні когнітивні процеси (професійна увага, пам'ять, мислення тощо), властивості та якості особистості. Так, звертаючись до праць С. Гончаренка, можна зазначити, що професійна підготовленість трактується ним як сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для здійснення професійної діяльності та сформованих у процесі професійної підготовки фахівця [74].

Під професійно значущими (або професійно важливими, або професійними) якостями особистості, як правило, вважають індивідуальні психологічні, психомоторні та фізичні характеристики людини, які відповідають вимогам певної професії та сприяють успішному оволодінню нею [106].

Існує позиція, що професійно значущі якості доречно розглядати як необхідні умови для успішного оволодіння професійними знаннями, вміннями

та навичками, які визначають успішність навчання у встановлені терміни та ефективність професійної діяльності, як це вважає Н. Макаренко [51].

Вчені (зокрема, С. Карпіловська та Р. Мітельман) під професійно значущими якостями розуміють такі, які диференціюють людей за ефективністю праці та упродовж усієї професійної діяльності залишаються відносно стійкими, стабільними та важкодоступними для навчання [42].

У контексті проблематики саме нашого наукового дослідження, важливо окреслити педагогічні підходи, які, на нашу думку, спрямовують процес саморозвитку професійно необхідних якостей для подальшої професійної діяльності юриста. Таким чином, у контексті *психосоматичного підходу* доцільно включити такі основні якості: комунікативні вміння, здатність до саморегуляції, когнітивні якості, урівноваженість нервово-психічних процесів, емпатію, відкритість, терпіння, самостійність тощо (М.А. Бозоян) [6].

Психологічний підхід вимагає врахування комплексу таких якостей: готовність до контактів, раціональність у встановленні та підтримці стосунків, стриманість, інтелектуальність, регулятивні якості, рефлексивність, відкритість, тактовність, впевненість, комунікативні якості тощо (Г. Балл, М. Боришевський, О. Коропецька) [87].

Природньо, що *психолого-педагогічний підхід* передбачає значно ширший спектр якостей, а саме: організованість, здатність до співпраці, діалогічність, комунікабельність, врівноваженість, психолого-педагогічний такт, самокритичність, оптимізм тощо (Т.М. Степанова) [94].

У контексті *соціально-педагогічного підходу* зазначений спектр набуває нових обрисів, оскільки йдеться про діалогічність, комунікабельність, емпатію, продуктивність у встановленні та підтримці контактів, товариськість, здатність переконувати тощо (К.А. Радченко) [77].

Вкажемо також й на своєрідність *акмеологічного підходу*, у рослі якого професійні якості розглядаються в контексті закономірностей та чинників, що забезпечують вищий рівень досягнень у будь-якій сфері діяльності. Виховання

культури спілкування вважається одним із перспективних шляхів продовження акме – найбільш активного творчого періоду життя людини (М.А. Бозоян) [6].

Нам імponує визначення комунікативних задатків юриста, яке було запропоновано А. Борейчук [9]. А саме, щодо сутності комунікативних задатків юриста, дослідниця визначає їх як сукупність професійно обумовлених та особистісно значущих цінностей, знань, умінь і якостей особистості, які забезпечують ефективне професійне спілкування та успішну самореалізацію у юридичній діяльності.

Справді, професійна діяльність юриста значною мірою ґрунтується саме на спілкуванні. У багатьох випадках професійна комунікація має формалізований характер і відбувається в межах чітко визначених процесуальних процедур, таких як: прийом звернень громадян; судові дебати; допит; очна ставка; проведення інтерв'ювання та правових консультацій. Тому юристу недостатньо лише знати норми права. Він також повинен володіти розвиненими комунікативними здібностями: уміти встановлювати контакт із людьми, переконувати співрозмовника, враховувати його індивідуально-психологічні особливості та створювати умови для ефективної професійної взаємодії.

Чимало науковців вважають професійно-психологічну підготовленість як своєрідний «багаж» знань, умінь та навичок для професійної діяльності як передумову психологічної готовності [68; 105]. Ми поділяємо цю позицію, оскільки професійні установки готовності до діяльності повинні оперувати технологіями, наявними в арсеналі юриста, зокрема, креативними рішеннями когнітивних завдань.

До того ж, у всіх видах діяльності вченими прийнято розрізняти ті індивідуальні якості, які відповідають за їх реалізацію, від тих, які необхідні для сприйняття та прийняття професійно значущої інформації. Тому прийнято говорити про виконавські та комунікативні якості.

Для майбутніх кваліфікованих робітників та спеціалістів важливою умовою формування професійно важливих якостей є правильно організована професійна орієнтація в школі, а потім у закладах вищої освіти.

Водночас слід наголосити, що розвиток професійної компетентності юриста є безперервним процесом, який триває упродовж усього професійного життя людини. У межах нашого дослідження основна увага зосереджується саме на формуванні професійної компетентності бакалавра права в процесі навчання в закладі вищої освіти.

Професійна компетентність майбутнього юриста неможлива без належного рівня загальної та комунікативної культури, яка проявляється через сформованість комунікативної компетентності особистості. Дослідники (Г. Андрєєва, А. Лакхана, Г. Ковальов, В. Лабунська, В. Мироненко та ін.) підкреслюють важливість розвитку комунікативних умінь, оскільки саме вони відображають психологічні особливості особистості, сприяють взаєморозумінню між людьми та забезпечують ефективність професійної взаємодії [16].

У цьому контексті *професійну компетентність юриста* доцільно розглядати як інтегративну характеристику особистості, яка поєднує: систему правових знань; практичні професійні вміння та навички; професійно важливі особистісні якості; здатність забезпечувати захист прав і свобод людини у процесі професійної діяльності.

Для того, щоб майбутній юрист не відчував труднощів з неординарними, проблемними завданнями та не втрачав мотивації, у процесі навчання необхідно дотримуватися певних умов: простоти виконання, цілісності та толерантність соціального середовища до незвичайних рішень студента, створення атмосфери психологічної безпеки, поваги, відсутності зовнішніх оцінок, забезпечення свободи вираження почуттів.

Готовість до професійної діяльності є невід'ємною експертністю правника, що об'єднує професійні навички та психофізіологічні характеристики, необхідні для ефективного освоєння професійної діяльності. Варто наголосити, що зазначена якість формується на етапі професійної підготовки, під час якої закладаються базові навички та вміння, а також психологічні характеристики особистості, необхідні для ефективного виконання професійних завдань.

Вважається, що до представників певних юридичних спеціальностей висувають особливі професійні вимоги, які можна визначити як спеціальні [10]. Однак для ефективного провадження фахівцями своєї діяльності, крім кваліфікації, необхідна ще й сукупність умов. У фаховій літературі представлено поділ цих умов на загальні та спеціальні. Розглянемо їх детальніше.

1. Загальні (природні):

- тимчасові умови, які об'єктивно відображають різноманітні можливості планування та виконання правових дій протягом дня, залежать від їх особливостей, характеризуються терміновістю, швидкістю, ефективністю, інтенсивністю та напруженістю;

- умови місця, де відбуваються юридичні дії, можуть бути різними (службові приміщення, зали суду, житло громадян).

Для створення таких умов ЗВО практикують відвідування судових засідань або створення гри з імітацією судового засідання, з відповідним подальшим обговоренням та дебатами.

2. Спеціальні:

- комунікативні, які зумовлені професійним спілкуванням з колом осіб, значним за кількістю та невизначеним за складом (віком, професією, рівнем культури тощо);

- психологічні, такі як психологічна напруженість, емоційна насиченість, конфліктне спілкування тощо;

- інтелектуальні, пов'язані з обробкою значних обсягів інформації, прийняттям рішень у суперечливих та невизначених ситуаціях, мінливістю та альтернативністю можливих рішень та дій.

Аналіз державних освітніх стандартів підготовки юристів в Україні дозволяє стверджувати, що основні професійні функції, компетентності та вимоги до майбутніх правників є взаємопов'язаними [16]. Відповідно до чинних стандартів майбутній юрист повинен уміти:

- тлумачити та застосовувати нормативно-правові акти;

- забезпечувати дотримання законності у діяльності державних органів, юридичних і фізичних осіб;
 - здійснювати юридичну кваліфікацію фактів та правових ситуацій;
 - розробляти правові документи;
 - проводити правову експертизу нормативно-правових актів;
 - ухвалювати правові рішення;
 - надавати кваліфіковані юридичні консультації;
 - встановлювати факти правопорушень та визначати правові наслідки;
 - вживати заходів щодо відновлення порушених прав;
 - систематично підвищувати власний професійний рівень;
 - аналізувати законодавство та практику його застосування;
- орієнтуватися у спеціальній науковій та професійній літературі [93].

З огляду на реалії сьогодення, конкурентоздатним юристом вважається фахівець, який володіє такими якостями:

- усвідомлює соціальне значення своєї професії, поважає право та закон, знає історію юридичної професії та шанує професійні традиції;
- усвідомлює власні потенційні можливості та забезпечує його подальший розвиток;
- фокусується на врегулюванні актуальних завдань, зумовлених розширенням сфери його професійного впливу, без залучення внутрішнього потенціалу до некерованих на даний момент аспектів;
- актуалізує автономію, свободу вибору та автентичність рішень, результативність яких залежить від їх реалізації;
- креативний, демонструє оптимізм та альтруїзм. Ухвалення відповідальних рішень базується на ціннісно-принципній основі, що відображає високі етичні стандарти, соціальну відповідальність і професійну ідентичність;
- надає перевагу створенню можливостей, а не їх використанню [114].

Принагідно вкажемо, що в Україні відсутні спеціалізовані освітні програми для підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами. Загалом, усі програми, такі як курси підвищення кваліфікації, тренінги, індивідуальні

тренінги та навчальні судові процеси за міграційною спеціалізацією стосуються переважно навчання юристів після отримання диплома та у ході виконання ними своїх посадових обов'язків [113].

Комунікативна компетентність юриста під час роботи з особою, яка потребує міжнародного захисту, є одним з найважливіших чинників, що обумовлює високий професіоналізм юриста та впливає на інформацію, яка буде повідомлена йому заявником під час співбесіди, і проявляється в таких ознаках:

- уміння встановлювати емоційний контакт із заявником та підтримувати довірливі професійні взаємини;
- здатність до емпатії та психологічного розуміння співрозмовника;
- проникливість і вміння аналізувати внутрішній стан, потреби та мотиви поведінки мігранта;
- навички активного слухання та емоційного реагування на переживання співрозмовника;
- високий рівень внутрішньої енергії, професійної активності та винахідливості;
- гнучке використання вербальних і невербальних засобів комунікації;
- здатність обирати адекватну стратегію поведінки у конфліктних ситуаціях;
- розвинений емоційний самоконтроль;
- адекватна самооцінка та психологічна врівноваженість [21; 114].

Саморефлексія досвіду та відповідно до мети нашого дослідження, представимо змістовні компоненти професійної компетентності майбутнього бакалавра права для роботи з мігрантами:

1) особистісний, до якого віднесемо: чесність, високий рівень стресостійкості, мобільність, творче відображення думки, роботу над пам'яттю, інтелектуальну самостимуляцію;

2) професійний включає в себе:

- етичні принципи роботи – професійна репутація, конфіденційність отриманих даних, дотримання професійно-етичних правил поведінки

державного службовця, постійне безперервне вдосконалення знань судової практики у справах міграції (біженців), відстороненість від оціночних суджень, чесність, служіння інтересам біженців, управління часом;

- аналітичні навички – різностороннє та детальне дослідження викладених біженцем обставин, повне дослідження наданої мігрантом документальної бази (особливо, якщо вони безпосередньо стосуються історії переслідувань, тобто увага до деталей);

- юридична підготовка – здатність працювати з міжнародним законодавством в залежності від історії мігранта; розуміння правових норм, інтерпретація та аналіз міжнародних документів; постійне оновлення знань; вміння приймати рішення; почуття справедливості; ефективний комунікаційний аналіз;

- соціокультурні компетенції – повага до релігійних свят мігрантів, володіння інформацією про зміст священних писань релігій мігрантів;

- глобальний контекст – постійний моніторинг подій у країнах, з яких походить більшість мігрантів в Україні;

3) психологічний компонент включає здатність бачити та аналізувати емоційний та психічний стан мігранта, особисту психологічну готовність до роботи з вразливими верствами біженців, контроль над власними емоціями, здатність дистанціюватися від особистого судження історії біженця, відсутність упередженого ставлення під час досліджень обставин та в процесі прийняття остаточного рішення, не реагувати на провокації з боку біженця (фінансові пропозиції, погрози життю, пропозиції допомоги у вирішенні поза робочих питань співробітника міграційної служби в обмін на допомогу у вирішенні питання подальшого документування мігранта);

4) комунікативний компонент визначається як:

- лінгвістична гнучкість – володіння мовним сленгом мігранта в залежності від етнічної групи з метою вільного комунікування без залучення перекладача;

- здатність чітко ставити мігранту запитання (прямі, непрямі, закриті, відкриті) виходячи з обставин, зазначених у його заяві про звернення за міжнародним захистом;

- уміння ведення переговорів, навички медіації, розуміння толерантності, навички вирішення конфліктів, розвинена інтуїція для «зчитування» з мігранта момент, коли він почне використовувати акторську майстерність під час співбесіди, для свідомого введення в оману співробітника міграційної служби, знати етнопсихологічні елементи мігранта під час розгляду його заяви за міжнародним захистом [21; 114].

Таким чином, професійна підготовка юристів для діяльності в системі міграційної служби України є складним і багатокомпонентним процесом, що зумовлений специфікою професійного середовища та особливостями категорій осіб, з якими доводиться працювати. Мігрантами можуть бути колишні ув'язнені, психічно неврівноважені, утримувані під вартою, жертви домашнього насилля або хворі на вірусні інфекції (туберкульоз, СНІД). Важливо, щоб освітні програми забезпечували здобувачів освіти необхідними знаннями та навичками для успішної кар'єри в сучасній правовій сфері.

У контексті вище окресленого зауважимо, що в процесі дослідження нами було проаналізовано освітньо-професійні програми підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої галузі знань 08 «Право», спеціальності 081 «Право» Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Одеса), Ізмаїльського державного гуманітарного університету (м. Ізмаїл) та Національної академії внутрішніх справ (м. Київ). З'ясовано, що в деяких ЗВО запроваджено спеціальні дисципліни з проблем професійної компетентності юриста, що в подальшому сприятиме безперешкодному спілкуванню з біженцями, а в деяких ця проблема вирішується під час вивчення окремих гуманітарних дисциплін.

Навчальний план професійної підготовки бакалаврів права ОДУВС не містить спеціальних дисциплін, безпосередньо спрямованих на формування у студентів поняття міжкультурної комунікації та управління міграційними

процесами (додаток А). Натомість такі навчальні дисципліни, як «Міжнародне право», «Юридична деонтологія», «Історія держави і права зарубіжних країн» та «Іноземна мова професійною спрямування», «Міжнародний захист прав людини», містять теми, дотичні до проблем міграційних процесів та міжкультурної комунікації.

Наприклад, у межах «Міжнародного права» вивчаються такі теми: професійна етика, міжнародний захист прав людини, основи права Європейського Союзу. Цикл дисциплін «Юридична деонтологія» передбачає розгляд основних юридичних професій, психологічних аспектів професійної діяльності юриста та професійної культури юриста. Тематика навчального курсу «Історія держави і права» вивчає теми функціонування держави та права, проблеми історії держави та права, становлення державності та права, історію держави та права, правовідносини та роботу з нормативно-правовими актами. А курс «Іноземна мова професійного спрямування» полягає у набутті та вдосконаленні навичок читання, письма та говоріння англійською мовою в юридичному контексті. У межах курсу «Міжнародний захист прав людини» вивчається загальна теорія та практика забезпечення прав і свобод людини в міжнародному просторі.

Специфіка міжкультурної комунікації та управління міграційними процесами підкреслюється в процесі вивчення дисциплін «Основи права Європейського Союзу» та «Історія держави та права іноземних держав», які пропонуються бакалаврам права в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті (Додаток Б). Студенти комплексно вивчають договірний та інституційний механізм правового регулювання європейської інтеграції, особливості та закономірності виникнення та розвитку держави і права зарубіжних країн, їх державних органів та правових інститутів, а також конкретно-історичні умови.

Аналіз навчального плану Національної академії внутрішніх справ засвідчив, що феномен комунікування із мігрантами розкривається під час вивчення «Міжнародного приватного права» та «Міжнародного захисту прав

людини» (додаток В). В рамках цих навчальних дисциплін теми мігрантів, захисту прав людини на міжнародному рівні та вивчення міжнародно-правових актів частково перетинаються.

До того ж, аналіз освітньо-професійних програм підготовки бакалаврів права свідчить про те, що в межах обов'язкових компонентів фахової підготовки майбутніх спеціалістів акцентується переважно на процесі формування їх загального світогляду щодо мігрантів та такої категорії як «біженець», в плані ознайомлення із міжнародним захистом прав людини та правом зарубіжних країн. Міжнародний аспект підготовки майбутніх юристів набуває все більшого значення у світі, що дедалі більше глобалізується та інтегрується. Зазначаємо на необхідності підготовки фахівців міграційної сфери для подальшої роботи з біженцями, оскільки сучасна професійна підготовка не розкриває специфіки діяльності юриста в цій сфері та відсутня методика спеціальної комунікативної підготовки в умовах ЗВО. Так, здобувачам освіти важливо отримувати знання не лише про міжнародне право, а й про міжнародні організації, права людини, міжнародне гуманітарне право, морське право та інше. Необхідно концентрувати увагу на тому, що майбутнім фахівцям потрібні знання про те, як це право регулює відносини між державами та міжнародні проблеми.

Враховуючи завдання, передбачене саме нашим науковим дослідженням, доцільно проаналізувати особливості підготовки майбутніх юристів за кордоном. Зокрема, в країнах основних правових сімей, таких як: Сполучені Штати Америки, Сполучене Королівство Великої Британії, Литовська Республіка та Німеччина.

Так, проаналізувавши позитивний досвід комунікативної компетентності державних службовців Європейського Союзу та США (зокрема, інформаційну довідку правил етичної поведінки), зазначимо, що головною метою всіх країн Європейського Союзу є забезпечення професійної діяльності юристів в інтересах суспільства та запобігання зловживанню владою [72]. У зв'язку з постійним розвитком судової практики в західних та західноорієнтованих країнах, юридична освіта постійно реформується в закладах освіти. А зарубіжні правничі

школи приділяють увагу на практику студентів у юридичних фірмах та державних установах.

У країнах Європейського Союзу підвищена увага приділяється й етичній поведінці юристів та підкреслює не лише доцільність загальних принципів поведінки, таких як уважність, ввічливість, порядність та чесність, але й на допоміжних, не менш важливих у професійній діяльності, таких як робота з конфіденційною інформацією. Освітній процес у правничих школах будується таким чином, що під час занять студенти не лише розмірковують про етику абстрактно, а й розглядають проблеми, які виникають у житті юриста етичного характеру, реально відчують себе в ситуаціях, що вимагають морального вибору, прийняття етично правильного рішення, та можуть аналізувати практику роботи професійних юридичних співтовариств щодо вирішення етичних конфліктів та прийняття рішень щодо членів цих співтовариств.

Так, у Сполученому Королівстві Великої Британії програми правничих шкіл рідко включають курси з професійної етики та професійної відповідальності [72].

Натомість, британська система державної служби традиційно характеризується високим рівнем корпоративної культури, суворими вимогами до адміністративної моралі та особливою увагою до особистих моральних якостей державного службовця. Британський державний службовець асоціюється з високим рівнем самодисципліни, професійної честі, чесності, відповідальності та здатності ухвалювати найбільш ефективні рішення в інтересах суспільства.

Як відомо, важливим етапом розвитку етичних стандартів державної служби у Великій Британії стало створення у 1994 році Комітету з питань стандартів у суспільному житті, який займався дослідженням стандартів поведінки посадових осіб, зокрема у сфері фінансової та комерційної діяльності.

За результатами роботи Комітету у 1995 році було сформульовано сім базових принципів суспільної служби, які фактично стали кодексом поведінки державного службовця:

1. служіння суспільним інтересам – пріоритет суспільного блага над особистими чи корпоративними інтересами;
2. непідкупність – недопущення залежності від зовнішнього впливу чи приватної вигоди;
3. об'єктивність – неупереджене прийняття рішень;
4. підзвітність – відповідальність перед суспільством за власні дії;
5. відкритість – забезпечення прозорості рішень та дій державних службовців;
6. чесність – декларування приватних інтересів та уникнення конфлікту інтересів;
7. лідерство – особистий приклад дотримання високих етичних стандартів [119].

Доведено, що необхідність регулювання етичної поведінки державних службовців у США з'явилася в ході боротьби з корупцією [72]. Варто відзначити, що в США реформування юридичної освіти кожні 10-15 років є практично постійним станом та носить системний характер.

Так, наприклад, антикорупційне законодавство США охоплює широкий спектр сфер діяльності: лобізм, банківську систему, фондовий ринок, державне управління тощо. Водночас важливою складовою американської антикорупційної політики є формування так званої адміністративної моралі - системи етичних і дисциплінарних норм, обов'язкових для посадових осіб усіх гілок влади.

Слід підкреслити, що етичні кодекси у США створювалися не лише для федеральних службовців, а й для працівників органів місцевого самоврядування. Так, у 1987 році в місті Чикаго було створено міське бюро етики, яке розробило спеціальний кодекс етичної поведінки [72]. У 1990 році в Лос-Анджелесі було прийнято кодекс етики для муніципальних службовців [72].

У зв'язку з цим, як відомо, Управління державної етики було створено як окрема установа в системі виконавчої влади у 1989 році. Керує ним директор,

якого призначає на п'ятирічний термін Президент за рекомендацією та погодженням Сенату. У відомстві управління працює близько 80 співробітників.

До того ж, Управління державної етики розробило «Стандарти етичної поведінки для державних службовців» (1993 р.), які містять обмеження щодо отримання подарунків та інших матеріальних винагород від приватних осіб або організацій [72]. Таким чином, державний службовець не може приймати подарунки за жодних обставин, які йому пропонуються небажаною стороною або пропонуються йому у зв'язку з його службовим становищем. Цікаво, що, якщо ситуація не підпадає під жодний із вищезазначених випадків, подарунок забороняється приймати, що може призвести до думки інших, що він використовує своє службове становище для особистої вигоди.

У Литовській Республіці функціонують Етичні правила для державних службовців, основною метою яких є визначення моральних принципів професійної діяльності та підвищення довіри суспільства до державної служби.

Основні положення Етичних правил для державних службовців:

- - повага до людини та закону;
- справедливість у виконанні професійних обов'язків;
- орієнтація виключно на суспільні інтереси;
- недопущення використання службового становища у власних цілях.

Особливий акцент небезпідставно робиться на параметрах здатності «бути»: непідкупним, не приймати подарунків чи грошей; об'єктивним, діяти неупереджено та законно; відповідальним; ввічливим, виконуючи свої обов'язки вчасно та професійно.

Зазначене пояснює, чому в Литві державні службовці також проходять курси з професійної етики [72].

У ракурсі вищеокресленого, дослідницький інтерес становить досвід Німеччини. Тут немає єдиного освітнього стандарту для студентів юридичних факультетів, який би поширювався по всій країні. Таким чином, закон про суддів слугує професійним стандартом для юристів, який виконує функцію єдності юридичної освіти по всій країні. Варто зазначити, що увага акцентується на

дисциплінах негалузевого характеру, оскільки університети Німеччини прагнуть випускати юристів «широкого профілю» [120].

Водночас, після завершення вивчення базового блоку навчальних дисциплін студенти проходять спеціалізацію. Найбільш поширеними напрямками спеціалізації є: історія права; порівняльне правознавство; кримінальне право; німецьке та європейське адміністративне право; трудове та соціальне право; податкове право; господарське право Німеччини та ЄС; міжнародне приватне право; міжнародне право [40].

Другий етап юридичної освіти у Німеччині передбачає проходження практичної професійної підготовки – так званого «референдаріату» [44]. Основною метою цього етапу є набуття практичних навичок у різних сферах юридичної діяльності. Традиційно *стажування складається з чотирьох основних етапів*:

- перший етап пов'язаний з роботою в судовій канцелярії з акцентом на цивільне право та підготовку судових процесів;
- змістом другого етапу є практика в прокуратурі або кримінальному судочинстві, пов'язана з підготовкою обвинувальних висновків та участю у судових процесах;
- третій етап проводиться в органах місцевого самоврядування з акцентом на адміністративне право;
- четвертий етап фазою є стажування в адвокатських бюро або комерційних компаніях, під час якого майбутні юристи набувають навичок представництва інтересів клієнтів.

На кожному етапі випускник німецьких ЗВО зобов'язаний відвідувати аудиторні заняття та регулярно складати іспити. Тут, як правило, навчання стажера проводять досвідчені судді, прокурори та адвокати під керівництвом досвідченого практикуючого юриста.

З огляду на вищезазначене, можна дійти висновку, що в процесі підготовки майбутніх юристів у країнах Європейського Союзу увага приділяється етичним

нормам поведінки як одному з вагомих ланок у роботі юриста під час виконання ним своїх службових обов'язків.

З огляду на вказане, окреслимо основні характеристики майбутнього юриста та виокремимо основні особистісні, психологічні та професійні якості. Місія ЗВО полягає у тому, щоб стати відкритим навчальним, культурним закладом та центром розвитку, де різні категорії студентів, що навчаються, стають фахівцями, особистостями, усвідомлюють необхідність безперервної освіти, можуть максимально повноцінно реалізувати свій потенціал, повинні формувати власні погляди та систему цінностей, навчатися керувати своїм життям у сучасному інформаційному суспільстві, формувати, навчати та надавати можливості майбутньому фахівцеві для реалізації:

1) особистісні якості (життєва компетентність, фахова компетентність, навчальна активність, розумова самостійність, здатність самостійно формулювати завдання та визначати методи, засоби та технології їх вирішення; здатність самостійно шукати інформацію, необхідну для вирішення завдань; здатність самостійно аналізувати свою діяльність, науковий та гуманістичний світогляд);

2) психологічні якості (саморегуляція, самоменеджмент, ініціативність, творчість, комунікабельність, здатність до аналізу та оцінки професійної та соціальної діяльності);

3) професійні якості (уявлення про основні проблеми в галузі професійної діяльності; володіння глибокими знаннями чинного законодавства та інших нормативно-правових актів України та міжнародного права, що стосуються професійної діяльності; знання методів управління та організації колективної роботи, здатність самостійно формулювати фахові завдання та визначати способи їх вирішення в рамках професійної компетентності, вміння приймати кваліфіковані управлінські рішення, працювати в команді, самостійно аналізувати професійну діяльність та процес власної роботи, постановка та виконання завдань у сфері професійного самовдосконалення, оцінка відповідності професійної діяльності вимогам, що змінюються).

Отже, сформована професійна компетентність майбутніх юристів є результатом спільно мотивованої взаємодії студентів та викладачів, що виражається в готовності випускника ефективно здійснювати діяльність у сфері юридично-правового регулювання суспільних відносин, самостійно здобувати знання у професійній сфері та сформованих професійно важливих якостях.

Беззаперечно, що формування комунікативної компетентності майбутніх юристів до роботи з мігрантами є надзвичайно важливим, але складним науково-практичним завданням, зважаючи на те, що його позитивне вирішення значною суттєво визначає ефективність професійної роботи юриста з біженцями, продуктивність їх міжкультурної взаємодії. Водночас зауважимо, що успішна міжкультурна взаємодія можлива не тільки за умови володіння комунікативної компетентності правника, вона передбачає когнітивне освоєння та врахування індивідуально-психологічних характеристик біженця. Кожна людина є не тільки носієм етнотипових властивостей, а й унікальною особистістю, неповторною індивідуальністю зі специфічною структурою якостей (риси, темпераменту, характеру, здібностями, ступенем комунікативної сумісності тощо).

Висновки до розділу 1

У розділі дисертації здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз проблеми підготовки майбутніх юристів до професійної діяльності з мігрантами, який дав змогу сформулювати цілісне наукове бачення зазначеного феномена як міждисциплінарного, соціально-значущого та педагогічно-орієнтованого.

Встановлено, що в умовах глобалізації міграція набуває масового та динамічного характеру, суттєво впливаючи на соціальну стабільність, рівень соціальної напруженості та трансформацію правових відносин. Доведено, що її науковий аналіз не може обмежуватися виключно площиною державної міграційної політики, а має охоплювати також соціально-психологічні виміри,

стан суспільної свідомості та формування право-відповідальної поведінки як мігрантів, так і приймаючого населення.

З'ясовано, що відсутність універсального визначення поняття «міграція» зумовлена міждисциплінарним характером цього явища та різноманітністю наукових підходів, водночас спільним ядром наявних дефініцій є територіальне переміщення осіб, пов'язане з потенційною або фактичною зміною місця проживання, та соціальною значущістю такого переміщення. Наголошено на фрагментарності нормативно-правового закріплення поняття «міграція», що актуалізує необхідність у науково виваженому тлумаченні та уніфікації підходів у юридичних дослідженнях та практиці.

Визначено, що теоретичні засади сучасних міграційних концепцій формуються на основі класичних підходів (зокрема, Е. Равенштейна) та логіки дії чинників «push-pull», які залишаються методологічним підґрунтям для пояснення міграційної поведінки. Науково обґрунтовано доцільність розгляду міграції у вузькому та широкому значеннях, а також її класифікацію за різними критеріями, що забезпечує точніше визначення правового статусу мігрантів та сприяє ухваленню ефективних управлінських та правових рішень. Доведено, що міграційні рішення формуються під впливом комплексу взаємопов'язаних економічних, соціальних, психологічних та особистісних чинників, що зумовлює необхідність аналізу не лише причин переміщення, а й механізмів формування міграційної мотивації. Особливу увагу приділено біженцям як найбільш вразливій категорії мігрантів, правовий статус яких визначається міжнародними стандартами гуманітарного характеру та потребує високого рівня професійної компетентності юриста.

Обґрунтовано, що підготовка майбутніх юристів до професійної діяльності з мігрантами є актуальною педагогічною проблемою, зумовленою сучасними соціальними викликами, реформуванням юридичної освіти та зростаючих вимог до професійної мобільності, відповідальності та адаптивності фахівця. Установлено, що нормативно-правові та стратегічні документи у сфері вищої освіти орієнтують підготовку юристів на інноваційність, інформатизацію та

інтеграцію в європейський освітній простір, що безпосередньо впливає на оновлення змісту, форм та методів навчання. Професійна підготовка визначається як комплекс організаційних та педагогічних заходів, спрямованих на формування знань, умінь, навичок та професійної готовності, за умови реалізації принципів студентоцентрованості та індивідуальної освітньої траєкторії.

Уточнений категоріальний апарат дослідження шляхом розмежування понять «підготовка», «підготовленість» та «готовність», що дало змогу трактувати підготовленість як результат цілеспрямованого освітнього процесу, а готовність як інтегративне утворення, що охоплює не лише здатність до професійної дії, а й ціннісно-мотиваційні та особистісні характеристики. Доведено, що бакалаврський рівень є базовим етапом становлення професійної компетентності юриста, на якому доцільно зосереджувати ресурси ЗВО на формуванні практичних, комунікативних та психологічних компонентів професіоналізму. Узагальнення європейського досвіду юридичної освіти підтвердило значущість якості післядипломної підготовки та інституційного авторитету університету, а також ефективність практик, спрямованих на мінімізацію корупційних ризиків та розвиток самостійної освітньої діяльності.

З'ясовано, що сучасна юридична освіта розвивається в умовах цифровізації, активного впровадження дистанційних технологій та зростання ролі штучного інтелекту, що потребує оновлення педагогічних стратегій підготовки майбутніх юристів. Обґрунтовано, що професійна діяльність у сфері міграції має виразну психолого-емоційну складову та здійснюється в межах певного інституційного контексту – системи міграційних органів, насамперед Державної міграційної служби України. Доведено, що ефективна робота юриста в багатонаціональному середовищі неможлива без цілеспрямованого формування міжкультурної компетентності, яка значно результативніше розвивається в умовах спеціально організованого навчання, ніж шляхом спонтанного професійного досвіду.

Встановлено, що професійна підготовленість юриста до роботи з мігрантами має інтегративний та багатокомпонентний характер і включає правові знання та уміння, особистісну спрямованість, професійно важливі якості та психофізіологічні властивості. Доведено доцільність формування цих якостей на основі поєднання психосоматичного, психологічного, психолого-педагогічного, соціально-педагогічного та акмеологічного підходів. Комунікативна компетентність визначається як системоутворювальний компонент готовності юриста, з огляду на формалізований характер професійного спілкування та необхідність врахування індивідуально-психологічних особливостей співрозмовника.

Показано, що професійна компетентність юриста реалізується через правозахисний вектор діяльності, дотримання прав і свобод людини та принципів гуманізму та верховенства права. Успішність професійної діяльності також зумовлюється специфічними умовами праці – комунікативними, психологічними та інтелектуальними. Констатовано дефіцит спеціалізованих освітніх програм підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами та фрагментарність викладення відповідної тематики в чинних освітньо-професійних програмах. Узагальнено, що змістовні компоненти компетентності юриста до роботи з мігрантами доцільно структурувати в особистісний, професійний, психологічний та комунікативний блоки, що підтверджує необхідність розробки методично обґрунтованої спеціальної підготовки, здатної забезпечити позитивну динаміку формування професійної компетентності та готовності майбутніх юристів до роботи з мігрантами.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Базов В. П. Теорія та принципи міжнародного гуманітарного права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2021. 43 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0521U100314>
2. Барковський В. П. Формування комунікативної культури у майбутніх працівників кримінальної поліції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2003. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua>
3. Басова І. С. *Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення*: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2019. 198 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua>
4. Білик П. Штучний інтелект та авторське право: що має враховувати юрист? *ЮрЛіга*. 2023. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/224256_shtuchniy-ntelekt-ta-avtorske-pravo-shcho-vrakhuvati-yuristu
5. Білова Ю. А. Аналіз наукових підходів до класифікації ключових компетенцій. *Освітній дискурс*. 2014. № 4 (8). С. 10–21. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/310>
6. Бозоян М. А. Психологічні особливості розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців: дис. на здобуття ступеня доктора філософії: 053 Психологія. Луцьк, 2024. 233 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua>
7. Болтівець С., Галушко О., Жуляєв В. Соціальна самореалізація правової культури молоді. *Social Work and Education*. 2022. Том 9, № 1. — С. 17–36. URL: <https://journals.urau.ua/swe/article/view/244525>
8. Борейчук А. В. Змістовно-структурні характеристики інструментальних компетентностей майбутніх юристів. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу*. 2016. Вип. 1. С. 19–25. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/download/18689/18719/20074>
9. Борейчук А. В. Змістовно-структурні особливості інструментальних компетентностей майбутніх юристів. *Наукові записки. Серія: Проблеми*

[D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%A5%D0%A5%D0%86%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf](#)

18. Гусенко А. А. Поняття та сутність правової культури студентів. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Серія: Педагогіка. 2016. Том 270. Вип. 258. С. 27–30. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Npchduped_2016_270_258_7.pdf

19. Дахно І. І. Право Європейського Союзу: підручник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2018. – 415 с. – URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/a1e4a1b2-8314-426c-8c21-06e9e6cc7d57/download>

20. Демографічний енциклопедичний словник / За ред. Д. І. Валентя. М.: Радянська енциклопедія. 1985. - 608 с.

21. Димитрієва Т. Підготовка майбутніх юристів до активного комунікування з мігрантами: деякі аспекти педагогічного дискурсу. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Серія: Педагогічні науки. Випуск 62. С. 68-77. URL: [https://doi.org/10.31909/26168812.2023-\(62\)-8](https://doi.org/10.31909/26168812.2023-(62)-8)

22. Дубасенюк О. А. Професійно-педагогічна освіта: методологія, теорія, практика. Т. 2. Житомир: ЖДУ, 2016. 376 с. URL: https://eprints.zu.edu.ua/28987/1/%D0%94%D1%83%D0%B1%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F%20%D0%90_4_%D0%A2%202%20%281%29%20%281%29.pdf

23. Дяченко І. Підготовка студентів-журналістів до професійного самовиявлення в процесі позааудиторної роботи. *Педагогіка формування творчої особистості*. 2015. Випуск 40 (93). С. 113–119. URL: <http://www.irbis->

nbuv.gov.ua/cgi-

bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pfto_2015_40_17

24. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 2 / ред. С. В. Мочерний. Київ: Академія, 2001. 848 с.

25. Енциклопедія державного управління: у 8 т. Т. 1 / ред. Ю. В. Ковбасюк. Київ: НАПУ, 2011. 748 с.

26. Єрмаков Т. І. Індивідуальне розуміння концепту «Я» як ключова компетентність особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2002. Вип. 6 (9). С. 200–207.

27. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

28. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

29. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

30. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

31. Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 01.12.2022 № 2807-ІН URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20>

32. Заміховська Т. Педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх фахівців права. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 2 (106). С. 245–257. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pednauk_2021_2_26.pdf

33. Западнюк С. О. Міграції населення України: передумови, динаміка та наслідки розвитку. Київ, 2011. 240 с.

34. Зелений В. І. Розвиток педагогічної культури молодих офіцерів внутрішніх військ МВС України: автореферат. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2003. 18 с.

35. Зовнішні трудові міграції населення України : колективна монографія / за загальною редакцією Є. М. Лібанова, О. В. Позняка. Київ: РВПС України НАН України, 2002. 206 с.

36. Зошій І. В. Формування професійної компетентності майбутніх юристів. *Молодий вчений*. 2018. № 2 (55). С. 487–492. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/molv_2018_3%282%2923.pdf

37. Зуєва Л.Є. Теоретичні та методичні засади психолого-педагогічної підготовки професійних суддів у системі судової освіти України і Канади: автореферат. дис. док-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2018. 40 с.

38. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: підручник. Київ: Вища школа, 1997. 349 с.

39. Ісаєнко М. М. Формування комунікативних умінь у курсантів ВНЗ МВС: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2002. 17 с.

40. Кадала В.В. Проблеми та перспективи юридичної освіти у ХХІ столітті. *Вища юридична освіта: історичний досвід та перспективи розвитку: матеріали круглого столу*. Маріуполь. 2018. С. 112–115.

41. Калаченкова К.О. Діджиталізація та юридична клінічна освіта. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Донецьк. 2023. № 1, т. 2. С. 24–32.

42. Карпіловська С. Я. Основи професіографії: навчальний підручник. Київ: МАУП, 1997.

43. Каслз С. Міжнародна міграція на початку ХХІ століття: глобальні тенденції і проблеми. *Міжнародний журнал соціальних наук*. 2001. № 32. С. 27–42.

44. Келемен Р.Ю. Сучасні моделі юридичної освіти в Україні: традиції та інновації. *Педагогіка формування творчої особистості*. 2019. № 63, т. 2. с. 84–88.

45. Кічук Н.В. Імператив інклюзивної освіти: особистісно-професійна здатність майбутнього фахівця *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Вип. 45. С. 53–57.

46. Кічук Я. Освітній потенціал штучного інтелекту як наукова проблема. *Науковий вісник ІДГУ*. 2024. № 68. С. 90–96.

47. Конвенція ООН про статус біженців 1951 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011

48. Костюк С.С. Розвиток компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Кривий Ріг, 2018. 292 с.

49. Котикова О.М. Завдання психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів. *Наукові записки ВДПУ*. 2010. Вип. 31. С. 299–305.

50. Кузьменко Д. О. Професійна саморегуляція у контексті формування правової рефлексії майбутніх юристів. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум»*. 2020. Вип. 6. С. 71–74.

51. Макаренко Н.В. Основи професійного психофізіологічного відбору. *Наукова думка*, 1987. 243 с

52. Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. Київ. 2015. 100 с.

53. Молдован В.В., Чулінда Л.І. Правознавство: навч. посібник. - 3-тє видгяд. – Київ: Центр учбової літератури, 2020. 184 с.

54. Мудрик А.Б., Кихтюк О.В. До питання професійної компетентності юриста. *Психологічні перспективи*. 2020. Вип. 35. С. 83-100. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2020_35_9

55. Наказ МОН України від 20.07.2022 р. № 643 «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 Право (магістерський рівень)». URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS38176?ed=2022_07_20&an=10

56. Наказ МОН України від 20.07.2022 р. № 644 «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 Право (бакалаврський рівень)». URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/87071/

57. Неловкіна-Берналь О. А. Формування комунікативної компетентності іноземних студентів-медиків. *Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка*. 2012. № 15 (1). С. 96-102.

58. Ничкало Н.Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. *Неперервна професійна освіта*. 2001. Вип. Перший - С. 9-22.

59. Новосад К. Я. Соціальні ризики міжнародної трудової міграції: дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04. Ужгород, 2018. 275 с.

60. Овчарук О. В. Напрями реформування змісту освіти // Відкритий урок. – 2004. – № 7-8. – С. 54-57. – URL-адреса: <http://osvita.ua/school/method/technol/597/>

61. Освіта на часі: як Україна змінювала підготовку юристів у 2023... — 2024. URL: <https://dejure.foundation/xr2oj7ozu1-osvta-na-chas-yak-ukrana-zmnyuvala-pdgot/>

62. Особливості освіти в Бельгії... 2022 URL: <https://visitworld.today/uk/blog/780/features-of-school-and-university-education-in-belgium-rules-for-applying>

63. Оськіна Н.О. Стилiстична компетентнiсть майбутнiх учителiв китайської мови i лiтератури. *Актуальнi проблеми сучасної фiлологiї та методики викладання iноземних мов. Збiрник наукових праць*. Одеса, 2020. — С. 59–60.

64. Панасюк І.О. Право як соціокультурний феномен. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2018. № 10 (2). С. 79–82.

65. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції : монографія О.О. Безрук, В.С. Бліхар, Л.М. Герасіна та ін./ за ред. М.П. Требіна. Харків : Право. 2019. 744 с.

76. Радухівська Л.Л. Психологічний зміст діяльності судді у кримінальному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юр. Наук : 19.00.06. Київ, 2012. 16 с.

77. Радченко К.А. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх військових юристів у процесі фахової підготовки: дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2018. 336 с.

78. Рижиков В. С. Теорія і практика конструювання цільових моделей (професіограм) та процесу професійної підготовки майбутніх юристів: монографія. Херсон, ТОВ «Айлант». 2012. 280 с.

79. Рішення Ради Міністрів закордонних справ держав-учасниць Співдружності щодо проекту Рішення про Концепцію співробітництва держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у протидії незаконній міграції. Багатостороння угода від 16.09.2005. Астана. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/XF6KB00A?an=59>

80. Розпорядження від 23 лютого 2022 року № 286-р «Про затвердження Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80>

81. Ровенчак О. Визначення та класифікація міграцій: наближення до операційних концепцій. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2 (17). С. 127-139. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/PoMe_2006_2_13.pdf

82. Романюк А. Міграції населення України: національні пріоритети та регіональна диференціація механізму регулювання. *Економіка України*. 1999. № 9. С. 42-43.

83. Ромащенко Т. І. Особливості міжнародної міграції висококваліфікованих працівників в умовах глобалізації. *Проблеми та перспективи співпраці між країнами Південно-Східної Європи в рамках ЧЕС та ГУАМ*. Одеса. 2008. Т. 1. - С. 339-344.

84. Рябова Ю. М. Міжкультурна компетентність у підготовці сучасних фахівців до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі. *Загальні аспекти інноваційного розвитку освітньої галузі в контексті міжнародного співробітництва України. General aspects of innovation development of education in the context of international cooperation of Ukraine: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Миколаїв: МНАУ, 2020. С. 113-115.

85. Свідовська В. А. Формування професійної компетентності майбутніх юристів у процесі дистанційного навчання : дис. канд. пед. наук :13.00.04. Луганськ, 2017. 460 с.

86. Свящук А. Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності: навчальний посібник. Харків: Видавництво, 2018. 324 с.

87. Сірак І. П. Формування готовності майбутніх медичних сестер до професійної самореалізації: Дисертація... Кандидат педагогічних наук: 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет. Вінниця, 2017. 296 с. – URL: <https://vspu.edu.ua/dspace/handle/123456789/3456>

88. Скиба І.П. Специфіка комунікативних процесів в умовах інформатизації суспільства. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія. 2024. № 1 (39). С. 69 – 74

89. Слюсаревський М.М. Міграція як соціально-психологічне явище: види, функції, чинники та закономірності *Світогляд: науково-популярний журнал*. Національна академія наук України, Головна астрономічна обсерваторія НАН України 2015. № 5. с. 41 - 55

90. Слюсаревський М.М., Блинова О.Є. Психологія міграції: навчальний посібник. Кіровоград: «Імекс ЛТД», 2013. 244 с.

91. Слюсарчук-Літвін С. С. Готовність майбутніх вихователів до педагогічної діяльності як результат професійної підготовки. *Науковий часопис Українського державного університету ім. М. П. Драгоманова*. Серія 5. 2019. Вип. 72, том 2. – С. 162–166.

92. Солодовник А.О. Проблема співвідношення понять «готовність», «підготовленість», «підготовка» у сучасній науці. *Педагогічний альманах*. 2016. Вип. 31. С. 166–172.

93. Стандарти діяльності юридичних клінік України 2025 Асоціації юридичних клінік України. URL: <https://legalclinics.in.ua/memorandum-pro-spivpratsyu-z-the-clinical-legal-education-organisation/>

94. Степанова Т. М., Кузьменко Ю. В. Психолого-педагогічний аспект підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами. *Педагогічний альманах*. 2024. Вип. 57. С. 45–50. – URL: <https://pedalmanac.site/index.php/main/article/view/590>

95. Сучасний тлумачний словник української мови / за ред. В. В. Дубинського. Харків: Школа, 2006. 1008 с.

96. Токарська А. С. Правова комунікація в контексті посткласичного праворозуміння : автореф. дис. ...док. юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2008. 36 с.

97. Указ Президента України від 08.04.2017 № 103/2017. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/2017>

98. Управління трудовим потенціалом : навч. посібник / Васильченко В. С., Гриненко А.М., Грішнова О.А., Керб Л.П. Київ: КНЕУ, 2005. 403 с.

99. Устав (Статут) Міжнародної організації у справах біженців. 1948.

100. Фігель Ю.О. Юридична клініка як інститут формування правової культури. *Митна справа*. 2010. № 6.

101. Філософський словник соціальних термінів / голов. ред. В.П. Андрущенко. Харків, 2005. 672 с.

102. Фіцула М.М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 548 с.

103. Хомра А.У. Міграція населення: питання теорії, методики дослідження. Київ: Наукова думка, 1979. 148 с.

104. Цимбалюк М.М. Онтологія правосвідомості: теорія та реальність : монографія. Київ: Атіка, 2008. 288 с.

105. Чеботарьова А. Складові психологічної готовності майбутніх робітників до професійної діяльності. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2014. Вип. № 4. С. 152 – 160
106. Чередниченко Т.В. Сутність та структура професійно важливих якостей: аналітичний огляд проблеми. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2020. № 3. С. 192 - 202
107. Чигрина, Г. Л. Методологія підготовки юристів: досвід країн ЄС та його впровадження в Україні. *Challenges of legal science and education: an experience of EU countries and introduction in Ukraine : Collective monograph*. Рига ,Латвія.: «Baltija Publishing», 2020. С. 431–447
108. Шарапа Г. Ф. Психологічна культура як чинник формування професійної компетентності майбутнього практичного психолога: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Київ, 2016. 217 с.
109. Шмерко О.П.. Модель формування професійної компетентності студентів коледжів торговельно-економічного профілю. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2015. Серія: Психологія. Випуск 1. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF%2FVnadpn_2015_1_15.pdf
110. Шульга А. М. Правовий менталітет як складова правової свідомості та об'єкт пізнання. *Форум права*. 2018. № 4. С. 141–148.
111. Юридична енциклопедія: у 6 томах. Т 3. / гол. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана. 2001. 744 с.
112. Яворська Г. Х. Педагогіка для правників : навчальний посібник. Київ: Знання, 2004. 335 с.
113. Яворська-Димитрієва Т. Конструктивна правовиховна робота майбутнього юриста до роботи із мігрантами, як чинник їхньої позитивної соціалізації. *Збірник наукових праць Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2025. Вип. 5. С. 52 – 55

114. Яворська-Димитрієва Т. Право-компетентний супровід роботи з біженцями в Україні : методичні рекомендації. Одеса, 2025. 96 с.
115. Ясь О. В. Енциклопедія сучасної України. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ. 2009. 711 с.
116. Як хочуть реформувати юридичну освіту і врятувати її від занепаду – отримувати правничу освіту мають тільки вмотивовані та підготовлені громадяни. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/319613-kak-khotyat-reformirovat-yuridicheskoe-obrazovanie-i-spasti-ego-ot-upadka-poluchat-yuridicheskoe-obrazovanie-dolzhny-tolko-motivirovannye-i-podgotovlennye-grazhdane> (дата звернення: 05.01.2025)
117. Castles S., Miller M. The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. *Guildford Press*. New-York - London, 2013
118. Geist B. Sociologický slovník. 1992. 580 p.
119. Lee E. S. A Theory of Migration. *Demography* 3.47 – 57. 1966.
120. Malko A. V., Salomatin A. Y. Legal Systems of Contemporary World. Penza. 2014. 166 p.
121. Massey D. S. et al. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. 1993. 431-466 p.
122. Ravenstein E. The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society*. 1885.
123. Sassen S. The Global City. *Princeton University Press*. Princenton, NJ. 1991. 288 p.

РОЗДІЛ II.

ОБГРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ – ЗМІСТОВОГО ЯДРА МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У ЗВО ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Критерії, показники та рівнева характеристика підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами

У процесі наукового обґрунтування моделі підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами особливого значення набуває розробка цілісної критеріальної системи, яка дозволяє здійснювати об'єктивну, науково вивірену діагностику рівня сформованості професійної підготовки здобувачів [1, 3, 7]. Необхідність виокремлення чітких критеріїв та показників зумовлена багатовимірністю професійної діяльності юриста у сфері міграції, специфікою цільової групи (мігрантів, біженців, особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту), а також потребою забезпечення валідності та надійності педагогічного оцінювання [3, 23].

У науково-довідковій літературі поняття *критерій* інтерпретується як сукупність ознак, що дають змогу здійснювати оцінювання процесу, результатів та умов освітньої діяльності, а також визначити рівень її якості та міру досягнення поставлених цілей [14]. У словнику міститься інше трактування поняття «*критерій*» – «засіб міркування або ознака, на основі якої проводиться визначення чи класифікується певного явища, мірило оцінювання» [29].

Р. Торчевський підкреслює, що критерій слід розглядати як суттєву й визначальну характеристику досліджуваного явища, яка відображає його якісні особливості та дозволяє конкретизувати основні прояви [44]. Водночас, А. Кузьмінський визначає критерій як спеціально обраний показник, що характеризує якість освітньої діяльності [23].

І. Блощинський підкреслює, що критерії повинні характеризуватися об'єктивністю та сталістю, а також перебувати у взаємозв'язку між собою [3].

До зазначеного додамо, що у науковій літературі сформувався підхід до виокремлення критеріїв ще й за окремими компонентами (Г. Алтухова, М. Князян); аргументацією слугує те, що цим досягається узгодженість з логікою проведення емпіричного експерименту, забезпечується більша структурованість його реалізації та підвищується об'єктивність отриманих результатів [1, 19].

Намагаючись якомога повніше врахувати педагогічну сутність, базового для нашого дослідження поняття, доречно в ньому виокремлювати такі *компоненти*: ціннісно-мотиваційний, когнітивний та контрольний-оцінний. У такий спосіб уможлиблюється рельєфно простежувати взаємопов'язані структурні елементи фахової готовності майбутніх юристів до роботи з мігрантами. Відтепер, відповідно до кожного компонента визначено сукупність *критеріїв*, а саме: соціально-правовий, особистісно-іміджевий та діяльнісно-комунікативний.

На підставі зазначеного дозволимо впритул підійти до питання й рівневої диференціації, де здатність до моделювання постає наскрізною. Отже, мова йде про таку *шкалу рівнів*: системно-моделюючий, локально-моделюючий та мінімально-моделюючий. У такий спосіб забезпечується можливість відстеження динаміки розвитку професійної підготовки, а також спроможність виявити як сильні сторони бакалаврів права, так і ті сфери, які потребують педагогічної підтримки. Врешті-решт, досягається впливовість на процес спрямування індивідуальної освітньої траєкторії здобувача ЗВО.

Відтак уможливилось утворення діагностувального підґрунтя щодо поетапного розгортання досліджуваного процесу розробленої моделі.

Отже, для діагностування ціннісно-мотиваційного компоненту був визначений *соціально-правовий критерій*, що відображає внутрішню систему морально-правових орієнтацій майбутнього юриста, його особисту готовність діяти відповідно до засад гуманізму, соціальної справедливості та верховенства права під час взаємодії з мігрантами [10]. Він охоплює сформованість професійних мотивів, стійку ціннісну орієнтацію на правозахисну діяльність,

емпатійне ставлення до людей, які перебувають у стані вразливості, та усвідомлення юристом соціально-правової відповідальності [28, 36].

До його показників доречно віднести такі:

- ціннісні орієнтації щодо прав людини, толерантності, полікультурності та недискримінації, що відображають здатність юриста діяти в межах міжнародних стандартів захисту мігрантів [36, 51];
- мотиваційна спрямованість до професійної взаємодії з мігрантами, яка готова виконувати складні, морально навантажені завдання, пов'язані з розглядом справ про надання міжнародного захисту, запобіганням порушенням прав вразливих груп [29, 51, 52];
- гуманістична позиція, що включає емпатію, прийняття культурного різноманіття, повагу до особистої гідності заявника, здатність долати упередження та стереотипи в правозастосуванні [51, 52];
- соціально-правова відповідальність, що проявляється у здатності юриста прогнозувати правові наслідки власних рішень для подальшої долі мігранта [36, 39].

З урахуванням особливостей міграційної сфери, ціннісно-мотиваційний компонент виступає ключовим чинником становлення професійної ідентичності юриста, спроможного здійснювати фахову діяльність у взаємодії з особами, які зазнали психоемоційних травм, перебувають у ситуації правової невизначеності та соціальної дезадаптації. Сформованість стійких ціннісних орієнтацій зумовлює дотримання етичних засад правозахисної діяльності та створює основу для відповідальної, соціально виваженої професійної поведінки юриста.

Когнітивний компонент, діагностувався з використанням *особистісно-іміджевого критерію*, який відображає систему спеціалізованих знань, що забезпечують концептуальну та методологічну готовність юриста до вирішення правових питань, пов'язаних з міграцією. Це не лише обсяг інформації, але й здатність до її систематизації, інтерпретації та творчого застосування в умовах професійної діяльності [23].

До його показників доречно віднести такі:

- теоретичні знання з міжнародного, міграційного, гуманітарного та адміністративного права, зокрема Конвенції про статус біженців 1951 року, національного законодавства, інституційних моделей міграційної політики;
- розуміння соціальних, політичних, культурних та психологічних детермінантів міграції, що дозволяє юристу здійснювати комплексний міждисциплінарний аналіз кожного індивідуального випадку;
- володіння понятійно-категоріальним апаратом у сфері правового статусу мігрантів, захисту їх прав, процедурних аспектів розгляду заяв про надання міжнародного захисту;
- знання алгоритмів професійної діяльності в системі органів, що реалізують міграційну політику (ДМСУ, ДПСУ, МВС, МЗС, органи соціального захисту, тощо);
- інформаційно-аналітичні навички, включаючи здатність працювати з відкритими джерелами, міжнародними доповідями, нормативними актами, базами даних та освітніми ІКТ-ресурсами [21, 23, 36].

Особистісно-іміджевий критерій акцентує на взаємозумовленості професійних знань та сформованого фахового іміджу юриста, що проявляється у здатності здійснювати змістовну професійну комунікацію, демонструвати рівень компетентності, обґрунтовано відстоювати правові позиції, а також дотримуватися норм професійної етики та комунікативних стандартів. Саме сформованість ґрунтового когнітивного підґрунтя визначає ступінь професійної впевненості юриста, його готовність функціонувати в умовах правової невизначеності, приймати складні управлінські, правозахисні рішення та ефективно представляти інтереси мігрантів на належному професійному рівні.

Для оцінювання контрольно-оцінного компонента було доцільним використовувати *діяльнісно-комунікативний критерій*, який відображає здатність здобувачів вищої освіти ефективно діяти в реальних або змодельованих професійних ситуаціях, оцінювати власну діяльність, здійснювати юридичне інтерв'ювання, працювати в команді та застосовувати гуманістичні комунікативні стратегії [7; 23].

Показниками вияву здатності були наступні:

- уміння здійснювати юридичний аналіз індивідуальних кейсів, включаючи перевірку фактів, вивчення документів, визначення ризиків та оцінку правових підстав для надання захисту;
- комунікативні навички, зокрема: проведення інтерв'ю з мігрантами відповідно до гуманістичних стандартів; уміння встановлювати довіру та психологічний контакт; постановка конкретних, юридично релевантних запитань; ведення переговорів та надання юридичних консультацій;
- самоконтроль та рефлексія, що виявляються в здатності критично оцінювати власні професійні дії, прогнозувати наслідки прийнятих рішень та своєчасно коригувати власну поведінку;
- готовність до міжвідомчої взаємодії, що включає вміння співпрацювати з представниками соціальних служб, психологами, перекладачами та міжнародними організаціями;
- здатність моделювати професійні ситуації та приймати обґрунтовані правові рішення, дотримуючись процедури та принципів верховенства права [7, 23].

Діяльнісно-комунікативний критерій акцентує, що професійна підготовка юриста не обмежується опануванням нормативно-правових актів, а сутність її розкривається в здатності ефективно діяти в складних, багатовимірних соціально-правових реаліях, характерних у взаємодії з мігрантами та біженцями.

Контрольно-оцінний компонент одночасно відображає рівень сформованості практичних компетентностей та є індикатором професійної зрілості фахівця, здатного дотримуватися процедур, оцінювати власні дії та відповідати за їх правові наслідки.

У таблиці 2.3 більш наочно представлено визначені критерії, показники та діагностичний інструментарій дослідження.

Таблиця 2.3

**Критерії, показники та діагностичний інструментарій дослідження
підготовки майбутніх бакалаврів права до професійної діяльності**

Критерії	Показники	Діагностичний інструментарій
<i>Соціально-правовий</i>	- ціннісні орієнтації щодо прав людини, толерантності, полікультурності та недискримінації, що відображають здатність юриста діяти в межах міжнародних стандартів захисту мігрантів; - мотиваційна спрямованість до професійної взаємодії з мігрантами, яка виявляється у готовності виконувати складні, морально навантажені завдання, пов'язані з розглядом справ щодо надання міжнародного захисту, попередженням порушень прав вразливих груп; - гуманістична позиція, що включає емпатію, прийняття культурної різноманітності, повагу до особистої гідності заявника, вміння долати упередження та стереотипи у правозастосуванні; - соціально-правова відповідальність, що проявляється в здатності юриста прогнозувати правові наслідки власних рішень для подальшої долі мігранта	- тестування на основі ситуаційних завдань, аналіз професійних кейсів; - ситуаційне тестування, рефлексивні письмові завдання; - моделювання в освітньому процесі професійних ситуацій, самоаналіз емпатійних здібностей; - використання дидактичних ресурсів ІКТ; - аналіз кейсів та судової практики; - метод «Кейс-стаді» (аналіз ситуацій)

		Продовж. табл. 2.3
<i>Особистісно-іміджевий</i>	- теоретичні знання з міжнародного, міграційного, гуманітарного та адміністративного права, зокрема Конвенції про статус біженців 1951 р., національного законодавства, інституційних моделей міграційної політики; - розуміння соціальних, політичних, культурних і психологічних детермінант міграції, що дозволяє юристу здійснювати комплексний міждисциплінарний аналіз кожного індивідуального випадку; - володіння понятійно-категоріальним апаратом у сфері правового статусу мігрантів, захисту їх прав, процедурних аспектів розгляду заяв про надання міжнародного захисту; - знання алгоритмів професійної діяльності в системі органів влади, що здійснюють міграційну політику (ДМС України, ДПСУ, МВС, МЗС, органи соціального захисту тощо); - інформаційно-аналітичні навички, включно зі здатністю працювати з відкритими джерелами, міжнародними доповідями, нормативними актами, базами даних та освітніми ІКТ-ресурсами.	- предметне тестування та аналіз правових завдань - метод «Кейс-стаді» (визначення моментів порушення у взаємодії); - термінологічне тестування за карткою візуалізації; - професійно-орієнтовне тестування за карткою візуалізації; - аналіз нормативно-правових актів та міжнародних документів
<i>Діяльнісно-комунікативний</i>	- уміння здійснювати юридичний аналіз індивідуальних кейсів, включаючи перевірку фактів, вивчення документів, визначення ризиків та оцінку правових підстав для надання захисту; - комунікативні навички, серед яких: проведення інтерв'ю з мігрантами відповідно до гуманістичних стандартів; - уміння встановлювати довіру та психологічний контакт; постановка коректних, юридично релевантних запитань; ведення переговорів та надання правових консультацій;	- практичні юридичні завдання; - рольові ігри та педагогічне спостереження; - самооцінювання (рефлексивна анкета); - рольові завдання та моделювання ситуацій;

Продовж. табл. 2.3		
	- самоконтроль та рефлексія, що виявляються у здатності критично оцінювати власні професійні дії, прогнозувати наслідки прийнятих рішень, своєчасно коригувати власну поведінку; - готовність до міжвідомчої взаємодії, що включає вміння співпрацювати з представниками соціальних служб, психологами, перекладачами, міжнародними організаціями; - здатність моделювати професійні ситуації, приймати обґрунтовані юридичні рішення, дотримуючись процедури та принципів правової держави.	- аналіз кейсів

Аналіз було проведено на основі діагностування у бакалаврів права знань, вмінь та навичок майбутніх бакалаврів права, які необхідні для подальшої роботи з мігрантами в Державній міграційній службі України. Діагностика знань проводилася із використанням тестів для експертної оцінки та самооцінки.

Для того, щоб перевірити ефективність розроблених педагогічних умов формування професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами, в гуманітарних університетах у 2020-2023 навчальних роках було проведено *педагогічний експеримент*, до якого було залучено 244 бакалаври права (із яких 124 – в експериментальній групі та 120 – у контрольній групі) з Одеського державного університету внутрішніх справ та Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

На основі аналізу проведеного емпіричного дослідження було визначено *три рівні* професійної підготовки майбутніх юристів у структурному форматі: високий; достатній; низький.

Високий рівень професійної підготовки був виявлений нами в майбутніх юристів, які мали зрілу професійну мотивацію, усвідомлювали значущість роботи з мігрантами та цілі професійної освіти. Окрім цього, вони

демонстрували зрілість правового мислення та ґрунтовну теоретико-практичну підготовку, релевантний комплекс юридичних умінь та навичок, що виступили основою бездоганного виконання практичних завдань у правовому полі, комунікативну компетентність з біженцем або законним представником мігранта, самостійно розробляти правову стратегію та аргументувати рішення.

Достатній рівень професійної підготовки був характерний для тих бакалаврів права, які позитивно ставились до роботи в цій сфері, однак їх мотивація була переважно ситуативна. Частково їм потрібна була педагогічна підтримка. Студенти мали достатні, але фрагментарні знання, впевнено працювали з типовими ситуаціями, однак відчували труднощі при розв'язанні комплексних або нестандартних справ. Іміджева самопрезентація розвинена частково, потребує підсилення навичок аргументації, аналітики та інтеграції знань. Студент здатний проводити інтерв'ювання за загальним алгоритмом, але потребує підказок у складних ситуаціях. Комунікативні навички сформовані достатньо, однак не завжди стабільні. Рефлексія наявна частково, аналіз помилок інколи поверхневий.

Низький рівень сформованості професійної підготовки був виявлений у студентів з недостатньо сформованою мотивацією, поверхневими та несистематизованими знаннями. Вони демонстрували формальне ставлення до міграційних проблем, байдужість до проблем біженців. Студенти не здатні самостійно кваліфікувати міграційні ситуації, не володіючи навичками прогнозування. Спостерігаються труднощі в організації інтерв'ювання. Юридичні рішення несистемні, часто помилкові.

Отже, критеріями діагностування професійної підготовки були соціально-правовий, особистісно-іміджевий та діяльнісно-комунікативний, а рівнями сформованості цієї компетентності – високий, достатній та низький.

Моделюючи діагностичну базу дослідження, було модифіковано методологічний інструментарій окремих науковців (С.П. Головатий, В.А. Перминова, П.М. Рабінович, Banks J. A [10; 33; 36; 51].

Відповідно до кожного показника було структуровано комплекс тестових завдань на виявлення ступеня диференціації рівнів підготовки бакалаврів-юристів до професійної діяльності. Проілюструємо це прикладами завдань.

Соціально-правовий критерій

Показник: ціннісні орієнтації щодо прав людини, толерантності, полікультурності та недискримінації, що відображають здатність юриста діяти в межах міжнародних стандартів захисту мігрантів.

Завдання 1.

Мета: з'ясувати розуміння студентами сутності ключових понять «толерантність», «полікультурність», «недискримінація» та їхню здатність діяти в межах своїх майбутніх професійних повноважень.

Завдання: Завершити понятійно-термінологічну сутність окреслених дефініцій:

1. Толерантність - це:
 - а) повага й прийняття різноманітності людей, їхніх поглядів і способу життя;
 - б) байдужість до інших і не бажання взаємодіяти з ними;
 - в) примушування інших думати й діяти так само, як ти.
2. Полікультурність – це:
 - а) співіснування та взаємодія різних культур у суспільстві з повагою до їхніх особливостей;
 - б) перевага однієї культури над іншими;
 - в) повна ізоляція культур одна від одної.
3. Недискримінація – це:
 - а) рівне ставлення до всіх людей незалежно від їхніх ознак (раси, статі, віку, релігії тощо);
 - б) надання переваги лише певній групі людей;
 - в) обмеження прав людей через їхні відмінності.

Показник: мотиваційна спрямованість до професійної взаємодії з мігрантами, яка виявляється в готовності виконувати складні, морально навантажені завдання, пов'язані з розглядом справ щодо надання міжнародного захисту, попередженням порушень прав вразливих груп.

Завдання 2.

Мета: *З'ясувати рівень мотиваційної готовності студентів до професійної діяльності з мігрантами, їхню готовність брати участь у вирішенні складних правових ситуацій, пов'язаних із захистом прав людини та підтримкою вразливих соціальних груп.*

Завдання:

1. Чи вважаєте ви важливим, щоб юрист у своїй професійній діяльності займався захистом прав мігрантів?

- а) так, це є важливою складовою професійної діяльності юриста;
- б) частково, залежно від конкретної ситуації;
- в) ні, це не є пріоритетним напрямом діяльності юриста.

2. Чи готові ви в майбутній професійній діяльності брати участь у розгляді справ щодо надання міжнародного захисту мігрантам?

- а) так, готовий(а) працювати з такими справами;
- б) можливо, якщо матиму відповідну професійну підготовку;
- в) ні, не хотів(ла) б займатися такими справами.

3. Як ви ставитеся до необхідності надання юридичної допомоги мігрантам, які належать до соціально вразливих груп?

- а) вважаю це важливим професійним обов'язком юриста;
- б) ставлюся нейтрально, це лише один із напрямів юридичної діяльності;
- в) не вважаю це важливим напрямом роботи юриста.

Показник: гуманістична позиція, що включає емпатію, прийняття культурної різноманітності, повагу до особистої гідності заявника, вміння долати упередження та стереотипи в правозастосуванні.

Завдання 3.

Мета: *З'ясувати рівень сформованості гуманістичної позиції студентів, їхню здатність проявляти емпатію, повагу до культурної різноманітності та уникати упереджень у процесі професійної взаємодії з мігрантами.*

Завдання:

1. Як, на вашу думку, юрист повинен ставитися до представників різних культур і національностей в процесі професійної діяльності?

- а) з повагою та врахуванням їхніх культурних особливостей;
- б) нейтрально, не звертаючи уваги на культурні відмінності;
- в) вважаю, що культурні особливості не мають значення в юридичній практиці.

2. Як ви діятимете, якщо під час розгляду справи щодо мігранта колеги висловлюватимуть стереотипні або упереджені судження?

- а) намагатимусь пояснити необхідність дотримання принципів рівності та недискримінації;
- б) не втручатимусь у ситуацію;
- в) підтримаю таку позицію, якщо вона є поширеною серед колег.

3. Що, на вашу думку, є найважливішим у спілкуванні юриста з мігрантом, який звернувся по правову допомогу?

- а) прояв поваги до особистої гідності та уважне ставлення до його проблеми;
- б) формальне виконання професійних обов'язків;
- в) швидке завершення консультації без детального з'ясування обставин.

Показник: соціально-правова відповідальність, що проявляється у здатності юриста прогнозувати правові наслідки власних рішень для подальшої долі мігранта.

Завдання 4.

Мета: *З'ясувати рівень усвідомлення студентами соціально-правової відповідальності юриста в процесі прийняття рішень щодо справ мігрантів та їхню здатність прогнозувати можливі правові наслідки для заявника.*

Завдання:

1. Як, на вашу думку, повинен діяти юрист під час прийняття рішення у справі, що стосується надання правового статусу мігранту?

- а) ретельно аналізувати можливі правові наслідки рішення для подальшої долі особи;
- б) керуватися лише формальними вимогами законодавства;
- в) приймати рішення, орієнтуючись на думку керівництва або колег.

2. Чи повинен юрист враховувати соціальні наслідки свого рішення для мігранта (наприклад, ризик депортації або втрати правового статусу)?

- а) так, це є важливою складовою професійної відповідальності юриста;
- б) частково, якщо це передбачено службовими обов'язками;
- в) ні, юрист повинен враховувати лише юридичні норми.

3. Як ви оцінюєте роль юриста в попередженні можливих порушень прав мігрантів?

- а) юрист повинен активно сприяти захисту прав та попередженню можливих порушень;
- б) юрист може реагувати лише у випадках прямого звернення особи;
- в) юрист не несе відповідальності за можливі порушення прав мігрантів.

Для визначення рівня сформованості професійної підготовленості бакалаврів права за **соціально-правовим критерієм** студентам було запропоновано надати відповідь на комплекс запитань за тестовими завданнями, де за кожну релевантну відповідь здобувач отримує 1 бал. Максимально можна було набрати 12 балів. Бали розподілялись таким чином: до високого рівня було віднесено бакалаврів права, які отримали від 10 – 12 балів, до достатнього рівня – від 7 до 9 балів, до низького – від 1 до 6 балів.

Отже, в експериментальній групі (124 студенти) *високий рівень* продемонстрували 12 студентів: із них 2 студенти набрали 12 балів, 4 студенти – 11 балів та 5 студентів – 10 балів. *Достатній рівень* зафіксовано у 50 студентів, серед яких 14 студентів отримали 9 балів, 18 студентів – 8 балів, 18 студентів – 7 балів. *Низький рівень* виявлено у 62 студентів: 15 студентів набрали 6 балів, 17

студентів – 5 балів, 12 студентів – 4 бали, 9 студентів – 3 бали, 6 студентів – 2 бали та 3 студенти – 1 бал.

У контрольній групі (120 студентів) *високий рівень* сформованості соціально-правового критерію продемонстрували 12 студентів, із яких 2 студенти набрали 12 балів, 5 студентів – 11 балів, 5 студентів – 10 балів. *Достатній рівень* було виявлено у 56 студентів: 16 студентів отримали 9 балів, 20 студентів – 8 балів та 20 студентів – 7 балів. *Низький рівень* встановлено у 52 студентів, серед яких 14 студентів набрали 6 балів, 13 студентів – 5 балів, 11 студентів – 4 бали, 8 студентів – 3 бали, 4 студенти – 2 бали та 2 студенти – 1 бал.

Для перевірки статистичної однорідності експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі дослідження було використано критерій Пірсона

Обчислимо критерій Пірсона за такою формулою:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^3 \frac{(f_e - f_k)^2}{f_k}$$

Де f_e та f_k – частоти появи елементів вибірок, що відповідають кількості високого, середнього та початкового рівнів знань ($i = 1, 2, 3$) в експериментальній та контрольній групах.

Критичне значення $\chi_{кр}^2$ визначається кількістю ступенів свободи (що позначається v), яка на одиницю менше градацій ознаки. Число ступенів свободи при порівнянні двох емпіричних розподілів визначається за формулою:

$$v = (m-1) * (c-1),$$

де m – кількість рівнів: високий, достатній та низький, тому $m = 3$;

c – кількість розподілів, що порівнюються. У зазначеній ситуації це є 2 групи: експериментальна та контрольна, тому $c = 2$.

Отже число ступенів свободи $v = (m-1)*(c-1) = (3-1) (2-1) = 2$. Далі за таблицею критичних значень χ^2 критерію Пірсона для рівня значущості $p \leq 0,05$ за числом ступенів свободи $v = 2$ знаходимо критичне значення $\chi_{кр}^2 = 5,991$, яке будемо використовувати для подальших оцінок ознаки.

За розрахунками, загальна кількість студентів із високим рівнем сформованості становила 24 студенти, із достатнім рівнем – 106 осіб та низьким рівнем – 114 осіб.

Теоретично очікувані значення були обчислені шляхом множення загальної кількості студентів групи на загальну кількість студентів відповідного рівня, та діленням на загальну кількість учасників експерименту. Так, для експериментальної групи очікуване значення високого рівня становило 12,20; достатнього рівня 53,87 та низького 57,93. Для контрольної групи очікувані значення становили 11,80; 52,13 та 57,07.

$$\text{Обчислення } \chi^2 = \frac{(12-12,20)^2}{12,20} + \frac{(50-53,87)^2}{53,87} + \frac{(62-57,93)^2}{57,93} + \frac{(12-11,80)^2}{11,80} + \frac{(56-52,13)^2}{52,13} + \frac{(52-56,07)^2}{56,07} = 1,13$$

Оскільки отримане значення є меншим за критичне ($1,13 < 5,99$), статистично значущих відмінностей між експериментальною та контрольною групами за соціально-правовим критерієм не виявлено.

Особистісно-іміджевий критерій

Показник: теоретичні знання з міжнародного, міграційного, гуманітарного та адміністративного права, зокрема Конвенції про статус біженців 1951 р., національного законодавства, інституційних моделей міграційної політики.

Завдання 5.

Мета: *З'ясувати рівень теоретичної підготовленості студентів щодо міжнародних і національних правових норм, які регулюють правовий статус мігрантів і біженців, а також їхню обізнаність з інституційною системою реалізації міграційної політики.*

Завдання:

1. Який міжнародний документ визначає основні правові стандарти захисту біженців?

а) Конвенція про статус біженців 1951 року;

б) Загальна декларація прав людини;

в) Європейська соціальна хартія.

2. Який державний орган в Україні реалізує державну політику у сфері міграції?

а) Державна міграційна служба України;

б) Міністерство освіти і науки України;

в) Міністерство фінансів України

3. Що є основною метою міжнародного та національного законодавства у сфері захисту мігрантів і біженців?

а) забезпечення захисту прав і свобод людини незалежно від її громадянства;

б) обмеження прав іноземців у державі перебування;

в) повний контроль пересування іноземців без урахування їхніх прав.

Показник: розуміння соціальних, політичних, культурних і психологічних детермінант міграції, що дозволяє юристу здійснювати комплексний міждисциплінарний аналіз кожного індивідуального випадку.

Завдання 6.

Мета: *З'ясувати рівень розуміння студентами основних причин і чинників міграційних процесів, а також їхню здатність враховувати соціальні, політичні, культурні та психологічні аспекти під час аналізу правових ситуацій, пов'язаних із мігрантами.*

Завдання:

1. Які чинники найчастіше спонукають людей до міграції?

а) соціально-економічні труднощі, воєнні конфлікти, політична нестабільність;

б) лише бажання змінити місце проживання;

в) виключно особисті інтереси без зовнішніх причин.

2. Чому юристу важливо враховувати культурні та психологічні особливості мігрантів під час розгляду справ?

а) це допомагає краще зрозуміти ситуацію заявника та прийняти обґрунтоване правове рішення;

б) це не має суттєвого значення для юридичної практики;

в) це потрібно лише у виняткових випадках.

3. Що означає міждисциплінарний підхід у роботі юриста з мігрантами?

а) використання знань із права, соціології, психології та культурології для аналізу ситуації;

б) застосування лише норм законодавства без урахування інших факторів;

в) розгляд справи лише з адміністративної точки зору.

Показник: володіння понятійно-категоріальним апаратом у сфері правового статусу мігрантів, захисту їх прав, процедурних аспектів розгляду заяв про надання міжнародного захисту.

Завдання 7.

Мета: *З'ясувати рівень сформованості у студентів знань основних правових понять і категорій, що застосовуються у сфері міграційного права та процедур надання міжнародного захисту.*

Завдання:

1. Хто відповідно до міжнародного права визнається біженцем?

а) особа, яка залишила свою країну через обґрунтований страх переслідування;

б) будь-яка особа, яка виїхала до іншої країни з метою працевлаштування;

в) особа, яка тимчасово подорожує за межами своєї держави.

2. Що означає поняття «міжнародний захист»?

а) система правових заходів, спрямованих на захист осіб, які потребують притулку або додаткового захисту;

б) дозвіл на тимчасове перебування іноземця в іншій державі;

в) адміністративна процедура оформлення трудової міграції.

3. Що передбачає процедура розгляду заяви про надання міжнародного захисту?

- а) подання заяви, її розгляд компетентним органом та прийняття рішення щодо надання статусу;
- б) автоматичне надання статусу біженця після перетину кордону;
- в) отримання дозволу на працевлаштування без розгляду заяви.

Показник: знання алгоритмів професійної діяльності в системі органів влади, що здійснюють міграційну політику (ДМС України, ДПСУ, МВС, МЗС, органи соціального захисту, тощо).

Завдання 8.

Мета: *З'ясувати рівень обізнаності студентів щодо функцій і взаємодії державних органів, які реалізують міграційну політику, а також їхнє розуміння алгоритмів професійної діяльності юриста під час роботи зі справами мігрантів.*

Завдання:

1. Який державний орган в Україні безпосередньо здійснює розгляд заяв щодо надання статусу біженця або додаткового захисту?

- а) Державна міграційна служба України;
- б) Міністерство освіти і науки України;
- в) Міністерство фінансів України.

2. Який орган забезпечує охорону державного кордону та здійснює контроль під час його перетину?

- а) Державна прикордонна служба України;
- б) Міністерство культури України;
- в) Національна академія наук України.

3. Що повинен зробити юрист у випадку звернення мігранта щодо отримання правового статусу в Україні?

- а) поінформувати особу про процедуру звернення до відповідного державного органу та надати правову консультацію;

б) порадити самостійно вирішити питання без звернення до державних органів;

в) відмовитися від розгляду звернення.

Показник: інформаційно-аналітичні навички, включно зі здатністю працювати з відкритими джерелами, міжнародними доповідями, нормативними актами, базами даних та освітніми ІКТ-ресурсами.

Завдання 9.

Мета: *З'ясувати рівень сформованості у студентів інформаційно-аналітичних умінь, зокрема здатності здійснювати пошук, аналіз і використання правової інформації з різних джерел для вирішення професійних завдань у сфері міграційного права.*

Завдання:

1. Які джерела інформації є найбільш доцільними для пошуку нормативно-правових актів щодо захисту прав мігрантів?

а) офіційні правові бази даних, міжнародні правові документи та електронні ресурси;

б) лише неофіційні інтернет-сайти;

в) особисті повідомлення в соціальних мережах.

2. Чому юристу важливо використовувати міжнародні доповіді та аналітичні матеріали під час роботи зі справами мігрантів?

а) це допомагає отримати додаткову інформацію про ситуацію в країнах походження мігрантів;

б) це не має значення для юридичної діяльності;

в) такі джерела використовуються лише в наукових дослідженнях.

3. Що передбачає використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у професійній діяльності юриста?

а) пошук, аналіз і систематизацію правової інформації за допомогою електронних ресурсів;

б) використання комп'ютера лише для набору тексту;

в) відсутність потреби у використанні цифрових ресурсів.

Для визначення рівня сформованості професійної підготовленості бакалаврів права за **особистісно-іміджевим критерієм** студентам було запропоновано надати відповідь на комплекс запитань за тестовими завданнями, які складались із 15 запитань, й обрати із запропонованих варіантів відповідь, яка на їх думку є правильною. Кожна релевантна відповідь оцінювалась 1 балом. Максимальна кількість 15 балів. Бали розподілялись так: до високого рівня було віднесено бакалаврів права, які отримали від 12 – 15 балів, до достатнього рівня віднесено здобувачів, які набрали від 8 до 11 балів, до низького рівня віднесено здобувачів, які набрали від 1 до 7 балів.

Таким чином, в експериментальній групі (124 студенти) *високий рівень* продемонстрували 19 студентів: із них 3 студенти набрали по 15 балів, 4 студенти – 14 балів, 5 студентів – 13 балів та 5 студентів по 12 балів. *Достатній рівень* зафіксовано у 50 студентів, серед яких 10 студентів отримали 11 балів, 13 студентів – 10 балів, 14 студентів – 9 балів та 13 студентів – 8 балів. *Низький рівень* виявлено у 55 студентів: 11 студентів набрали 7 балів, 10 студентів – 6 балів, 9 студентів – 5 балів, 8 студентів – 4 бали, 7 студентів – 3 бали, 6 студентів – 2 бали та 4 студенти – 1 бал.

У контрольній групі (120 студентів) *високий рівень* сформованості особистісно-іміджевого критерію продемонстрували 17 студентів, із яких 2 студенти набрали 15 балів, 4 студенти – 14 балів, 5 студентів – 13 балів та 6 студентів – 12 балів. *Достатній рівень* було виявлено у 47 студентів: 9 студентів отримали 11 балів, 12 студентів – 10 балів, 13 студентів – 9 балів та 12 студентів – 8 балів. *Низький рівень* встановлено у 56 студентів, серед яких 10 студентів набрали 5 балів, 8 студентів – 4 бали, 7 студентів – 3 бали, 6 студентів – 2 бали, 4 студенти – 1 бал.

За розрахунками, загальна кількість студентів із високим рівнем сформованості становила 36 студентів, із достатнім рівнем – 97 осіб та низьким рівнем – 111 осіб.

У результаті обчислення теоретично очікуваних значень, для експериментальної групи високого рівня становило 18,30; достатнього рівня

49,31 та низького 56,39. Для контрольної групи очікувані значення становили 17,70; 47,69 та 54,61.

$$\text{Обчислення } \chi^2 = \frac{(19-18,30)^2}{18,30} + \frac{(50-49,31)^2}{49,31} + \frac{(55-56,39)^2}{56,39} + \frac{(17-17,70)^2}{17,70} + \frac{(47-47,69)^2}{47,69} + \frac{(56-54,61)^2}{54,61} = 0,18$$

Оскільки отримане значення є меншим за критичне ($0,18 < 5,99$), статистично значущих відмінностей між експериментальною та контрольною групами за особистісно-іміджевим критерієм не виявлено.

Діяльнісно-комунікативний критерій

Показник: уміння здійснювати юридичний аналіз індивідуальних кейсів, включаючи перевірку фактів, вивчення документів, визначення ризиків та оцінку правових підстав для надання захисту.

Завдання 10.

Мета: *З'ясувати рівень сформованості у студентів умінь здійснювати юридичний аналіз індивідуальних випадків, пов'язаних із міграцією, перевіряти достовірність фактів, аналізувати документи та визначати правові підстави для надання міжнародного захисту.*

Завдання:

1. Яким має бути перший крок юриста під час аналізу індивідуальної справи мігранта?

- а) з'ясування фактичних обставин справи та аналіз наданих документів;
- б) прийняття рішення без детального вивчення матеріалів;
- в) орієнтація лише на загальну думку інших осіб.

2. Що повинен зробити юрист для перевірки достовірності інформації, наданої заявником?

- а) проаналізувати документи, зіставити факти та звернутися до офіційних джерел інформації;
- б) повністю довіряти інформації без перевірки;
- в) не враховувати документи, подані заявником.

3. Що є важливим під час оцінки можливості надання міжнародного захисту особі?

- а) аналіз правових підстав, ризиків переслідування та обставин справи;
- б) врахування лише особистої думки юриста;
- в) прийняття рішення без аналізу правових норм.

Показник: комунікативні навички, серед яких: проведення інтерв'ю з мігрантами відповідно до гуманістичних стандартів; уміння встановлювати довіру та психологічний контакт; постановка коректних, юридично релевантних запитань; ведення переговорів та надання правових консультацій.

Завдання 11.

Мета: *З'ясувати рівень сформованості у студентів комунікативних умінь, необхідних для ефективної професійної взаємодії з мігрантами під час проведення інтерв'ю, надання правових консультацій та встановлення довірчих професійних відносин.*

Завдання:

1. Яким має бути стиль спілкування юриста під час проведення інтерв'ю з мігрантом?

- а) коректним, доброзичливим і спрямованим на встановлення довіри;
- б) формальним і байдужим до емоційного стану заявника;
- в) різким і вимогливим.

2. Які запитання доцільно ставити під час юридичного інтерв'ю з мігрантом?

- а) чіткі, коректні та спрямовані на з'ясування важливих правових обставин;
- б) запитання, що містять особисті оцінки та припущення;
- в) запитання, не пов'язані з юридичною суттю справи.

3. Що сприяє встановленню психологічного контакту між юристом і мігрантом?

- а) уважне ставлення, емпатія та готовність вислухати заявника;
- б) поспішне завершення розмови;
- в) ігнорування проблем та переживань заявника.

Показник: самоконтроль та рефлексія, що виявляються у здатності критично оцінювати власні професійні дії, прогнозувати наслідки прийнятих рішень, своєчасно коригувати власну поведінку.

Завдання 12.

Мета: *З'ясувати рівень сформованості у студентів умінь самоконтролю та професійної рефлексії, здатності аналізувати власні дії під час розв'язання правових ситуацій і прогнозувати можливі наслідки прийнятих рішень.*

Завдання:

1. Що повинен зробити юрист після прийняття важливого професійного рішення у справі мігранта?

а) проаналізувати власні дії та оцінити можливі наслідки прийнятого рішення;

б) не повертатися до аналізу вже прийнятого рішення;

в) перекласти відповідальність за рішення на інших осіб.

2. Як повинен діяти юрист, якщо усвідомив, що допустив помилку під час роботи зі справою?

а) визнати помилку та своєчасно скоригувати власні дії;

б) ігнорувати помилку;

в) приховати помилку, щоб уникнути відповідальності.

3. Що означає професійна рефлексія в діяльності юриста?

а) здатність аналізувати власні професійні дії та вдосконалювати їх;

б) виконання професійних обов'язків без самоаналізу;

в) уникнення оцінювання власної діяльності.

Показник: готовність до міжвідомчої взаємодії, що включає вміння співпрацювати з представниками соціальних служб, психологами, перекладачами, міжнародними організаціями.

Завдання 13.

Мета: *З'ясувати рівень сформованості у студентів готовності до міжвідомчої професійної взаємодії під час роботи з мігрантами, а також їхню*

здатність ефективно співпрацювати з фахівцями різних сфер для комплексного вирішення правових і соціальних проблем.

Завдання:

1. З ким юрист може співпрацювати під час розгляду справи мігранта?
 - а) із соціальними працівниками, психологами, перекладачами та представниками міжнародних організацій;
 - б) лише з працівниками юридичної сфери;
 - в) юрист повинен працювати самостійно без залучення інших фахівців.
2. У якому випадку юристу доцільно залучити перекладача під час роботи з мігрантом?
 - а) коли заявник недостатньо володіє державною мовою;
 - б) лише якщо це передбачено формальними вимогами;
 - в) перекладач не потрібен у юридичній практиці.
3. Чому міжвідомча співпраця є важливою під час вирішення справ, пов'язаних із мігрантами?
 - а) вона забезпечує комплексне вирішення правових, соціальних та психологічних проблем заявника;
 - б) вона не має суттєвого значення для професійної діяльності юриста;
 - в) вона лише ускладнює процес розгляду справи.

Показник: здатність моделювати професійні ситуації, приймати обґрунтовані юридичні рішення, дотримуючись процедури та принципів правової держави.

Завдання 14.

Мета: *З'ясувати рівень сформованості у студентів умінь моделювати професійні правові ситуації, аналізувати їх та приймати обґрунтовані юридичні рішення відповідно до вимог законодавства і принципів правової держави.*

Завдання:

1. Що повинен зробити юрист під час аналізу професійної правової ситуації, пов'язаної з мігрантом?

а) проаналізувати обставини справи та застосувати відповідні норми права;

б) прийняти рішення без аналізу фактів;

в) керуватися лише особистою думкою.

2. Що означає прийняття обґрунтованого юридичного рішення?

а) рішення, прийняте на основі аналізу фактів і норм законодавства;

б) рішення, що ґрунтується лише на припущеннях;

в) рішення, прийняте без врахування правових норм.

3. Який принцип є важливим під час прийняття юридичних рішень у правовій державі?

а) дотримання законності та прав людини;

б) ігнорування встановлених процедур;

в) прийняття рішень без правового обґрунтування.

З метою з'ясування стану рівня сформованості професійної підготовленості бакалаврів права за **діяльнісно-комунікативним критерієм**, як і за попереднім тестом, бакалаврам права було запропоновано надати відповідь на 15 запитань і обрати одну із відповідей, яка на їхню думку є релевантною. Кожна правильна відповідь також оцінювалася в 1 бал. Бакалаврів, які набрали від 12 до 15 балів, було віднесено до високого рівня. Якщо бакалаври права набрали від 8 до 11 балів, то вони перебували на достатньому рівні, до низького рівня було віднесено бакалаврів, які набрали від 1 до 7 балів.

У експериментальній групі (124 студенти) *високий рівень* продемонстрували 14 студентів: із них 2 студенти набрали по 15 балів, 3 студенти – 14 балів, 4 студенти – 13 балів та 5 студентів по 12 балів. *Достатній рівень* зафіксовано у 36 студентів, серед яких 7 студентів отримали 11 балів, 9 студентів – 10 балів, 10 студентів – 9 балів та 10 студентів – 8 балів. *Низький рівень* виявлено у 74 студентів: 15 студентів набрали 7 балів, 14 студентів – 6

балів, 13 студентів – 5 балів, 11 студентів – 4 бали, 9 студентів – 3 бали, 7 студентів – 2 бали та 5 студентів – 1 бал.

У контрольній групі (120 студентів) *високий рівень* сформованості діяльнісно-комунікативного критерію продемонстрували 12 студентів, із яких 2 студенти набрали 15 балів, 3 студенти – 14 балів, 3 студенти – 13 балів та 4 студенти – 12 балів. *Достатній рівень* було виявлено у 40 студентів: 8 студентів отримали 11 балів, 10 студентів – 10 балів, 11 студентів – 9 балів та 11 студентів – 8 балів. *Низький рівень* встановлено у 68 студентів, серед яких 14 студентів набрали 7 балів, 13 студентів – 6 балів, 12 студентів – 5 балів, 10 студентів – 4 бали, 8 студентів – 3 бали, 6 студентів – 2 бали, 5 студентів – 1 бал.

За розрахунками, загальна кількість студентів із високим рівнем сформованості становила 26 студентів, із достатнім рівнем – 76 осіб та низьким рівнем – 142 особи.

У результаті обчислення теоретично очікуваних значень, для експериментальної групи високого рівня становило 13,21; достатнього рівня 38,62 та низького 72,16. Для контрольної групи очікувані значення становили 12,79; 37,38 та 69,84.

$$\begin{aligned} \text{Обчислення } \chi^2 = & \frac{(14-13,21)^2}{13,21} + \frac{(36-38,62)^2}{38,62} + \frac{(74-72,16)^2}{72,16} + \frac{(12-12,79)^2}{12,79} + \\ & + \frac{(40-37,38)^2}{37,38} + \frac{(68-69,84)^2}{69,84} = 0,54 \end{aligned}$$

Оскільки отримане значення є меншим за критичне ($0,54 < 5,99$), статистично значущих відмінностей між експериментальною та контрольною групами за діяльнісно-комунікативним критерієм не виявлено.

Узагальнені дані одержаних результатів рівнів підготовленості майбутніх фахівців-юристів до професійної діяльності на констатувальному етапі можна простежити в узагальненій таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Рівні підготовленості майбутніх фахівців-юристів
до професійної діяльності (констатувальний етап)**

Група	Критерії (у %)								
	Соціально-правовий			Особистісно-іміджевий			Діяльнісно-комунікативний		
	В	Д	Н	В	Д	Н	В	Д	Н
ЕГ	12 (10%)	50 (40%)	62 (50%)	19 (15%)	50 (40%)	55 (45%)	14 (12%)	36 (29%)	74 (60%)
КГ	12 (10%)	56 (47%)	52 (43%)	17 (14%)	47 (39%)	56 (47%)	12 (10%)	40 (33%)	68 (57%)
χ^2	1,13			0,18			0,54		

Як видно з таблиці, на констатувальному етапі експерименту за *критерієм соціально-правового рівня*: в експериментальній групі на високому рівні підготовленості майбутніх юристів до професійної діяльності знаходилося 12 студентів (10%) – учасники демонструють сформовану соціально-правову компетентність: мають глибокі знання про права людини, соціальні норми та механізми їх реалізації. Вони усвідомлено дотримуються правових норм, виявляють відповідальність у соціальній поведінці, характеризуються стійкими проявами толерантності, полікультурності та недискримінаційного мислення. Здатні критично оцінювати соціальні ситуації та приймати обґрунтовані рішення відповідно до правових і етичних принципів. На достатньому рівні 50 студентів (40%) – учасники мають достатній обсяг знань про соціально-правові норми, розуміють сутність прав і обов'язків, загалом дотримуються соціально прийнятної поведінки. Проте їхні знання не завжди є системними, а застосування в практичних ситуаціях може бути непослідовним. Виявляють толерантне ставлення, однак інколи потребують підтримки в складних соціально-правових ситуаціях. На низькому рівні 62 студенти (50%) – учасники характеризуються недостатнім рівнем сформованості соціально-правових знань і уявлень. Вони слабо орієнтуються в правах та обов'язках, не завжди усвідомлюють значення дотримання соціальних норм. Спостерігається низький рівень відповідальності у

поведінці, труднощі в прийнятті рішень у соціально значущих ситуаціях, а також недостатнє розуміння принципів толерантності та недискримінації.

У *контрольній групі* на високому рівні підготовленості майбутніх юристів до професійної діяльності знаходилось 12 студентів (10%) – студенти демонструють ґрунтовні знання соціально-правових норм, добре орієнтуються в правах і обов'язках людини, виявляють стійку повагу до законів і правил. Вони здатні застосовувати ці знання в повсякденному житті, проявляють толерантність, полікультурність та дотримуються принципів недискримінації. На достатньому рівні 56 студентів (47%) – студенти мають базові знання про соціально-правові норми, розуміють основні права та обов'язки, але не завжди впевнено застосовують їх на практиці. Іноді виявляють суперечливе ставлення до окремих соціальних явищ, потребують додаткового розвитку правової свідомості. На низькому рівні 52 студенти (43%) – студенти мають фрагментарні або поверхові знання про соціально-правові норми, недостатньо усвідомлюють свої права та обов'язки. Спостерігається байдужість або нерозуміння принципів толерантності та недискримінації, труднощі в застосуванні цих знань у реальних ситуаціях.

Порівняльний *аналіз рівнів сформованості соціально-правового критерію* в експериментальній та контрольній групах є загалом подібним. Зокрема, в обох групах зафіксовано однакову частку учасників із високим рівнем (10%), тоді як у контрольній групі дещо переважає достатній рівень (47% проти 40% в експериментальній), а в експериментальній — низький рівень (50% проти 43% у контрольній). Отримані дані свідчать про відсутність суттєвих відмінностей між групами на початковому етапі дослідження, що забезпечує коректність подальшого формувального впливу.

Як видно з таблиці, на констатувальному етапі експерименту за **критерієм особистісно-іміджевого рівня:** в експериментальній групі на високому рівні підготовленості майбутніх юристів до професійної діяльності знаходилось 19 студентів (15%) – учасники демонструють достатньо сформовані теоретичні знання у сфері міжнародного, міграційного, гуманітарного та адміністративного права, орієнтуються в понятійно-категоріальному апараті міграційного законодавства,

здатні аналізувати правові ситуації, пов'язані з міграційними процесами, та застосовувати відповідні норми права. Вони володіють базовими інформаційно-аналітичними навичками, здатні працювати з нормативними актами, правовими джерелами та електронними ресурсами, проявляють готовність до професійної комунікації та міжвідомчої взаємодії. На достатньому рівні перебувають 50 студентів (40%) – учасники мають загальні знання щодо правового статусу мігрантів, основ міжнародного захисту та діяльності державних органів у сфері міграційної політики. Вони в цілому орієнтуються в ключових поняттях і процедурах, проте їхні знання інколи є фрагментарними або недостатньо систематизованими. Під час аналізу професійних ситуацій можуть потребувати додаткових роз'яснень або підтримки, а також мають певні труднощі у застосуванні знань у складних практичних випадках. На низькому рівні знаходяться 55 студентів (45%) – учасники характеризуються недостатнім рівнем сформованості теоретичних знань та практичних умінь у сфері міграційного права. Вони мають обмежене уявлення про правовий статус мігрантів, процедури надання міжнародного захисту та діяльність відповідних державних інституцій. Спостерігаються труднощі в роботі з нормативно-правовими джерелами, аналізі юридичних ситуацій і використанні інформаційно-аналітичних ресурсів.

У *контрольній групі* на високому рівні підготовленості майбутніх юристів до професійної діяльності знаходилось 17 студентів (14%) – учасники демонструють достатньо ґрунтовні знання щодо правового регулювання міграційних процесів, орієнтуються в міжнародних та національних нормативно-правових актах, здатні здійснювати юридичний аналіз окремих професійних ситуацій та використовувати правові джерела інформації в навчальній діяльності. На достатньому рівні перебувають 47 студентів (39%) – учасники мають базові знання з питань міграційного права та загальне уявлення про діяльність органів державної влади у сфері міграційної політики. Водночас їхні знання не завжди є системними, а застосування у практичних ситуаціях може бути непослідовним. У деяких випадках вони потребують додаткової допомоги під час аналізу складних правових ситуацій. На низькому рівні знаходяться 56 студентів (47%) – учасники мають фрагментарні

або поверхові знання щодо правового статусу мігрантів і процедур надання міжнародного захисту. Вони недостатньо орієнтуються в нормативно-правових актах, мають труднощі під час аналізу юридичних кейсів і роботи з правовими джерелами інформації.

Порівняльний аналіз рівнів сформованості особистісно-іміджевого критерію в експериментальній та контрольній групах свідчить про загальну подібність отриманих результатів. Зокрема, частка студентів із високим рівнем у групах є майже однаковою (15% в експериментальній та 14% - у контрольній). Показники достатнього рівня також мають незначну різницю (40% та 39% відповідно), тоді як низький рівень дещо переважає у контрольній групі (47% проти 45% в експериментальній). Отримані результати свідчать про відсутність суттєвих відмінностей між групами на початковому етапі дослідження, що створює необхідні передумови для подальшої реалізації формувального етапу педагогічного експерименту.

Щодо констатувального етапу експерименту за **критерієм діяльнісно-комунікативного рівня**: в експериментальній групі на високому рівні підготовленості майбутніх юристів до професійної діяльності знаходилося 14 студентів (11%) – учасники демонструють достатньо сформовані практичні вміння професійної взаємодії з мігрантами. Вони здатні здійснювати юридичний аналіз індивідуальних ситуацій, працювати з документами, визначати правові підстави для прийняття рішень, а також ефективно комунікувати під час проведення інтерв'ю, консультацій і переговорів. Такі студенти проявляють уміння встановлювати довірчий контакт, коректно формулювати юридично релевантні запитання та дотримуватися професійних стандартів правозастосування. На достатньому рівні перебувають 36 студентів (29%) – учасники мають базові практичні навички професійної діяльності та комунікації у сфері роботи з мігрантами. Вони загалом орієнтуються в процедурних аспектах розгляду справ, можуть проводити елементарний аналіз правових ситуацій і взаємодіяти з клієнтами. Проте їхні дії не завжди є впевненими та послідовними, інколи вони потребують додаткової допомоги або методичних рекомендацій під

час вирішення складніших професійних завдань. На низькому рівні знаходяться 74 студенти (60%) – учасники характеризуються недостатньо сформованими практичними навичками професійної діяльності. Вони відчують труднощі під час аналізу юридичних ситуацій, роботи з документами та визначення правових підстав для прийняття рішень. Спостерігається низький рівень комунікативних умінь, зокрема під час проведення інтерв'ю, формулювання запитань або надання правових консультацій. Також вони мають труднощі у встановленні професійного контакту з клієнтами та організації ефективної взаємодії у правових ситуаціях.

У *контрольній групі* на високому рівні підготовленості майбутніх юристів до професійної діяльності знаходилось 12 студентів (10%) – учасники демонструють сформовані практичні вміння юридичного аналізу та комунікації, здатні застосовувати теоретичні знання під час розв'язання окремих професійних ситуацій. Вони виявляють вміння встановлювати професійний контакт із клієнтами та дотримуватися основних принципів професійної етики. На достатньому рівні перебувають 40 студентів (33%) – учасники мають певні практичні навички професійної діяльності, однак їх застосування є неповним або недостатньо системним. Вони можуть виконувати окремі професійні завдання, проте іноді відчують труднощі у складніших ситуаціях, що потребують комплексного аналізу або розвинених комунікативних умінь. На низькому рівні знаходяться 68 студентів (57%) – учасники мають недостатньо сформовані практичні навички діяльності та комунікації у сфері роботи з мігрантами. Вони не завжди здатні правильно оцінити правову ситуацію, мають труднощі у формулюванні юридично обґрунтованих висновків, а також у встановленні ефективної професійної взаємодії з клієнтами.

Порівняльний *аналіз рівнів сформованості діяльнісно-комунікативного критерію* в експериментальній та контрольній групах свідчить про загальну подібність отриманих результатів. Частка студентів із високим рівнем є майже однаковою (11% в експериментальній та 10% у контрольній групі). У контрольній групі дещо переважає достатній рівень (33% проти 29% в

експериментальній), тоді як у експериментальній групі дещо вищим є показник низького рівня (60% проти 57% у контрольній). Загалом результати демонструють відсутність суттєвих відмінностей між групами на початковому етапі дослідження, що підтверджує коректність їх подальшого порівняння в процесі формувального експерименту.

Отже, відповідно до теоретичних засад дослідження, визначених педагогічних умов, критеріїв, показників і рівнів професійної підготовленості майбутніх бакалаврів права до роботи з мігрантами було розроблено експериментальну модель формувального етапу дослідження, характеристику якої подано у наступному підрозділі.

2.2. Наукове обґрунтування педагогічних умов професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами у професійній діяльності

Важливим аспектом науково-педагогічного дослідження постає саме той конструкт, який дозволяє розширити межі та ступінь розуміння порушеної проблеми. У контексті окресленої проблематики нашого дослідження акцентується не лише на значущості підвищення якості підготовки майбутнього юриста в цілому. Йдеться про загострення одного із сегментів, який обумовлений виявом тенденції глобалізації в сучасному світі. Отже, на часі здатність майбутніх юристів компетентно «супроводжувати» мігрантів, зокрема, біженців. Зазначене підвищує увагу на досягнення стійких позитивних результатів університетського навчання здобувачів саме в окресленій сфері майбутньої діяльності.

Як зазначалось, науковим результатом започаткованого дослідження вважається сукупність педагогічних умов, реалізація яких (а також їх системотвірна роль у модельному уявленні про досліджуване явище) сприятиме позитивній динаміці їхньої підготовленості в окресленому ракурсі. При цьому вкажемо, що контентом виступає своєрідність досліджуваного явища – підготовленість майбутнього юриста повноцінно здійснювати фахову діяльність з мігрантами. Якщо

скористатися, зокрема, тлумачним словником сучасної української мови, то поняття «умова» і «обставина» трактуються наближено, а саме: йдеться про «якусь обставину, котра сприяє здійсненню або створенню чогось», про «сприяння належному функціонуванню певних об'єктів», про «комплекс положень, які є базовими для чогось» [6].

Аналіз як довідкової, так і наукової літератури дає підстави стверджувати, що змістове наповнення поняття «умова» має варіативний характер. Наприклад, у філософському аспекті вона розглядається як форма залежності явища або предмета від певних чинників, без яких його існування є неможливим. У психологічній науці це поняття пов'язується із системою зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на розвиток особистості, визначають його інтенсивність, динаміку та кінцеві результати. У педагогіці умови здебільшого тлумачаться як сукупність обставин, правил і засобів, які забезпечують ефективність освітнього процесу та його відповідність визначеним цілям і завданням [50].

Щодо визначення поняття «педагогічні умови» - у цьому випадку найчастіше означений конструкт розуміють як важливі обставини, можливості, фактори освітнього процесу.

Водночас, за концепцією О. Копусь, педагогічні умови визначаються як сукупність необхідних і достатніх чинників, що забезпечують функціонування та розвиток педагогічної системи, а також визначають особливості організації освітнього процесу [50].

На думку М. Боритко, важливо акцентувати, що педагогічна умова є цілеспрямовано сконструйованим компонентом педагогічного процесу, який впливає на досягнення певного освітнього результату, хоча й не гарантує його автоматичного отримання. У цьому контексті педагогічні умови охоплюють зміст освіти, методи й форми навчання, організацію освітньої діяльності та інші структурні складові педагогічного процесу на впливі педагогічної умови на реалізацію педагогічного процесу [50].

За переконанням О. Пехоти, педагогічні умови - це сукупність методів, форм, матеріальних ресурсів і спеціально створених педагогічних ситуацій, необхідних для

досягнення конкретної освітньої мети. Крім того, вони виступають важливим показником відповідності освітнього процесу державним стандартам професійної підготовки [50].

З огляду на вказане, унеможлиблюється узагальнення про те, що педагогічні умови характеризують основні процеси та явища освітнього середовища, віддзеркалюють нормативну спрямованість до організації діяльності та вдосконалення взаємодії суб'єктів й об'єктів педагогічного процесу при вирішенні конкретних дидактичних завдань. У суто педагогічному контексті своєрідними маркерами цього явища постає сукупність обставин і причин, що впливають на розвиток, навчання та виховання людини; її спроможність прискорювати або уповільнювати освітньо-виховний процес, впливати на його динаміку та результати; відповідність стандартно-нормативним вимогам до навчання і виховання. У нашому дослідженні під *педагогічними умовами формування професійної підготовки бакалаврів права* в досліджуваних аспектах будемо розуміти ті зовнішні обставини, які дозволяють ефективно реалізувати педагогічну мету, тобто спеціально створені в ЗВО задля педагогічно обумовленого впливу на позитивну динаміку освітнього процесу [50].

Оскільки конструкт «педагогічні умови» є критично важливим, ми систематизуємо вихідні дослідницькі позиції.

Педагогічні умови формування досліджуваного сегмента професійної підготовки бакалавра права в ЗВО визначалися шляхом:

- аналізу позитивного наукового фонду, що дозволило дійти висновку про ті, за яких процес формування професійної підготовленості в ході фахової підготовки бакалаврів права відбуватиметься ефективніше;

- анкетування здобувачів бакалаврського рівня, які навчаються в ЗВО за спеціальністю «Право» - їм було запропоновано надати інформацію щодо стану їх готовності до роботи з мігрантами (інтерв'ювання стейкхолдерів, досвідчених фахівців-практиків), на підставі чого найбільш результативним стало формування професійної підготовленості до роботи з мігрантами у здобувачів вищої освіти.

Варто зазначити, що проведена аналітична робота на базі вивчення наукового фонду з проблематики професійної підготовленості майбутніх фахівців, дозволило виявити різні позиції дослідників.

Так, суттєвий внесок у висвітлення широкого кола питань у цьому плані характеризує доробок А. Моци, П. Ситника, Г. Білавич. Наприклад, А. Моца правомірно зазначає важливість удосконалення та реформування сучасної системи фахової підготовки юристів в ЗВО України та дозволяє вирішувати її виключно комплексно, тобто враховуючи усі вимоги до суспільних потреб України, спрямованих на верифікацію та оптимізацію інституту правового забезпечення, виконуючи основні завдання та принципи створення зони Європейської вищої освіти та систематизуючи передовий вітчизняний та зарубіжний освітній досвід у розробці та впровадженні найефективніших методів і форм навчання у вищій юридичній освіті [25]. До того ж, П. Ситник слушно наголошує на формуванні професійної компетентності майбутніх юристів саме в ЗВО, де принципово важливо створення інтегрованого інформаційно-освітнього середовища, у межах якого поєднуються традиційні та дистанційні технології навчання, а також активно використовуються сучасні інформаційно-комунікаційні засоби [38].

Зазначимо, що Г. Білавич розкриває комунікативний аспект професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами, наголошуючи на необхідності формування іншомовної та міжкультурної компетенцій. Вона висвітлює важливість психолого-педагогічної готовності, комунікативних умінь та знання міграційного законодавства для ефективного спілкування [2].

Султанова Н.В. та Рогальська-Яблонська І.П. зауважують власну думку на тому, що ефективна модель комунікативної підготовки майбутніх юристів має базуватися на поєднанні фахової іншомовної грамотності та майстерності невербальної взаємодії. Адже це дозволяє майбутнім фахівцям інтенсифікувати процес порозуміння з клієнтами-мігрантами та забезпечити атмосферу взаємної підтримки. Такий підхід є невід'ємним елементом формування професійної етики юриста, орієнтованого на роботу із вразливими категоріями населення в умовах сучасних суспільних викликів [37].

Поза тим, В. Муромець обґрунтовує доцільність використання комплексу наукових підходів у процесі формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Науковець наголошує, що ефективність професійної підготовки студентів забезпечується завдяки поєднанню системного, культурологічного, компетентнісного, порівняльного та цілісного підходів, які дозволяють комплексно організувати освітній процес [28].

Існує позиція В. Бурака, який зазначає, що значна частина здобувачів вищої освіти недостатньо володіє знаннями, практичними навичками та професійними компетентностями, необхідними як для ефективної навчально-пізнавальної діяльності, так і для подальшої професійної реалізації [5]. У свою чергу, Є. В. Тягнирядно акцентує увагу на важливості розвитку логіко-мисленнєвих, лінгвістично-мовленнєвих і комунікативно-переконливих умінь, які визначають рівень сформованості риторичної компетентності майбутніх юристів у процесі професійної підготовки [46].

У межах наукових підходів Н. І. Жигайло вагоме місце в професійному становленні майбутніх фахівців посідає духовно-ціннісний критерій. Дослідниця розглядає його як показник духовного потенціалу особистості, рівня її самоорганізації, сформованості світоглядних переконань і ціннісних орієнтацій. Саме цей критерій, на думку науковця, забезпечує здатність особистості до конструктивної взаємодії із соціумом, визначає спрямованість на гуманістичні ідеали, а також характеризує високий рівень самосвідомості та вольової саморегуляції [15].

Саморефлексія досвіду та проведені нами спостереження показують, що майбутні бакалаври права в більшості не володіють інформацією щодо такої категорії мігрантів, як біженці, їх права та обов'язки на території України, або інформацією про законодавчі та нормативно правові акти, які регламентують роботу з ними. Однак, доцільно враховувати, що бакалавр права повинен бути обізнаний про характер «солідарності», а також про загальну атмосферу в регіоні та суспільстві, яка підтримує або заперечує «солідарність до мігрантів».

До того ж, зазначимо, що професійна підготовленість бакалавра права до роботи з біженцями передбачає належний рівень теоретичної *підготовленості*,

здатність до продуктивної діяльності, наявність високих морально-патріотичних особистісних якостей.

Обґрунтовуючи спектр педагогічних умов успішності досліджуваного процесу та дбаючи про те, щоб цей спектр утворили саме «необхідні та достатні» з них, зважимо й на питання, пов'язане із етапністю роботи з мігрантами, котра проєктується на моделі професійної підготовленості в цьому плані для бакалаврів права.

Отже, на першій стадії «інформаційно-збагачувальній», доречно поставити за мету розвиток першокурсників як суб'єктів. Йдеться про актуалізацію особистісних якостей майбутніх юристів, таких як уважність, старанність, самодисципліна, інтелектуальна самостимуляція, мобільність, розвиток емоційного інтелекту, здатність до спілкування та вміння висловлювати думки, ставлення до навколишнього середовища та відсутність упередженого ставлення; формування фахової обізнаності у моделях діяльності правника щодо роботи з мігрантами.

Узагальнюючи, йдеться про врахування того факту, що системне поєднання різних мотивів утворює внутрішню модель професійної поведінки, яка, в свою чергу, залежить від багатьох мотивів і формує бажання бути юристом та працювати в галузі юриспруденції.

У зв'язку із вищезазначеним, привертає на себе увагу дослідницька позиція Р. В. Каламажа, який розглядає мотиваційну готовність як важливе новоутворення професійного становлення здобувача вищої освіти. Науковець визначає її як інтеграцію професійно значущих цінностей, особистісних якостей та професійних орієнтацій у систему життєвих смислів майбутнього фахівця. Вона виявляється у свідомому прагненні працювати за обраною спеціальністю, наявності професійних цілей та позитивного бачення власної професійної самореалізації [18].

Враховуючи напрацювання психологів у цьому плані (П.П. Горностай, Л.О. Савенкова, Т.Т. Титаренко та ін.), можна стверджувати, що поряд із професійною мотивацією важливими складниками професійної самосвідомості виступають ціннісні орієнтації особистості. Їх формування відбувається в

процесі накопичення життєвого та професійного досвіду, зокрема під час навчання в закладі вищої освіти.

Відтак, наступною стадією є «пізнавало-спонукальна» - щодо формування комунікативної компетентності майбутніх бакалаврів права, яка збігається здебільшого з II та III курсами університетського навчання та спрямована на поступову та послідовну самоідентифікацію майбутніх юристів як суб'єктів подальшої професійної діяльності. У майбутніх бакалаврів права відбувається формування стійкої внутрішньої мотивації до професійної діяльності, що ґрунтується на усвідомленні її значущості. На цьому етапі головну увагу доцільно зосереджувати на досягненні усвідомлення здобувачами власних можливостей та недоліків стосовно обраної професійної діяльності. Таким чином, практичні та семінарські заняття проводити в рамках нормативних навчальних курсів та дисциплін вільного вибору здобувачів, і це, як показує практика, передбачає створення змістовного підґрунтя, яке дозволить забезпечити компетентність майбутніх фахівців в аспектах проведення бесіди, набуття здатності висловлювати та генерувати власні ідеї, використання набутих знань про індивідуальні психологічні властивості особистості для прогнозування поведінки людей у різних життєвих ситуаціях, оволодіння алгоритмами та методами вирішення проблем, а також розвиток критичного ставлення до отриманої інформації та вміння її аналізувати, виділяти основні проблеми.

Згідно з результатами дослідження В. А. Пермінової, вищеокреслене може бути осмислене як когнітивний критерій, оскільки вони відображають рівень засвоєння професійних правових знань, розуміння ролі юриста в суспільстві, сформованість професійно орієнтованого мислення, володіння юридичною термінологією та здатність творчо застосовувати набуті знання в процесі професійної діяльності [34].

Наступна, третя стадія умовно може бути означена, як «перевірочно-адаптаційна», яка збігається з навчанням на IV курсі ЗВО. Саме на цьому етапі закладаються основи набуття практичного досвіду міжкультурного комунікування з біженцями, готовності проявляти емпатію та вміння «слухати»

інших, адекватного реагування на проблеми інших, уміння та навички встановлювати контакт з представниками різних релігій та етнічних груп. У такий спосіб, здобувачі розвивають навички медіації, розвивають вміння здійснювати професійну діяльність в іншомовному середовищі. Це забезпечується педагогічно мотивованим формулюванням викладачами ЗВО фахових завдань, які здобувачі виконують під час семінарських та практичних занять, а також проходять різноманітну навчально-виробничу практику.

На нашу думку, саме означена вище стадія спроможна віддзеркалити рівень комунікативної компетентності майбутнього бакалавра права як представника органу внутрішніх справ, зокрема міграційної служби.

Отже, організація навчально-виховного процесу в ЗВО України, якщо вона має на меті формування у своїх випускників професійної підготовленості до роботи з мігрантами, повинна вибудовуватися з урахуванням означених умовних етапів її формування. Етапність розгортання цього процесу дозволяє, з одного боку, спрямовувати його, а з іншого, забезпечити фундаментальність діагностування.

За допомогою визначених етапів ми можемо виявити ступінь розвитку певного компонента професійної підготовленості бакалаврів права.

Ми виходили із розуміння того, що *педагогічні умови формування професійної підготовленості майбутніх юристів, з одного боку, є інструментом дослідження, а з іншого – багатофункціональна сукупність обставин.* Специфіка педагогічних умов формування професійної підготовленості майбутніх юристів полягає в тому, що вони:

по-перше, акумулюють мотиваційну спрямованість особистості, спонукають до взаємозумовленості та взаємодії учасників процесу формування професійної підготовленості та тих, хто утворює спільноту мігрантів, перебуваючи поза її межами, однак опосередковано впливаючи (через запит на юридичні послуги) та її результативність;

по-друге, сама по собі архітектура вищезазначених педагогічних умов, без притаманної майбутньому спеціалісту активності, не може забезпечити

продуктивність досліджуваного процесу; ця особливість пояснює принципову важливість діяльнісного характеру окресленого конструкту, де контентом постає впливовість професійної підготовленості майбутнього фахівця на успішну роботу в органах міграційної структури;

по-третє, науково обґрунтовані педагогічні умови формування професійної підготовленості бакалавра права щодо досліджуваної сфери професійної діяльності соціально-фазових вимог суспільства.

Відтак розглядаємо педагогічні умови як сукупність обставин, що визначаються, з одного боку, втіленням ідей в освітній процес, а з іншого, виробленням індивідуальної освітньої траєкторії бакалаврами права в процесі фахової підготовки.

Отже, конкретизуємо аспект дослідження, що відтворює процесуальні питання щодо означеного в ньому конструкті «педагогічні умови». Як зазначалось, саме цей конструкт ми розцінюємо як принципово важливий. Насамперед зазначимо, що в результаті вивчення передового досвіду в контексті мети нашого дослідження було окреслено коло найбільш пізнавальних у ньому чинників. Йдеться про таке:

- формування ефективних комунікативних та медіаційних навичок у вирішенні правових конфліктів за участю біженців;
- актуалізація ресурсів інформаційно-розвивального середовища в ЗВО шляхом компетентного використання дидактичних ресурсів ІКТ;
- застосування сучасних форм організації, методів та засобів навчання, спрямованих на ефективне формування професійної компетентності бакалаврів права для роботи з біженцями;
- активізація формальної, неформальної, інформальної освіти здобувачів шляхом спрямування їхньої освітньої траєкторії;
- формування фахової обізнаності в моделях діяльності правника під час роботи з мігрантами;

- використання практико-орієнтованого підходу через залучення здобувачів вищої освіти до роботи в громадських організаціях, що займаються питаннями біженців;
- моделювання професійних ситуацій в освітньому процесі шляхом аналізу реальних кейсів та судової практики;
- впровадження комплексних методичних матеріалів в освітній процес щодо юридичного супроводу біженців;
- впровадження методичних прийомів, що передбачають систематичну рефлексію у сфері міжнародного права;
- участь у соціальних проектах, пов'язаних з правозахисною діяльністю біженців.

Після цього експерти, ними були 56 фахівців – бакалаврів права, які мали оцінити та ранжувати окреслені вище чинники забезпечення ефективності формування професійної підготовленості майбутніх юристів у досліджуваному сегменті фахової діяльності. Згідно з підходом, запропонованим О. Дімогловою [14], той чинник, який, на думку експерта, був педагогічно найбільш потужнішим та відрізнявся найбільшим впливом на процес набуття здобувачем вказаної підготовленості, отримав ранг «1»; найменш впливовий – набував ранг «10». Відтак, увага експертів була сконцентрована на диференціацію окресленого через механізм «присвоєння» місця відповідному чиннику через ранг.

У результаті проведеної аналітичної роботи було побудовано відповідну матрицю отриманих результатів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Матриця ранжування чинників формування професійної підготовленості бакалаврів права в закладах вищої освіти

№ експерта	Номер чинника *										n $\sum_{ij}$
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	
1	3	10	4	1	9	5	7	2	6	8	55
2	8	6	2	9	1	10	5	3	4	7	55

Продовж. табл. 2.1											
3	7	9	1	8	2	10	4	3	6	5	55
4	1	9	6	2	8	5	3	10	7	4	55
5	4	1	7	5	10	6	2	9	8	3	55
6	2	5	3	7	6	1	9	4	8	10	55
7	5	3	6	4	7	9	8	1	10	2	55
8	6	2	8	3	5	7	1	4	9	10	55
9	3	10	4	1	9	5	7	2	6	8	55
10	10	4	5	8	3	2	9	7	1	6	55
11	8	6	2	9	1	10	5	3	4	7	55
12	1	3	7	10	2	5	9	6	8	4	55
13	2	5	3	7	6	1	9	4	8	10	55
14	7	9	1	8	2	10	4	3	6	5	55
15	1	9	6	2	8	5	3	10	7	4	55
16	8	2	7	9	3	5	4	1	6	10	55
17	4	1	7	5	10	6	2	9	8	3	55
18	3	10	9	1	5	4	7	2	6	8	55
19	5	3	9	4	7	6	8	1	10	2	55
20	6	2	8	3	5	7	1	4	9	10	55
21	7	9	10	8	2	1	4	3	6	5	55
22	2	5	3	7	6	1	9	4	8	10	55
23	8	6	2	9	1	10	5	3	4	7	55
24	4	1	10	5	7	6	2	9	8	3	55
25	1	9	8	2	6	5	3	10	7	4	55
26	6	2	8	3	5	7	1	4	9	10	55
27	8	2	5	9	3	7	4	1	6	10	55
28	2	5	6	7	3	1	9	4	8	10	55
29	5	3	6	4	7	9	8	1	10	2	55
30	3	10	9	1	4	5	7	2	6	8	55
31	10	4	5	8	3	2	9	7	1	6	55
32	6	2	8	3	5	7	1	4	9	10	55
33	1	9	8	2	6	5	3	10	7	4	55
34	8	6	10	9	1	2	5	3	4	7	55
35	4	1	10	5	7	6	2	9	8	3	55
36	8	2	7	5	3	1	4	9	6	10	55

Продовж. табл. 2.1											
37	7	9	8	3	2	1	4	10	6	5	55
38	5	3	7	4	6	1	8	9	10	2	55
39	3	10	9	1	5	4	7	2	6	8	55
40	2	5	3	7	1	6	9	4	8	10	55
41	10	6	9	2	1	3	5	9	4	7	55
42	4	1	10	5	7	6	2	9	8	3	55
43	10	3	7	1	2	5	9	6	8	4	55
44	5	3	7	4	6	1	8	9	10	2	55
45	6	2	8	3	5	7	1	4	9	10	55
46	8	9	6	1	2	5	3	10	7	4	55
47	9	10	4	1	3	5	7	2	6	8	55
48	10	4	5	8	3	2	9	7	1	6	55
49	7	9	8	1	2	3	4	10	6	5	55
50	4	1	9	5	7	6	2	10	8	3	55
51	10	9	5	8	2	1	3	6	7	4	55
52	1	5	3	7	4	2	9	6	8	10	55
53	3	10	9	1	5	4	7	2	6	8	55
54	7	9	8	1	3	2	4	10	6	5	55
55	8	6	2	9	1	3	5	10	4	7	55
56	7	3	6	4	5	1	8	9	10	2	55
$\sum_{ij}^n$	303	302	353	269	250	262	297	314	382	348	3080

Як бачимо з поданого фактичного матеріалу (табл. 2.1), ступінь впливовості на досліджуваний процес є різним. А йдеться про такі педагогічні умови, як-от:

1. впровадження методичних прийомів, що передбачають систематичну рефлексію у сфері міжнародного права;
2. використання практико-орієнтованого підходу через залучення здобувачів вищої освіти до роботи в громадських організаціях, що займаються проблемами біженців;

3. участь у соціальних проєктах, пов'язаних з правозахисною діяльністю біженців;
4. формування фахової обізнаності в моделях діяльності правника щодо роботи з мігрантами;
5. активізація формальної, неформальної, інформальної освіти здобувачів через спрямування їхньої освітньої траєкторії;
6. актуалізація ресурсів інформаційно-розвивального середовища в ЗВО шляхом компетентного використання дидактичних ресурсів ІКТ;
7. моделювання в освітньому процесі професійних ситуацій через аналіз реальних кейсів та судової практики;
8. формування навичок ефективної комунікації та медіації у вирішенні правових конфліктів, що стосуються біженців;
9. застосування сучасних форм організації, методів та засобів навчання, спрямованих на ефективне формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів права для роботи з біженцями;
10. впровадження комплексних методичних матеріалів в освітній процес щодо юридичного супроводу біженців.

Надалі було запроваджено таку процедуру. За отриманими даними було розраховано загальну кількість балів за відповідями кожного експерта ($55 \cdot 56 = 3080$), що в цілому склало 3080. Так само було встановлено суму кожного чинника для визначення його рангу серед усіх запропонованих, та загальну суму ($303 + 302 + 353 + 269 + 250 + 262 + 297 + 314 + 382 + 348 = 3080$), яка також дорівнювала 3080.

Запроваджений підхід дозволив утворити рейтингове значення відповідних педагогічних умов, що впливають на професійну підготовленість здобувача базової юридичної освіти щодо роботи з мігрантами (табл. 2.2).

Як засвідчує набутий матеріал, на погляд експертів, сукупність найбільш суттєвих за впливовістю постають такі **педагогічні умови**, як-от: *активізація формальної, неформальної, інформальної освіти здобувачів через спрямування їхньої освітньої траєкторії в ЗВО; актуалізація ресурсів інформаційно-*

розвивального середовища в ЗВО шляхом компетентного використання педагогічних ресурсів ІКТ; формування фахової обізнаності в моделях діяльності правника щодо роботи з мігрантами.

Таблиця 2.2

**Педагогічні умови, що впливають на процес формування професійної
підготовленості бакалаврів права:
результати ранжування за ступенем впливовості**

№ п/п	Педагогічні умови	Ранг	Місце
1	впровадження методичних прийомів, що передбачають систематичну рефлексію у сфері міжнародного права	303	VI
2	використання практико-орієнтованого підходу через залучення здобувачів вищої освіти до роботи у громадських організаціях, що займаються питання біженців	302	V
3	участь у соціальних проєктах, пов'язаних із правозахисною діяльністю біженців	353	IX
4	формування фахової обізнаності в моделях діяльності правника щодо роботи з мігрантами	269	III
5	активізація формальної, неформальної, інформальної освіти здобувачів через спрямування їхньої освітньої траєкторії	250	I
6	актуалізація ресурсів інформаційно-розвивального середовища в ЗВО шляхом компетентного використання дидактичних ресурсів ІКТ	262	II
7	моделювання в освітньому процесі професійних ситуацій через аналіз реальних кейсів та судової практики	297	IV
8	формування навичок ефективної комунікації та медіації у вирішенні правових конфліктів за участю біженцями	314	VII
9	застосування сучасних форм організації, методів та засобів навчання, спрямованих на ефективне формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів права для роботи з біженцями	382	X
10	впровадження комплексних методичних матеріалів в освітній процес щодо юридичного супроводу біженців	348	VIII

Розкриємо більш докладно ті потужності, які вбачаємо у кожній з педагогічних умов. Щодо **першої педагогічної умови** – *активізації успішності досліджуваного процесу формальної, неформальної, інформальної освіти здобувачів через спрямування їхньої освітньої траєкторії*. Сучасні глобалізаційні процеси та швидкі зміни в професійній сфері актуалізують необхідність переосмислення ролі різних видів освіти та механізмів їх взаємодії.

Принагідно вкажемо, що генеза технологізації навчання сягає ідей Я. А. Коменського, а часткова реалізація освітніх технологій відбулася завдяки вченим 1920-х років – представникам педології та рефлексології (І. Павлов, В. Бехтерев, О. Ухтомський, С. Шацький та ін.) [17]. Отож, технологізація навчання здобувачів освіти має охоплювати всі форми їхньої освіти. Уточнення змісту таких форм віднаходимо в Законі України «Про освіту» від 05.09.2017 року № 2145-VIII, де *формальна освіта* визначається як інституціоналізований, цілеспрямований та структурований процес навчання, що здійснюється за освітніми програмами відповідно до встановлених рівнів освіти, галузей знань і спеціальностей та завершується здобуттям кваліфікації, визнаної державою. Тобто, вона є інституціоналізованою, цілеспрямованою та спланованою через публічні організації та визнані приватні установи, що в їх сукупності створює систему формальної освітньої держави [18].

До зазначеного додамо ще й таке: розвиток теорії формальної освіти бере свій початок у працях Джон Локк, Йоганн Генріх Песталоцці та Іммануїл Кант. Натомість феномен неформальної та інформальної освіти почав активно досліджуватися в західній педагогіці наприкінці XIX століття, де сформувалися американська та європейська концепції розвитку альтернативних освітніх моделей.

На думку Джейн Харт, формальне навчання є структурованою системою освіти, яка має визначені часові межі, освітні цілі та, як правило, завершується сертифікацією або присвоєнням офіційної кваліфікації [47].

Формальна освіта реалізується через структуровані освітні програми та пов'язана із здобуттям офіційно визнаних кваліфікацій. До такої форми

належить навчання в ліцеї, гімназії, коледжі або університеті, а також у всіх інших закладах, які спрямовані на навчання осіб у рамках діяльності Міністерства освіти та науки України.

Тривалий час професійний розвиток юристів відбувався переважно в межах формальної освіти. Проте сучасні суспільні трансформації засвідчили, що навіть за умов використання різноманітних методів і форм навчання формальна освіта не здатна повною мірою забезпечити безперервний професійний розвиток фахівця та оперативно реагувати на динамічні зміни суспільного середовища [47].

Нормативно-правові документи визначають *неформальну освіту* як організовану освітню діяльність, що здобувається, як правило, поза межами стандартних освітніх програм і не передбачає присвоєння державних освітніх кваліфікацій, хоча може завершуватися отриманням професійних або часткових кваліфікацій. Тобто, є будь-якою організованою та безперервною освітньою діяльністю, що не відповідає точно наведеному визначенню формальної освіти. Така освіта може здійснюватися в межах та поза межами освітніх закладів та доступна для осіб будь-якого віку. До такої освіти віднесено: короткострокові програми та програми низької інтенсивності, що надаються у формі коротких курсів, майстер-класів та семінарів. Зазвичай, така освіта призводить до отримання кваліфікацій, які не визнаються формальними. Однак, при цьому вони охоплюють програми, що сприяють підвищенню рівня грамотності дорослих та молоді, формують життєві та робочі навички, які в подальшому призводять до соціального та культурного розвитку.

Принагідно вкажемо, що в сучасних реаліях здобувачі освіти все частіше опановують ключові навички саме через неформальні освітні платформи, курси та професійний досвід, які не входять до складу академічних програм, затверджених у ЗВО.

Водночас, неформальна освіта здобувачів може здійснюватися шляхом залучення їх до різних форм; наприклад, молодіжні організації, участь у волонтерських програмах та проєктах, міжнародні програми обміну, інтернет-

ресурси, ігри та вправи у сфері освіти. Молодіжне волонтерство в Україні є досить поширеним та відіграє важливу роль у розвитку суспільства та підтримці різних соціальних потреб, створюючи можливість для молоді розвивати навички, набувати цінний досвід та вносити позитивні зміни у своєму оточенні. Узагальнення досвіду в цьому плані доводить, що міжнародний студентський обмін досить результативно організовується через університетську спільноту, неприбуткові організації або міжнародні студентські асоціації. Це сприяє розширенню власних академічних можливостей студентів, покращенню мовних навичок, отриманню нових знань та здатностей щодо діяльності в іншому культурному та навчальному середовищі, розвитку міжнародних зв'язків, побудові толерантного та багатокультурного суспільства, а також підвищенню професійних перспектив здобувачів базової вищої освіти.

Ресурси означеної форми освіти активно досліджуються в сучасній педагогічній науці. Наприклад, Н. Павлік трактує неформальну освіту як цілеспрямований процес навчання, виховання й розвитку особистості, що організовується поза межами традиційних освітніх інституцій і реалізується через діалогічну взаємодію учасників освітнього процесу [32].

Саме така варіативність і гнучкість неформальної освіти особливо високо оцінюється представниками сучасної юридичної освіти, оскільки вона відкриває нові можливості для професійного та особистісного розвитку здобувачів. М. Коваленко підкреслює, що в сучасному освітньому просторі дедалі активніше використовуються інформаційно-комунікаційні технології, зокрема онлайн-курси, цифрові симулятори, інтерактивні тренажери та освітні платформи. Використання таких інструментів дозволяє не лише засвоювати нові знання, а й формувати навички роботи з інформацією, розвивати аналітичне мислення та здатність до вирішення складних професійних завдань [20].

Значний потенціал для розвитку неформальної освіти мають сучасні інформаційно-комунікаційні технології. У дослідженнях Т. Скорик та В. Вергунової здійснено систематизацію освітніх платформ, які забезпечують

доступ до різних видів неформального навчання для широкого кола цільових аудиторій [40].

Варто зазначити, що одним із рушійних чинників розвитку неформальної освіти є її здатність оперативно реагувати на суспільні зміни та трансформації освітніх потреб. Саме мобільність, відкритість до інновацій та швидка адаптація до нових викликів визначають її сутнісні характеристики й відрізняють від традиційних форм освіти.

Інтеграція формальної та неформальної освіти має фундаментальне значення для сучасного закладу вищої освіти, оскільки створює умови для особистісного й професійного розвитку майбутнього фахівця та сприяє реалізації концепції навчання упродовж життя. Неформальна освіта забезпечує можливості для вдосконалення компетентностей, сформованих у межах формального навчання, що позитивно впливає на рівень професійної підготовленості та конкурентоспроможність випускників. Взаємодія цих форм освіти виступає важливим чинником модернізації освітнього процесу та розвитку професійних компетентностей здобувачів освіти.

Інформальна освіта (самоосвіта) нині розуміється як важливий спосіб набуття компетентностей, що реалізується через самоорганізовану пізнавальну діяльність особистості у професійній, громадській або повсякденній сферах життя [16].

У вітчизняних наукових дослідженнях здебільшого поняття «інформальна освіта» трактується переважно по-різному. Так, у наукових розробках В. І. Лугового ця форма визначається не як окремий різновид освіти, а як повсякденне «позаосвітнє» навчання. На думку вченого, інформальну освіту можна розглядати як самоосвіту, оскільки навмисність потребує певної особистісної цілеспрямованості та відповідної організації. Загалом, родовою ознакою інформальної освіти є її ситуативність, спонтанність та значною мірою безсистемність [24].

Сучасний освітній процес у закладі вищої освіти практично неможливо уявити без інформального навчання, основою якого виступає самостійна робота

студентів. Саме самоосвіта дедалі більше визначає успішність професійного розвитку майбутнього фахівця та його здатність адаптуватися до динамічних змін професійного середовища.

Останніми роками спостерігається тенденція до зближення формального, неформального та інформального навчання. Це пояснюється високою інноваційною гнучкістю альтернативних форм освіти, їх відкритістю до технологічних змін та можливістю інтеграції новітніх освітніх практик у формалізований освітній простір. Різноманітність організаційних форм освітнього процесу, використання сучасних технологій і високий рівень мотивації учасників навчання зумовлюють зростання інтересу педагогічної спільноти до неформальної та інформальної освіти як ефективного ресурсу особистісного розвитку та забезпечення якісної професійної підготовки [47].

Обґрунтовуючи важливість **наступної педагогічної умови** – *актуалізація ресурсів інформаційно-розвивального середовища в ЗВО шляхом компетентного використання дидактичних ресурсів інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ)*, зазначимо, що впровадження інформаційних технологій в освітній процес ЗВО є однією з невід’ємних вимог до підвищення результативності, інтенсивності та інструментальності відповідної професійної діяльності фахівців сьогодення.

Вказане знайшло свій відгук у працях як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців. Проблема створення та функціонування інформаційно-освітнього середовища в закладах освіти набула свого різноаспектуального висвітлення у студіях ряду вчених, серед яких: І. Захарова, Л. Панченко, В. Рахманов – формування інформаційно-освітнього середовища закладів вищої освіти; Н. Гунько – сучасне інформаційно-освітнє середовище як чинник удосконалення професійно-педагогічної підготовки майбутнього викладача; А. Білощицький, П. Лізунов – моделі та засоби формування комплексного інформаційно-освітнього середовища навчального закладу. Такі вчені, як А. Халім, М. Джавайд, М. А. Кадрі, Р. Суман у своїх наукових дослідженнях зацентрували увагу на важливості цифрових технологій в освіті [12].

Цифрова трансформація сучасної вищої освіти передбачає комплексне впровадження організаційних і технологічних змін, заснованих на використанні цифрових технологій з метою підвищення ефективності функціонування закладів вищої освіти. У сучасних умовах цифрові технології в освітньому процесі виконують не лише допоміжну функцію забезпечення доступу до навчальної інформації, а й виступають одним із ключових чинників модернізації всієї системи вищої освіти. Використання відеоконференцій, електронних освітніх платформ, віртуальних лабораторій, сервісів спільного доступу до документів, систем моніторингу успішності та інших цифрових інструментів стало невід'ємною складовою сучасного освітнього середовища. Дослідники наголошують, що зазначені технології не лише створюють можливості для навчання та професійної комунікації в режимі реального часу, а й сприяють оптимізації організації освітнього процесу, скороченню витрат і підвищенню якості освітніх послуг [26].

Стрімкий розвиток цифрових технологій зумовлює постійне розширення спектра освітніх інструментів, що відкриває нові можливості для інтеграції закладів вищої освіти у світовий освітній простір. Зокрема, використання платформи iTunes U надає закладам вищої освіти можливість безоплатного поширення лекційних матеріалів, презентацій навчальних курсів та інших освітніх ресурсів, демонструючи власний академічний і науковий потенціал [26]. Цей сервіс, як переконує практика, додає можливість кожному користувачеві бути частиною глобального освітнього процесу, активно інтегруватися в нього та використовувати його досягнення. Нині студенти мають можливість користуватися освітніми матеріалами таких закладів, як Гарвардський університет, Єльський університет, Оксфордський університет, Кембриджський університет та інших провідних освітніх установ світу [53].

Для підвищення ефективності дистанційного навчання майбутніх бакалаврів права доцільним є активне використання цифрових інструментів екосистеми Google. Так, наприклад, Google Forms є одним із найбільш доступних та ефективних інструментів хмарних технологій, який широко застосовується

для проведення поточного й підсумкового контролю знань студентів. Його використання забезпечує можливість систематичного моніторингу освітнього процесу, аналізу результатів навчальної діяльності та своєчасного коригування освітньої траєкторії здобувачів освіти [53]. Організація навчальних занять із використанням сервісу Google Meet та цифрової дошки Jamboard створює широкі можливості для реалізації різних форм освітньої взаємодії. Зокрема, такі інструменти дозволяють ефективно організовувати командну роботу студентів, забезпечувати спільне виконання навчальних завдань і створювати інтерактивне освітнє середовище [53].

Таким чином, інформаційно-комунікаційні технології виступають важливим чинником підвищення ефективності функціонування сучасної системи освіти. Їх використання сприяє вдосконаленню планування освітнього процесу, оперативному оцінюванню результатів навчання, забезпеченню доступу до різноманітних освітніх ресурсів, а також формуванню у майбутніх фахівців професійних і так званих «м'яких» навичок, необхідних для успішної професійної діяльності.

Так, щодо **третьої педагогічної умови – формування фахової обізнаності в моделях діяльності правника щодо роботи з мігрантами**, яке передбачає чітке розуміння змісту поняття «обізнаність»; воно трактується в довідкових джерелах, як «той, хто знається на будь-чому, добре ознайомлений з чимось» [42].

Водночас привертає увагу визначення, що представлено, зокрема, у словнику синонімів – тут «обізнаний» подається як синонім до «компетентний», а «обізнаність» – до «ерудиція» [35]. Щодо словника іншомовних слів, то через обізнаність (поінформованість, обізнаність, авторитетність) позначено й термін «компетентність», а компетенція характеризується як добра обізнаність із чим-небудь [41].

У цьому контексті важливою нам видається думка М.В. Суходоля, відносно доцільності правового виховання, яке слід трактувати як процес оволодіння загальними, фрагментарними знаннями про право як регулятора суспільних відносин, а також про правила поведіння у певних правових

ситуаціях, що формує ціннісне ставлення до закону та прав людини. Правове виховання тісно пов'язане з правовою соціалізацією особи [43].

Обґрунтованим є припущення, що, враховуючи сучасні вектори фахового призначення професії юриста, в майбутньому найбільш пріоритетної актуальності набуде комплекс таких здібностей, як системність мислення, здатність до функціонування в умовах невизначеності, мультикультуралізм та клієнтоцентризм [49].

У роботі ж з мігрантами, зокрема із категорією «біженці», юрист має бути юридично всебічно підготовленим, адже в основі його діяльності лежить робота з іноземцями, які бажають вирішити свої імміграційні питання, пов'язані з їхнім статусом, адже на перебування в країні впливає багато, на перший погляд, не пов'язаних між собою чинників [49].

Таким чином, фахова обізнаність бакалавра права характеризується наявністю правових знань, поглядів та переконань, що дозволяє йому бути компетентним та розуміти роль права, правопорядку, правових норм та правовідносин у сфері професійної діяльності, усвідомлювати свої професійні права, обов'язки та свободи. Отже, *ефективність підготовки майбутніх фахівців у певній галузі для виконання професійних функцій визначається в межах пізнавальної сфери (знання, уявлення, вміння, навички) або особистісних рис, як-от готовність до діяльності, особистісна спрямованість, освіченість, компетентність* тощо. Правова освіченість є основою правосвідомості. А правова обізнаність особистості віддзеркалює здебільшого наступне: розвиток правосвідомості, яка дозволяє оцінювати дії, вчинки, поведінку, робити вибір, приймати рішення; розвиток мотивів та потреб щодо самовдосконалення у сфері правової культури. Вищезазначене має дотичність до суджень про те, що правова вихованість спеціаліста передбачає повагу до закону та законності, ставлення до них як до соціальних цінностей, дотримання правових норм професійної поведінки; прагнення до вибору правомірних засобів і вирішення виробничих проблем [34; 37].

Додатково зазначимо і про важливість професійної адаптації майбутнього правника до професійної діяльності. Так, професійна адаптація, як указує практика, передбачає пристосування працівника до особливостей організації праці, функціональних обов'язків на початковому етапі його роботи. Так само для нього є важливим володіти кмітливістю, самостійністю, відповідальністю, високим рівнем підготовки до виконання своїх посадових функцій.

Більше того, принципового значення в сприянні позитивній динаміці процесу формування бакалаврів права до роботи з мігрантами набуває ще й доцільність трактувати його у більш вузькому, суто навчальному контексті, пов'язуючи зі специфікою освітнього процесу (тренінги з прав біженців, розділи навчальних дисциплін з питань мігрантів), а також і в більш ширшому, професійному контексті (спілкування з мігрантами в державних установах, практичні заняття в Державній міграційній службі, участь у судових засіданнях за участю мігрантів).

Зазначене вимагає більш детального осмислення важливості набуття навичок міжособистісного спілкування з мігрантом. Адже у своїй практиці юрист стикається з особами, які зазнали надзвичайно травматичний досвід, зокрема переслідування, торгівлю людьми чи тортури. Отож, здобувачеві бакалаврської (базової) вищої освіти важливо набути необхідних комунікативних навичок, до прикладу, для проведення грамотного та чіткого інтерв'ю та консультування мігранта. Саме тому, *здатність спілкуватися «із співчуттям» є особливо важливою в роботі з біженцями та сім'ями біженців*, яким може знадобитися заспокоєння, а також технічна допомога у вирішенні правових труднощів з отриманням міжнародного захисту [49].

У власній фаховій діяльності ми спостерігали, що окреслений досвід, який формується у здобувача освіти в ході освітнього процесу, не лише стимулює вдосконаленню його правової майстерності, але й розвиває емпатію, культурну компетентність, а отже, сприяє поглибленому розумінню проблем, притаманних біженцям та шукачам притулку [49].

Слід зазначити, що під час навчання майбутній юрист набуває професійної підготовленості до роботи з тими верствами населення, які відчують психологічне насильство з боку мешканців «нової» країни та мають труднощі з комунікуванням. Крім того, майбутній бакалавр права в ході своєї роботи має бути здатним враховувати як психологічні, так і психічні особливості спільноти мігрантів. Адже, за нашим дослідженням, місія юриста в цьому аспекті полягає в забезпеченні законності процедур, в подоланні проблем, пов'язаних із документообігом, а також професійному супроводі мігранта відповідно до вимог українського законодавства [49].

Більше того, саморефлексія набутого практичного досвіду у сфері професійної підготовки майбутніх бакалаврів права засвідчує важливість такого складника професіоналізації, як проходження стажування або здійснення волонтерської діяльності у структурних підрозділах Державна міграційна служба України. Саме така практична діяльність дозволяє здобувачам освіти суттєво поглибити знання у сфері міграційного законодавства, особливостей процедур надання міжнародного захисту та специфіки правового супроводу мігрантів. Таким чином, працюючи безпосередньо з «шукачами захисту», розглядаючи кейси із надання міжнародного захисту та колаборації з висококваліфікованими правниками, студенти досягають глибинної рефлексії про специфіку практичної діяльності у сфері міграційного права [49].

Зазначене дає підстави констатувати, що процес формування готовності бакалавра права до взаємодії роботи з мігрантами, доцільно інтерпретувати як специфічну модель життєдіяльності, де фундаментальним компонентом професійного вдосконалення є пріоритетність самонавчання.

Не меншої уваги набуває ще й є аспект такого змісту: необхідність засвоєння здобувачами освіти теоретико-методичних засад професійної діяльності у сфері міграційної роботи. Йдеться про формування в майбутніх юристів професійних умінь щодо здійснення правової допомоги категоріям осіб, які потребують міжнародного захисту. Пріоритетними орієнтирами завдання

міграційної роботи як структурного компонента нормативних навчальних дисциплін, доцільно диференціювати таким чином:

- сприяти опануванню студентами теоретико-методологічних засад міграційної роботи (принципи, методи, категорії, закономірності);
- актуалізувати специфіку своєрідності ролі міграційної роботи у вирішенні міграційних проблем;
- формувати у здобувачів вищої освіти морально-етичні якості, генерування гуманістичних ідеалів та аксіологічних орієнтирів, які детермінують етичний фундамент міграційної діяльності;
- розвивати творче мислення студентів, їхню здатність професійно аналізувати та оцінювати міграційні явища та сприяти гармонізації людських відносин;
- формувати необхідні знання та уміння у сфері правової роботи [9; 49].

Як переконує творчий досвід фахівців, дієвим інструментами професійної підготовки у зазначеному напрямі є юридичні тренінги, круглі столи, участь у судових засіданнях, мут-корти та інші форми практико-орієнтованого навчання. Використання таких педагогічних інструментів не лише сприяє вдосконаленню професійних умінь здобувачів освіти, а й поглиблює їхнє розуміння феномену правової культури [9; 49].

Отже, конструкт «виховання правом» відображає контент, не лише процес засвоєння здобувачем необхідних правових знань, а й формування усвідомленого розуміння ролі права у функціонуванні держави, громадянського суспільства та житті людини. Відтак, для здобувачів вищої юридичної освіти одним із пріоритетних завдань професійної підготовки майбутніх юристів є створення педагогічних умов, котрі забезпечують основу повноцінної обізнаності в правовому питанні, зокрема й щодо роботи з мігрантами [49].

Провівши теоретичний аналіз, нами було визначено такі *педагогічні умови: активізація формальної, неформальної, інформальної освіти здобувачів через спрямування їхньої освітньої траєкторії в ЗВО; актуалізація ресурсів інформаційно-розвивального середовища в ЗВО шляхом компетентного*

використання педагогічних ресурсів ІКТ; формування фахової обізнаності у моделях діяльності правника щодо роботи з мігрантами.

Отже, визначені педагогічні умови в досліджуваній праці мають системно-утворювальне значення. Специфіка визначених педагогічних умов формування професійної підготовленості майбутніх бакалаврів права полягає в їхньому інтегративному спрямуванні, адже акумулюють мотиваційну, професійну спрямованість особистості, спонукають до взаємозумовленості та взаємодії суб'єктів у процесі формування комунікативної компетентності. Важливе й те, що окремі їх сегменти утворюють аспекти освітнього процесу закладів вищої освіти та поза університетського освітньо-розвивального простору. У них потужність закладена в діяльності майбутнього фахівця.

Для забезпечення системності впровадження педагогічних умов, означимо їх функціональну роль у розробленій моделі формування професійної підготовленості бакалаврів права як педагогічної системи.

2.3. Модель як педагогічна система формування професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами.

Ми розглядаємо готовність бакалаврів права до роботи з мігрантами (або міграційних юристів) як складний процес, який починається з періоду навчання у закладі вищої освіти України та продовжується протягом подальшого фахового шляху. Відображення такого процесу можна презентувати у вигляді моделі. Це потребує уточнення означеного поняття.

Як відомо, модель здебільшого трактується, як своєрідний зразок, еталон, норма, міра, а моделювання – це процес дослідження (явищ чи систем об'єктів, тощо) шляхом побудови і вивчення їх моделей [45]. Американський психолог А. Ребер визначає *модель* як ідеал, стандарт, приклад, установлений для імітації чи копіювання, а *моделювання* – як дію, техніку чи побудовою, створенням блоків моделі, їх можливого взаємозв'язку, взаємозалежності [11].

Вивчення та узагальнення довідкової літератури з цього приводу засвідчує, що *модель* (від лат. *modulus* – образ) постає у вигляді схеми, графічної конструкції або концептуального опису певного об'єкта, процесу чи явища, що використовується як його спрощений аналог [45]. В. Штофф розглядав модель як мисленнєво уявлену або матеріально реалізовану систему, що відображає об'єкт дослідження та забезпечує отримання нової інформації про нього [4]. Науковець виокремлював основні ознаки моделі: по-перше, модель є реальною або уявною системою; по-друге, вона відображає суттєві характеристики об'єкта дослідження; по-третє, здатна певною мірою заміщувати об'єкт; по-четверте, її дослідження дозволяє отримати нові знання про властивості та закономірності функціонування об'єкта [45].

Отже, *модель* - це матеріальний або уявний (ідеальний) аналог об'єкта. Це, по суті є підсистемою, що відбиває ту чи іншу міру подібності з оригіналом [22].

У контексті нашого дослідження, *модель* – постає тим уявленням, що відбиває і певним чином ілюструє зміст складових навчально-виховного процесу, що забезпечують успішну підготовку майбутніх юристів до роботи з мігрантами-біженцями (рис. 2.1).

Водночас, така модель утворює системне уявлення про ту педагогічну систему впливовості на досліджуваний процес, котра відбувається зокрема, впродовж всіх років навчання у закладах вищої освіти.

Отже, модель розуміється, як своєрідна педагогічна система, що відображає дослідно-експериментальний підхід до конструктивного формування шляху певного досліджуваного процесу.

Науковою основою педагогічного моделювання виступає аналогія як метод пізнання, що ґрунтується на встановленні подібності між об'єктами за окремими якісними чи кількісними характеристиками. У цьому контексті поділяємо позицію дослідників, які вбачають сутність педагогічного моделювання у відтворенні аналогових форм, ситуацій, професійних умов і педагогічних процесів, що імітують реальні умови функціонування досліджуваного явища [31].

Рис. 2.1 Модель формування професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами в ЗВО

Аналіз сучасних вітчизняних та зарубіжних теоретико-методологічних підходів до професійної компетентності майбутніх фахівців, вивчення теоретико-методологічних основ організації професійної підготовки фахівців у ЗВО, механізмів формування професійної компетентності, проведених у рамках нашого дослідження, уможливили осмислення моделі формування професійної готовності майбутніх юристів до роботи з мігрантами, як педагогічної системи. Тут ми враховуємо ідеї, закладені у німецькому досвіді формування та розвитку професійної готовності особистості.

Модельне уявлення про готовність майбутнього юриста, який у майбутньому працюватиме з мігрантами, передбачає розвиток не лише особистісних якостей, а й професійно вагомих. Йдеться про розвиток творчого потенціалу особистості, формування впевненості у власних силах, здатності до генерування нових ідей, сміливості мислення та потреби у творчому способі професійної діяльності. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває формування таких компетентностей, як здатність здійснювати системний аналіз проблемної ситуації, виявляти суперечності та цілеспрямовано їх розв'язувати, приймати нестандартні рішення, висувати гіпотези, здійснювати пошук багатоваріантних шляхів вирішення професійних проблем, долати інерцію власного мислення та вести цілеспрямований пошук науково-практичної інформації.

А це вимагає, щоб у змісті моделі бакалавра права, як педагогічної системи, було відображення впливу різнопланових освітніх ресурсів, спрямованих як на усвідомлення соціальної значущості юридичної професії, так і на дотримання морально-етичних та правових норм суспільства, формування аксіологічних орієнтирів, професійної мотивації та правових цінностей. Фундаментальною виступає сформованість аксіологічних вимірів особистості – почуття справедливості, емпатії, гуманності. Вагомим є вияв громадянської відповідальності – здатність імплентувати соціокультурні, правові надбання та загальнолюдські цінності, рефлексія політико-правових прагнень українського соціуму в контексті сучасної розбудови держави.

Зауважимо, що працюючи з мігрантами, важливим є набуття та вдосконалення таких особистісно-професійних якостей, на кшталт оригінальності мислення, віри у власні сили та можливості, здатності до творчості.

Модель формування професійної готовності майбутніх юристів до роботи з мігрантами презентує уявлення про педагогічну стратегію розгортання процесу професійної підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності, відтворюючи її внутрішню сторону та взаємозв'язок, взаємозалежність та взаємообумовленість її структурних елементів (блоків). Запропонована модель заснована на підвалинах системно-компетентнісного, міжкультурного, діяльнісного, акмеологічного та особистісно-орієнтаційного наукових підходів.

При цьому, ми врахували, що серед численних тлумачень терміну «*підхід*» досить переконливо прийняти його трактування як сукупність організаційно-педагогічних, психолого-педагогічних та методологічних впливів на особистість здобувача освіти, що забезпечують ефективність його навчання, виховання та професійного розвитку [8].

Застосування *системно-компетентного підходу* передбачає взаємозв'язок та взаємодію найбільш впливових елементів професійної підготовки майбутніх фахівців (навчально-виховного та позанавчального аудиторного впливу, процесів саморозвитку та самопідготовки бакалаврів-юристів). Цей підхід спрямований на комплексне засвоєння знань та їх подальше успішне застосування в різних сферах життєдіяльності, зокрема в правовій діяльності під час роботи з мігрантами.

У процесі вибору та реалізації методики формування професійної готовності майбутніх юристів до роботи з мігрантами, на нашу думку, важливо також й комплексне використання інших наукових підходів, втілення яких у процесі навчання майбутніх бакалаврів права сприяє створенню стійкої єдності.

Таким чином, *міжкультурний підхід* здійснюється через включення до складників професійної підготовки бакалаврів права тих елементів, які сприяють підвищенню загальної культури, розвитку фахової культури юристів, а також

розумінню культурного розмаїття країн світу, неминучості культурної несхожості народів. У результаті чого, майбутній фахівець розвиває вміння «діяти» поза межами рідного (мови, культури тощо), успішно взаємодіяти з представниками іншої культури, при цьому узгоджуючи спосіб комунікації та взаємодію, що задовольнить співрозмовників та розвиває здатність передбачати та оперувати полікультурними концепціями та засобами соціальної комунікації у вирішенні конкретного міграційного питання.

Щодо *діяльнісного підходу*, то він передбачає залучення студентів до практики роботи з мігрантами протягом їхньої професійної підготовки. Застосування діяльнісного підходу забезпечує врахування, зокрема, таких *принципів*: комплексності, цілеспрямованості, безперервності, перспективності, активності та творчої самореалізації суб'єктів освітньої діяльності, єдності як свідомості й діяльності, так і навчання та самонавчання; відтак, досягається результативність. Саме в діяльності відбувається найбільш ефективне формування навичок, умінь, досвіду – основи компетентностей майбутнього фахівця. Стимулюючи діяльну активність здобувачів освіти у процесі професійної підготовки шляхом залучення їх до практичного розв'язання змодельованих професійно-орієнтованих ситуацій, котрі виникають у навчально-професійній діяльності та реалізації правових проєктів, у студентів природним чином відбувається формування професійної компетентності.

Акмеологічний підхід характеризується значним потенціалом спрямування розвитку студентів на досягнення максимальної особистісної та професійної самореалізації, розкриття природних задатків під час навчання в ЗВО України, готовності до нововведень, а також стимулювання процесів самовдосконалення та саморозвитку впродовж життя.

Особистісно-орієнтаційний підхід забезпечує урахування індивідуальних особливостей студентів, їх прагнень, життєвих цінностей та індивідуальних навчальних досягнень. Такий підхід сприяє створенню передумов, за яких стимулюється та активізується мислення бакалаврів права у сфері юриспруденції, а відтак, і розширюється їх знаннєвий простір та розвивається пізнавальна

діяльність. Успішність реалізації даного підходу забезпечується через вироблення індивідуального стилю діяльності, який акумулює спектр індивідуальних особливостей здобувача вищої освіти.

Не менш важливим аспектом постає організація процесу навчання, котра вимагає дотримання певних принципів. Щодо змістового наповнення поняття «принцип», то йдеться про керівну ідею, основне правило, вимога до діяльності, що зумовлюється встановленими наукою закономірностями [45].

На етапі розробки моделі професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами враховувалися такі *принципи* організації процесу навчання:

- науковість (зміст навчального процесу має бути насичений об'єктивними фактами, поняттями, теоріями, які відповідають сучасному рівню та розвитку юридичної науки; мати наукове та нормативно-правове підґрунтя);

- гуманізм (розвиток особистості бакалавра права через максимально повне розкриття його здібностей та задоволення його пізнавальних потреб; формування розуміння необхідності гуманної взаємодії з населенням у процесі службової діяльності);

- контекстуальність навчання (спрямованість програми підготовки фахівців на професійно та особистісно важливі для студентів цілі);

- студентоцентроване навчання (використання зручних форм та методів, із впровадженням європейських та світових практик в освітній процес, для забезпечення всебічного розвитку особистості здобувача вищої освіти).

Ми врахували науковий доробок тих дослідників, які довели самоцінність, а саме:

- системність (знання мають бути впорядкованими та послідовно включеними в систему вже набутих знань);

- послідовність (організація навчального матеріалу від простого до складного із повторенням попередньо вивченого);

- активність (засвоєння студентами інформації, її активне обміркування, а також активна участь у навчально-виховному процесі);

- зв'язок теорії з практикою (поєднання теоретичної та практичної підготовки бакалаврів права);
- індивідуалізація навчання (урахування досвіду, психофізіологічних та когнітивних особливостей та рівня розвитку й підготовки кожного студента);
- ефективність навчання (надання студентам певної свободи вибору змісту навчання в рамках варіативної частини навчального плану, форм, методів, джерел та засобів навчання);
- доступність (надання студентам матеріалу для вивчення із доступного характеру та складністю);
- рефлексія власного розвитку (вміння свідомо контролювати результати своєї діяльності та рівень власного розвитку) [48].

Професійна підготовка бакалавра права до роботи з особою, яка потребує міжнародного захисту, є однією з найскладніших у фаховій діяльності, а тому потребує належного професіоналізму. Зокрема, відносно впливовості інформації, яка буде повідомлена заявником в ході інтерв'ю, тут має значення прогнозування наслідків.

Ось чому вияв професіоналізму, пов'язаний, по-перше, з тим, що ущільненість емоційного контакту з фігурантом або іншими учасниками спілкування, вимагає здатності підтримувати з ними довірливі стосунки в необхідних межах.

По-друге, актуалізується проникливість особистості, адже принципово важливо об'єктивно сприймати «внутрішній світ» співрозмовника, його психологічні особливості, потреби, мотиви поведінки, стан психіки, адже це має фундаментальне значення.

По-третє, майстерне, своєчасне та компетентне реагування на переживання співрозмовника.

По-четверте, передбачає оптимальність вибору вербальних та невербальних засобів спілкування, адекватної стратегії комунікативної поведінки, змінюючи стиль спілкування залежно від сформованих обставин, оперативність і фаховість втручання (за потреби) в екстремальних ситуаціях.

Отже, професійна готовність майбутніх юристів до роботи з мігрантами, сформована на належному рівні, є результатом педагогічної взаємодії в підсистемах «здобувач-викладач в ЗВО» та «здобувач-практикант-фахівець», а також наявного у вищій школі правового поля відносин між учасниками освітнього процесу та контекстуальності розвивально-освітнього простору.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження дозволило обґрунтувати сутність, структуру та механізми реалізації педагогічних умов формування професійної готовності майбутніх юристів до роботи з мігрантами. Встановлено, що педагогічні умови виступають системоутворювальним компонентом навчального процесу, забезпечуючи інтеграцію змісту, форм, методів та засобів освіти і, сприяючи розвитку професійної компетентності, правової свідомості, комунікативних умінь та особистісних якостей здобувачів вищої освіти.

Дослідження довело, що процес формування професійної готовності має поетапний характер, включає інформаційно-збагачувальний, пізнавально-спонукальний та перевірконо-адаптаційний етапи, що забезпечує поступове формування професійної ідентичності та готовності до практичної діяльності у сфері правового супроводу мігрантів та біженців.

Емпіричні дані та експертні оцінки дозволили нам виділити найбільш значущі педагогічні умови, серед яких формування фахової обізнаності щодо моделей діяльності юриста у сфері міграційного права, інтеграція формальної, неформальної та інформальної освіти через індивідуалізацію освітньої траєкторії, а також активне використання ресурсів інформаційно-освітнього середовища та цифрових технологій. Реалізація цих умов сприяє розвитку системного мислення, здатності діяти в умовах невизначеності, формуванню емпатії, культурної компетентності та навичок ефективної комунікації з мігрантами.

Було розроблено комплексну критерійно-орієнтовану систему діагностування професійної готовності майбутніх юристів, яка включає соціально-правовий, особистісно-іміджевий та діяльнісно-комунікативний критерії, а також дозволяє оцінювати мотиваційний, когнітивний та контрольний оцінний компоненти професійної компетентності. Педагогічний експеримент підтвердив ефективність розробленої моделі та наявність трьох рівнів сформованої готовності: високого, достатнього та низького.

Запропонована модель формування професійної готовності є цілісною педагогічною системою, що інтегрує системно-компетентнісний, міжкультурний, діяльнісний, акмеологічний та особистісно-орієнтаційний підходи, забезпечуючи розвиток професійних знань, умінь, компетентностей, а також особистісних якостей здобувачів. Реалізація моделі передбачає дотримання принципів науковості, гуманізму, студентоцентованості, системності, інтеграції теорії з практикою, індивідуалізації та рефлексії розвитку, що забезпечує високий рівень ефективності педагогічного процесу.

Отже, професійна готовність майбутніх юристів до роботи з мігрантами є результатом цілеспрямованої педагогічної взаємодії, яка інтегрує теоретичні знання, практичні навички та особистісно-мотиваційні якості в єдину систему, здатну забезпечити ефективну реалізацію правозахисної діяльності в сучасних умовах глобалізаційних та соціокультурних трансформацій.

Список використаних джерел до розділу 2

1. Алтухова Г. В. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх спеціалістів: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2016. 312 с.
2. Білавич Г. В. Комунікативний аспект професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами. *Вісник науки і освіти*. 2025. № 12(42). С. 1354 - 1366. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/download/34999/34975/51668>
3. Блощинський І. Г. Обґрунтування критеріїв і показників ефективності процесу формування адекватної самооцінки курсантів у навчальному процесі ВВЗО. *Наукові записки*. Вінниця : ВАТ «Віноблдрукарня». 2001. Вип. 4. С. 74 – 76. URL:
4. Бойко В.А. Щодо змістовної характеристики поняття комп'ютерного геометричного моделювання. *Науковий журнал НПУ «Ім'я М. П. Драгоманова»*. 2015. Випуск 51. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи. С. 26 - 32. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/media/34926>
5. Бурак В. Специфіка формування компетентності майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи у процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти. *Нова педагогічна думка*. 2021. № 2 (106). С. 32–38. URL: https://www.researchgate.net/publication/353079806_Specifika_formuvanna_kompetentnosti_majbutnih_fahivciv_gotelno-restoranoi_spravi_u_procesi_profesijnoi_pidgotovki_v_zakladah_visoi_osviti
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
7. Гавриленко С. В., Руденко Т. О. Юридичне інтерв'ю та робота юриста з вразливими групами населення: навчально-методичний посібник. Київ : Юридична думка, 2018. 224 с.

8. Галузинський, В. Г., Євтух М. Б. Основи педагогіки та психології вищої освіти : навч. посібник для студ. вузів, які вивчають дисципліну «Педагогіка». Київ : Вища шк. 1995. 237 с.

9. Гладишев В., Султанова Н. Деякі аспекти підготовки майбутніх юристів для забезпечення продуктивної соціалізації мігрантів та біженців. *Академічні візії. Освіта/Педагогіка*. 2025. №49. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2643>

10. Головатий С. П. Верховенство права. Київ: Фенікс, 2006. 624 с.

11. Данченко І. А., Моїсєєва Н. І. Методологічні та методичні основи підготовки студентів вищих сільськогосподарських навчальних закладів за спеціальністю «Туризм». *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства «Петра Василенка»*. 2017. Випуск 188. С. 82 - 91.

12. Дем'янюк В., Михасюк К. Роль інформаційно-освітнього середовища професійного до вищого навчального закладу у підвищенні якості професійної підготовки майбутніх спеціалістів. *Вища освіта України в контексті інтеграції в європейський освітній простір*. 2021. № 88(І). С. 74–86.

13. Дімоглова О. В. Педагогічні умови формування професійного іміджу майбутніх судових механіків морського транспорту: дис. ... докт.філософії: 011. Ізмаїл, 2022. 274 с.

14. Енциклопедія освіти / головний редактор В. Г. Кремені. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

15. Жигайло Н. І. Психологія духовного становлення особистості майбутнього спеціаліста: монографія. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені І. Франка, 2008. 312 с.

16. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL-адреса: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

17. Зязюн І. А. Освітні парадигми та педагогічні технології у вимірах філософії освіти. *Науковий вісник Миколаївського державного університету «В.*

О. Сухомлинського». Серія: Педагогічні науки. 2011. Том 1, вип. 33. Сторінки 22 - 27.

18. Каламаж Р. В. Психологія формування професійної самооцінки майбутніх юристів: монографія. Острого: Видавництво Української юридичної академії, 2009. 256 с.

19. Князян М. О. Методологія та методи педагогічних досліджень : навч. посібник. Одеса: Астропринт, 2018. 228 с.

20. Коваленко М. О. Визнання результатів неформальної освіти як чинник людського розвитку III Міжнародна науково-практична конференція «Конкурентна модель інноваційного розвитку економіки України». 2020. С. 20–23.

21. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951 та Протокол 1967 року. URL: <https://www.unhcr.org/1951-refugee-convention.html>

22. Коцан Н. Н., Коцан Р. І. Методологія досліджень у міжнародних відносинах: теорія та практика: навч. посібник. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 119 с.

23. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої освіти: навчальний посібник. Київ: Знання, 2011. 486 с.

24. Луговий В. Світовий досвід професіоналізації освіти: концептуальні принципи та практичне застосування. *Безперервна професійна освіта в контексті європейської інтеграції: збірник наукових праць методичного семінару*. Київ: Пед. думка, 2010. Ч. 1. С. 69 - 82

25. Моца А. Теоретико-методологічний аспект інноваційного розвитку вищої освіти в Україні. *Міжнародний науковий бюлетень: збірник наукових праць*. Ужгород: Державний вищий навчальний заклад «УжНУ», 2015. Спецвипуск. 1(10). С. 258 - 266.

26. Моторіна В. Г., Дем'яненко О. О., Маруштак О. В. Аналіз впливу цифрових технологій на якість вищої освіти в Україні в контексті глобальних викликів. *Педагогічна академія: наукові нотатки*. 2024. № 10. С. 1 - 17.

27. Муромець В. Г. Розвиток загальних компетенцій магістрантів як об'єкт наукового дослідження. *Освітній дискурс*. 2016. № 1(13). С. 121–130.

28. Ничкало Н. Г. Професійна освіта: Словник : навч. посібник. / Уклад. С.У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н.Г. Ничкало. Київ: Вища школа, 2000. 380 с.
29. Ничкало Н. Г. Професійний розвиток особистості у контексті неперервності. *Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів: збірник наукових праць.*, 2014. С. 12 – 23
30. Онищенко Н. М. Правосвідомість як категорія доктрини та феномен юридичної практики. *Вишеградський журнал прав людини*. 2016. № 6/2. С. 114–118.
31. Отрощенко Л. С. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічного профілю у вищій освіті Німеччини: монографія. Суми: ДВІЗ «УАБС НБУ», 2010. Т. 2. 300 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstreams/d4a2b6a0-b5ae-46e7-9efe-a141a5845f8d/download>
32. Павлик Н. П. Неформальна освіта як інструмент фахового розвитку майбутніх соціальних педагогів. *Збірник сценаріїв інтерактивних вистав з дисципліни «Основи сценарної роботи соціального педагога»: метод. матеріали*. Житомир: Видавництво Житомирського державного університету імені І. Франка, 2016. 88 с. С. 6 – 10
33. Пермінова, В. А. Критерії, рівні, показники підготовки бакалаврів права до творчої діяльності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2014. Випуск 124. С. 196 – 199.
34. Попадич О. О. Професійно-правова обізнаність як складова структури правової освіти майбутнього спеціаліста комп'ютерної галузі. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2014. № 10 (Ч. 2). С. 224 – 231.
35. Практичний словник синонімів української мови / відп. ред. С. Караванський. 2-е ви., доповн. й опрацьован. Київ: «Українська книга», 2000. 480 с.
36. Рабінович П. М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина : навч. посібник. Львів: Атіка, 2004. 465 с.

37. Рогальська-Яблонська І. П., Султанова Н. В. «Міграційний чинник» у фаховій підготовці юристів. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2025. № 27. С. 45–56. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/1745>

38. Ситник П. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів права в умовах інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2019. Випуск 27. С. 110–115. URL: <https://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/187547>

39. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник.. Харків: Консум, 2005. 656 с.

40. Скорик Т. В., Вергунова В. С. Неформальна освіта як фактор професійного розвитку майбутніх учителів. *Синергія формальної, неформальної та дуальної освіти майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти: матер. Всеук. Наук.-практ. конф. з міжнародною участю*. Чернігів, 2021. С. 86 - 89. URL: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/7396>

41. Словник іноземних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/sis/index.shtml>

42. Словник української мови: в 11 томах. Том 5. 1974. 526 с.

43. Суходоля М.В. Правова культура та позитивні форми правосвідомості: теоретико-правові аспекти співвідношення: дис.... доктор філософії: 08 Право. Вінниця, 2021. 201 с.

44. Торчевський Р. О. Педагогічні критерії та показники оцінювання результатів навчання. *Педагогіка та психологія*. 2015. № 3. С. 27 – 34.

45. Трегубенко Т.В. Формування професійної компетентності майбутніх дільничих інспекторів міліції у процесі фахової підготовки : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04. Миколаїв, 2011. 243 с.

46. Тягнирядно Є. В. Формування риторичних навичок майбутніх юристів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. канд. педаг. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2008. 20 с.

47. Яблоков С. Інтеграція формального, неформального та самостійного навчання в навчанні англійської мови. *Педагогічні науки: теорія, історія,*

інноваційні технології. 2018. № 1 (75). С. 106–123. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstreams/7635b1ce-b92e-4810-b512-46814d0009e6/download>

48. Яворська, Г. Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих навчальних закладів МВС України : монографія. Одеса: Плассе, 2005. 403 с.

49. Яворська-Димитрієва Т. Конструктивна правова та освітня робота майбутнього юриста для роботи з мігрантами як фактор їхньої позитивної соціалізації. *Вища освіта в міждисциплінарному вимірі: від традицій до інновацій*. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2025. Вип. 5. С. 52 – 55.

50. Яцишина Н.В. Формування прагматичної компетентності майбутніх перекладачів у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. педаг. наук: 13.00.04. Одеса, 2019. 236 с.

51. Banks J. A. Cultural Diversity and Education. New York : Routledge, 2015. 280 p.

52. Procedures and Criteria for Determining Refugee Status. Geneva : UNHCR, 2019.

53. Strashko I. Philosophical and educastional orientation of iTUNES university as a possiblility of satisfying individual needs for education. Humanitarian Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy. 2016. № 65. P. 76–83.

РОЗДІЛ III.

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ДО РОБОТИ З МІГРАНТАМИ

3.1. Педагогічний інструментарій реалізації моделі підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами в умовах бакалаврату

Розроблена модель професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами здебільшого реалізується саме через інтерактивні шляхи і засоби. У такий спосіб уможливилася педагогічно вмотивована впливовість, з одного боку, на процес розвитку особистості здобувача на засадах принципу студентоцентрованості, імперативу гуманістичних цінностей, а також забезпечення рефлексивного супроводу освітньої траєкторії здобувача; а з іншого боку – розвиток на процес формування професійної компетентності, повноцінно реалізуючи потенціали контекстності та зв'язку теорії з практикою [1; 2; 10; 11].

Наголосимо, що формувальний етап педагогічного експерименту охоплював здобувачів, третього й четвертого років навчання за спеціальністю «Право» Одеського державного університету внутрішніх справ та Ізмаїльського державного гуманітарного університету (244 особи).

Схарактеризуємо більш докладно педагогічний інструментарій, що був базовим у розрізі запровадженої сукупності педагогічних умов, котрі мали системо-утворювальне значення в авторському модельному науковому уявленні про досліджуваний процес.

Запровадження **першої педагогічної умови** – *активізація формальної (університетської), неформальної (курси, тренінги, школи, клініки, волонтерські програми), інформальної (самоосвіта, залучення до професійних спільнот, медіапростору) освіти здобувачів через спрямування індивідуальної їхньої*

освітньої траєкторії – здебільшого фокусувалася на процесах активізації, як пізнавальних активів з оволодіння професії юриста, так і в цілому – важливого аспекту підготовленості до роботи з мігрантами [3; 4; 5].

Підкреслимо, що реалізація цієї умови передбачає підготовку фахівця, який володіє системними теоретичними знаннями та практичними навичками, здатний ефективно застосовувати їх у професійній діяльності [1; 4; 12]. Ми виходили з розуміння, що саме такий підхід забезпечує його адаптивність до змінних умов фахової діяльності (у тому числі включно з реаліями військового стану), розвиток аналітичного мислення та настанову на фахову освіту впродовж життя, як безперервне професійне вдосконалення [2; 5; 15].

Відтак, у чинний процес університетського навчання здобувачів, зокрема щодо змісту, на перший план дослідницької уваги було зосереджено не стільки на понятті опанування законів, теоретичних концепцій та фактів, скільки на способах професійного мислення, методах пізнання. Відтак досягалася мета, коли в основу змісту і логіки викладання лекційного матеріалу закладається системна база предмета науки, логіка системного розкриття певної фахово значущої навчальної дисципліни [1; 2; 4; 10].

Головними завданнями підготовки бакалаврів права до роботи із біженцями розглядалась підсистема формування, з одного боку системних знань та вмінь аналізувати, а з іншого - вдосконалення практичних навичок та розв'язування фахових справ у сфері міжнародного захисту, використовуючи універсальні механізми прав людини [1; 3; 5; 9]. У такий спосіб ми намагались спрямувати процес розвитку у студентів здатність свідомо, вільно та толерантно ставитись до прав людини, що належать до менших етнічних або релігійних груп. Принагідно вкажемо, що у ході експериментального навчання, принципово важливим визначалось уміння бакалаврами права до ведення діалогу з мігрантом, застосовування отриманої інформації під час аналізу справ біженців та підготовкою кейсу для остаточного прийняття рішення за заявою про міжнародний захист [3; 6; 12].

По суті, в експериментальних групах відбувався процес розвитку саме практичних юридичних навичок бакалаврів права до роботи з мігрантами на базі Державної міграційної служби України. Адже тут відбувається системне та організоване управління освітньою і пізнавальною активністю здобувачів з метою набуття досвіду оптимального використання педагогіко-психологічних елементів у роботі з біженцями, актуального юридичного аналізу у протистоянні маніпуляціям та дезінформації з боку мігрантів у вирішенні їх питання з міжнародного захисту на території України [4; 13; 15].

У такий спосіб, активізація *формальної освіти*, як засвідчує практика, й забезпечує індивідуалізацію навчання, елективність, коли студент має реальний вибір, а не формальну свободу та системність, коли траєкторія навчання вибудовується як послідовність цілей, дисциплін і практик [4; 5; 10].

До зазначеного додамо, що в умовах експериментального навчання дослідницьку увагу було зосереджено на запровадженні інтеграції формальної й неформальної освіти через інтерактивні формати. З цією метою у процесі навчання майбутніх бакалаврів права, доцільно застосовувати низку прийомів, що організовують обмін думками та є згорнутими формами дискусій [1; 2; 3]. У розрізі програми запровадженого педагогічного експерименту, у чинний навчальний процес цілеспрямовано органічно «вбудовувалися» такі елементи:

- «стажування» в Державній міграційній службі України, як форма системного практико-орієнтованого навчання, що передбачає включення здобувачів вищої освіти в реальну професійну діяльність під супроводом фахівців-практиків; забезпечує формування професійних компетентностей через безпосереднє консультування мігрантів, застосування теоретичних знань у практичних ситуаціях та набуття досвіду професійної комунікації [1; 2; 12];

- практика запровадження мережі «круглих столів», як інтерактивної форми організації навчального процесу, що передбачає рівноправну участь невеликої групи здобувачів вищої освіти в колективному обговоренні проблемного питання; характеризується діалогічною взаємодією,

аргументованим обміном думками між учасниками та аудиторією, сприяє розвитку критичного мислення й комунікативних навичок [2; 3; 8];

- «засідання експертної групи» (панельна дискусія) - форма групової роботи, у межах якої визначена група учасників під керівництвом модератора здійснює аналіз конкретної кейс-ситуації; передбачає попереднє колективне обговорення проблеми та подальшу презентацію узагальненої позиції перед ширшою аудиторією [2; 7; 8];

- активізація уваги до проведення «форумів», як форми колективного обговорення, що поєднує елементи панельної дискусії та відкритої комунікації з аудиторією; передбачає активний обмін думками між учасниками групи та слухачами, стимулює розвиток навичок публічного аргументування та рефлексії [2; 3; 8];

- системне запровадження «симпозіумів» – формалізованої форми науково-навчальної комунікації, у межах якої учасники виступають із підготовленими доповідями за визначеною тематикою; після виступів відбувається обговорення у форматі запитань і відповідей, що сприяє поглибленню знань та розвитку академічної дискусії [2; 14];

- практика організованих форм дискусій, тобто «дебатів», що ґрунтується на протиставленні аргументованих позицій двох команд; передбачає підготовлені виступи, їх критичний аналіз та подальші спростування; сприяє розвитку логічного мислення, навичок аргументації та публічного мовлення; окремим різновидом є так звані «британські дебати», які, як відомо, моделюють парламентську процедуру з чіткою регламентацією виступів, запитань і реплік [1; 2; 3];

- «судове засідання» – вже оцінена дослідниками імітаційна форма навчальної діяльності, що відтворює процедуру судового розгляду справи; передбачає розподіл ролей (суддя, сторони процесу, свідки тощо), аналіз матеріалів кейсу, аргументацію позицій і прийняття рішення, що забезпечує формування професійно-правових компетентностей та навичок процесуальної діяльності [1; 2; 3].

Отже, активізація *неформальної освіти* забезпечує поглиблене втілення таких принципів, як-от: зв'язку теорії з практикою; активності (студенти створюють соціально значущий продукт) та гуманізму (орієнтація на реальні потреби уразливих груп).

Якщо конкретизувати своєрідність використання ресурсів інформальної освіти, то в дослідницькій роботі вони передбачають, зокрема такі складові, як:

- ✓ самостійні дослідницькі міні-проекти, а саме: аналіз судової практики у справах мігрантів (національні суди); моніторинг діяльності міжнародних організацій (Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, Міжнародна організація з міграції тощо); підготовка аналітичних записок щодо змін у правовому регулюванні міграції.

- ✓ заохочення майбутніх бакалаврів права до участі у професійних спільнотах: онлайн-форуми, вебінари, тематичні конференції; участь у заходах правозахисних організацій, що працюють із біженцями:

- інформувати здобувачів про діяльність, котру здійснює «Право на захист» - українська громадська організація, що спеціалізується на наданні безоплатної правової допомоги біженцям і внутрішньо переміщеним особам;

- систематизацію уявлень здобувачів про здобутки, котрі набуті установою «Десяте квітня» – організацією, що працює у сфері правового захисту, соціальної підтримки та інтеграції біженців, тісно співпрацює з міжнародними структурами;

- роз'яснення значущості діяльності утворення «Карітас України» – благодійної організації, яка надає гуманітарну, соціальну та правову допомогу вразливим категоріям населення, включаючи біженців;

- ознайомлення з формами діяльності «HIAS Україна» – міжнародної правозахисної організації, що забезпечує правову допомогу, психосоціальну підтримку та захист прав біженців.

У розрізі завдань педагогічного експерименту принципово важливим вважається усвідомлення здобувачами на рівні переконань того, що окреслені організації відіграють ключову роль у забезпеченні доступу біженців до

правового захисту, соціальних послуг та інтеграції в українське суспільство, а також стимулювання участі в освітньому наставництві (peer-to-peer) – йдеться про унікальність чинника, коли старшокурсники, які вже мають досвід стажувань чи клінічної роботи, виступають наставниками для студентів перших років навчання у ЗВО щодо вибору курсів, проєктів, інших форм вияву активностей.

Так, вищезазначені засоби *інформальної освіти* сприяють розширенню когнітивного та професійного досвіду здобувачів вищої освіти поза межами формального освітнього середовища. Ми спостерігали, що вони забезпечують, з одного боку поглиблення та актуалізацію знань, інтеграцію теоретичних положень із практичним досвідом, а також формування навичок самостійного навчання, критичного мислення й професійної мобільності; підтримують рефлексію власного розвитку (студент бачить, як неформальна активність трансформує його професійний профіль); а з іншого – відповідають вимогам контекстності (включення в реальні професійні й громадські практики).

Отже, докладний опис пріоритетних видів і форм занурення здобувачів у реальну роботу з мігрантами, утворює узагальнене уявлення про значний потенціал впливу на особистісно-професійну підготовленість майбутніх бакалаврів права до роботи з мігрантами.

Своєрідність **другої педагогічної умови** полягає в *актуалізації ресурсів інформаційно-розвивального середовища закладу вищої освіти шляхом цілеспрямованого та компетентного використання дидактичного потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ)*. Її зміст націлений на сприяння орієнтації здобувачів освіти на особистісний розвиток у сучасному інформаційно-освітньому просторі та формуванню усвідомлення власного місця, як фахівця, у цілісній матриці професійного призначення в соціумі, картині світу [2; 6; 15; 18]. Окреслена педагогічна умова акцентує увагу на організацію навчання із використанням технічних засобів таким чином, щоб студент набував актуальних професійних умінь і навичок, вчився «мислити як юрист», приймати рішення та працювати з нормативними актами. У межах

програми формувального етапу педагогічного експерименту ІКТ (платформа, база даних, онлайн-тести) не просто «додаються» до навчання, а створюють інтерактивне професійне середовище, яке моделює реальну діяльність юриста. Отже, йдеться про перехід від пасивного використання технологій до їх дидактично продуманого застосування як інструменту формування професійної компетентності в аспекті роботи з мігрантами.

Зауважимо з огляду на зазначене, що інформаційно-розвивальне середовище забезпечує, по-перше, доступ здобувачів до навчальних матеріалів, програм фахових навчальних дисциплін, практичної підготовки, електронних бібліотечних систем та інших освітніх ресурсів. По-друге, унеможливорюється у таких спосіб фіксація перебігу освітнього процесу та результатів навчальної діяльності, зокрема динаміки формування професійної компетентності; створення електронного портфоліо майбутнього фахівця; а також ефективну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу в синхронному та асинхронному форматах [2; 6; 15; 18].

По-третє, як засвідчила проведена робота, котра спрямовувала реалізацію означеної педагогічної умови, принципово важливим є таке: врахування, що електронні навчальні курси з міжнародного, міграційного, гуманітарного права та прав людини структуровані саме за модульним принципом – від базових понять до аналізу складних кейсів – і передбачають використання мультимедійних лекцій, інтерактивних матеріалів та автоматизованих засобів контролю, що забезпечують зворотний зв'язок і можливість відстеження індивідуального прогресу здобувачів (додаток Д 2).

Констатуємо той факт, що реалії змішаного навчання передбачають опанування теоретичного матеріалу в онлайн-форматі, що дозволяє оптимізувати аудиторний час для застосування інтерактивних методів навчання, зокрема дискусій, тренінгів, моделювання професійних ситуацій та аналізу практичних кейсів [2; 5]. Нами враховувалось, що такий підхід відповідає принципам доступності, системності та студентоцентрованості, забезпечуючи гнучкість у темпі й глибині засвоєння навчального матеріалу.

У ході реалізації окресленої педагогічної умови в чинний освітній процес підтвердив: використання цифрових кейс-банків, правових інформаційних систем і засобів візуалізації даних сприяє систематизації інформації щодо міграційних процесів, зокрема питань статусу біженців, трудової міграції, депортації та тимчасового захисту. Дійсно, означене, як переконує проведена експериментальна робота забезпечує можливість здійснення тематичного пошуку за визначеними критеріями та формує навички аналітичної обробки правової інформації.

Натомість опанування здобувачами інструментів роботи з правовими базами даних і міжнародними документами передбачає розвиток умінь пошуку, відбору, аналізу та порівняння норм національного і міжнародного права, а також їх структуризації у вигляді таблиць відповідності та схем [12; 16]. Отже, застосування інструментів візуалізації даних саме й дозволяє моделювати міграційні процеси, аналізувати їх причини та особливості, що сприяє формуванню критичного та системного мислення.

Таким чином, з огляду на прицільний вплив на досліджуване явище – підготовленість до роботи з мігрантами, то інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес підсилює принцип науковості, практично забезпечує логічність і послідовність засвоєння знань та повноцінно сприяє формуванню інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх юристів у сфері міграції.

Як зазначалось, метою формувального етапу педагогічного експерименту, постало намагання максимально повно враховувати і педагогічну сутність підготовки майбутнього юриста до роботи з мігрантами, і специфіку потенціалу базового етапу (бакалавр) становлення фахівця в ЗВО. Деталізуємо у цьому відношенні наступну педагогічну умову. А саме – *формування фахової обізнаності в моделях діяльності правника щодо роботи з мігрантами*. Вона передбачала спрямування мотиваційної сфери розвитку особистості до самореалізації, адже це особливо притаманно сучасній молоді, адже перспективи, які нині відкриваються, потребують конкурентоздатності,

психологічної стійкості особистості, готовності проявляти креативність, нешаблонно мислити, оперативно приймати рішення в нестандартних ситуаціях, бути ініціатором нововведень[1; 3; 5].

Водночас, враховуючи, що відповідно до фаху, саме юрист допомагає вирішувати широке коло проблем особистості завдяки законам, які регулюють права людини, взаємовідносини особистості та суспільства, а також вміння застосовувати законодавство на практиці, зазначене «додає» певних особливостей *професійної самореалізації* бакалавра права в аспекті здатності до майбутньої роботи з мігрантами. Це виявляється у вірогідному аспекті рівнів підготовки.

Розкриємо означене більш докладно в розрізі відповідних рівнів, які стали своєрідними вимірами у запровадженому нами педагогічному експерименті.

Перший рівень передбачав академічну підготовку та формування базових компетенцій майбутнього юриста у сфері міграції. Відтак він охоплював:

- теоретичну базу – вивчення міжнародного права, прав людини, міграційного та гуманітарного права, а також курсів з етики та міжкультурної комунікації;
- практичні навички – участь у юридичних клініках, що надають допомогу біженцям, включно з оформленням документів та консультаційною діяльністю;
- мовну підготовку – опанування мов, актуальних для роботи з біженцями, зокрема арабської та французької [1; 3; 12; 16].

Такий комплекс формує основу професійної компетентності та забезпечує готовність до подальшого практично орієнтованого навчання.

Другий рівень передбачав набуття початкового професійного досвіду майбутнього юриста у сфері міграції, що включає:

- стажування – проходження практики в міжнародних організаціях (наприклад, УВКБ ООН) або державних установах, що займаються міграційними питаннями;

- Про bono-справи – надання юридичної допомоги біженцям у складних ситуаціях, таких як отримання статусу біженця або захист від депортації;

- розвиток емпатії – робота з особами, які пережили травму, та формування навичок психологічної підтримки [1; 2; 3; 9; 12; 16].

Цей рівень спрямований на практичне застосування теоретичних знань і формування ключових професійних та комунікативних компетентностей.

Третій рівень передбачає спеціалізацію та професійне зростання майбутнього юриста у сфері міграції, що включає:

- вибір галузі – концентрацію на імміграційному праві, міжнародному захисті прав біженців або гуманітарному праві;

- сертифікацію – проходження додаткових курсів з міграційного права та міжнародних стандартів захисту біженців;

- міжнародну діяльність – участь у проєктах з інтеграції біженців та міжнародних правозахисних ініціативах [12; 17].

Четвертий рівень у контексті нашої дослідницької позиції здебільшого орієнтований на становлення лідерства здобувачів з урахуванням певного імперативу зусиль, а саме:

- адвокацію – участь у розробці законодавчих ініціатив щодо захисту прав біженців;

- менторство – навчання молодих юристів та створення програм підтримки для біженців;

- медіа-активність – просвітницька діяльність із подолання стереотипів щодо мігрантів [9; 12; 16].

У контексті логіки запровадженого педагогічного експерименту розглядався й п'ятий рівень, котрий повноцінно формує соціальну відповідальність та глобальний внесок:

- правозахисні проєкти – робота у зонах конфліктів та захист інтересів біженців у міжнародних судах;

- дослідження – аналітика проблем біженців та публікація рекомендацій для урядів і міжнародних організацій;
- етичне лідерство – відстоювання принципів справедливості та гуманізму на всіх рівнях професійної діяльності [16; 17].

Вищеокреслений спектр рівнів формувального впливу на досліджуваний процес - формування підготовки здобувачів права до роботи з мігрантами, демонструє поступовий позитивний вплив на динаміку професійної компетентності. А саме: від базових знань до міжнародної експертизи та соціально відповідальної діяльності.

Наприклад, було впроваджено самостійні завдання з вивчення проблемних питань кейсу біженця та самостійно запропонованих підходів до розв'язання цих питань, спираючись не лише на законодавство України, а й на законодавство Батьківщини заявника-біженця. Таким чином, відбувалось «тренування» відносно управління процесом спілкування (бесідою), ставити заявнику зрозумілі та коректні запитання, аналізувати та узагальнювати отриману від клієнта інформацію та коректно завершувати інтерв'ю.

Плануючи логіку розгортання педагогічного експерименту, ми виходимо з наступного: важливим етапом є з'ясування проблем, із якими звернувся мігрант. Слухаючи заявника, здобувач права має усвідомити, що людина розповідає про свої проблеми, як правило, в найбільш сприятливому світлі для себе і буде відповідати на поставлені запитання таким чином, щоб виправдати свою позицію [12]. Отже, студенти вчаться на підставі отриманої від заявника в процесі його вільної розповіді, ставити такі запитання, які б дозволили скласти цілісну картину щодо події, про яку розповів мігрант [12; 16].

Не менш суттєвим етапом нами розглядалось вивчення документів, перевірки фактів, повідомлених особою, яка подала заяву про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту. Адже саме цей етап є вирішальним у визначенні подальшого юридичного статусу іноземця на території України [12; 16].

Водночас, майбутній юрист, окрім спеціальних знань і умінь, повинен мати розвинені аналітичні, комунікативні, прогностичні та інші здатності. Ось чому в межах реалізації зазначеної педагогічної умови застосовано низку *«інтерактивів»*:

- по-перше, у вигляді «кейсово-ситуаційного моделювання діяльності міграційного юриста» – студенти опрацьовували змодельовані або реальні (анонімізовані) справи біженців і шукачів міжнародного захисту, що включали політичні, військові, економічні, екологічні, етнічні та психологічні чинники міграції, а також типові проблеми, такі як легалізація статусу, доступ до праці, освіти та соціальних послуг, подолання мовного бар'єра, захист від насильства, шахрайства та порушень трудових прав. Робота організовувалася в малих групах за принципом «команд міграційних юристів», які здійснювали збір фактичних даних (імітація інтерв'ю з мігрантом), співвідносили ситуацію з нормами міжнародного, міграційного, гуманітарного права та національного законодавства і готували юридичну позицію щодо правового статусу особи та можливих правових стратегій [3; 6; 12]. Зазначене, як засвідчив проведений педагогічний експеримент, забезпечує реалізацію науковості через опору на реальні правові норми та доктрину, контекстності шляхом моделювання актуальних управлінських і правозастосовних ситуацій та зв'язку теорії з практикою через інтеграцію правової кваліфікації з виробленням практичних рішень;

- по-друге, «тренінги інтерв'ювання та комунікації з мігрантами», спрямовані на формування навичок встановлення довіри, прояву емпатії, коректного формулювання запитань та структурування інформації, наданої заявником. У межах тренінгу застосовувалися рольові ігри «Інтерв'ю з заявником», під час яких студенти по черзі виконували ролі юриста, мігранта, перекладача та спостерігача. Моделювалися ситуації, коли заявник подавав інформацію вибірково, прагнучи прикрасити власну позицію або уникати важливих фактів, що давало можливість юристу практикувати постановку уточнювальних запитань без порушення принципів гуманізму та поваги до гідності особи. Крім того, застосовувався тренінг конгруентності правника, що

включав вправи на узгодження вербальної та невербальної поведінки, роботу з власними установками й упередженнями щодо мігрантів, а також розвиток навичок самопрезентації [3; 5; 9; 16]. Використання цих методів забезпечує реалізацію ключових педагогічних принципів: *гуманізму*, через орієнтацію на гідність, почуття та травматичний досвід мігранта; *активності*, оскільки студент діє самостійно і бере безпосередню участь у модельованих ситуаціях; та *рефлексії власного розвитку*, через аналіз власних реакцій, емоцій та упереджень, що сприяє особистісному та професійному зростанню майбутнього юриста;

- по-третє, «інтерактивні лекції-діалоги» та «картографування моделей діяльності юриста» у сфері міграції. Лекції-дискусії охоплювали проблематику причин міграції, класифікацію потреб мігрантів – економічні, соціальні, екологічні, політико-правові, демографічні, етнічні та психологічні, а також правовий статус біженців і осіб, які потребують додаткового захисту. Так, у розрізі проведеного педагогічного експерименту, зокрема, щодо практико-орієнтовної діяльності студентські академічні групи розробляли «карти професійних ролей» юриста, включаючи такі позиції, як: «юрист ДМС України»; «адвокат у міграційній справі»; «фахівець міжнародної організації» тощо. Для кожної ролі визначалися функції, необхідні компетентності, типові професійні ситуації та можливі ризики діяльності [1; 6; 12]. Такий підхід забезпечує системність та послідовність засвоєння знань, контекстність через формування уявлення про професію не лише в правовому аспекті, а й у реальних соціальних практиках, а також елективність, дозволяючи студенту орієнтуватися у виборі сегменту міграційного права для подальшої спеціалізації;

- по-четверте, «рефлексивні щоденники» і «портфоліо професійної самореалізації». У рефлексивному щоденнику студенти після кожного модуля, кейсу або тренінгу фіксують нові знання про проблеми мігрантів, зміни у власному ставленні до міграції та оцінюють розвиток аналітичних, комунікативних та прогностичних компетентностей. Портфоліо «Моя траєкторія як міграційного юриста» накопичує практичні роботи: кейси, проекти,

аналітичні записки, пропозиції нормативних змін, що дозволяє відстежувати динаміку професійної обізнаності та формування компетентностей, спрямованих на ефективну самореалізацію у сфері міграційного права [12].

Отже, в умовах проведеного формувального етапу педагогічного експерименту професійна самореалізація юриста розглядається як складний, системно організований та багатоетапний процес, що триває протягом усього професійного життя, інтегруючи постійне навчання, набуття практичного досвіду та розвиток компетентностей у відповідності до динаміки суспільних та правових трансформацій. У своїй сукупності ці засоби дозволяють не лише сформувати у бакалаврів права систему фахових знань про своєрідність мігрантів, а й забезпечити стійку професійну готовність до гуманістично орієнтованої, науково обґрунтованої та практично ефективної діяльності у сфері захисту прав мігрантів і біженців.

3.2. Підготовка бакалаврів-юристів до роботи з мігрантами: порівняльна ефективність традиційного й експериментального підходів

Експериментальну роботу було організовано за трьома основними етапами:

- проведення констатувального етапу педагогічного експерименту з діагностики вихідного рівня підготовленості бакалаврів права до роботи з мігрантами, формування однорідних експериментальної та контрольної груп;
- упровадження педагогічних умов як змістового ядра в досліджуваному аспекті професійної діяльності моделі формування підготовки бакалаврів права, організаційно-методичного інструментарію реалізації визначених педагогічних умов;
- організація контрольного етапу експериментального дослідження, здійснення кількісно-якісного аналізу отриманих емпіричних результатів, проведення статистичного математичного аналізу, формулювання висновків про динаміку рівнів володіння підготовки бакалаврів-права.

Отож, з використанням зазначених вище методів був проведений констатувальний етап експериментальної роботи. Під час діагностики рівня сформованості підготовки бакалаврів права за критеріями, що були окреслені, виявилось, що до проведення формувального експерименту рівень професійної підготовленості майже не відрізнявся в експериментальній та контрольній групах.

Так, за соціально-правовим критерієм високий рівень сформованості професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами спостерігався у 10% респондентів обох груп. Кількість студентів, що мали середній рівень, становила на 7% більше у контрольній групі, ніж в експериментальній. Початковий рівень мали 50% студентів в експериментальній групі, натомість у контрольній групі на 7% менше, тобто 43%. Отож, за соціально-правовим критерієм до початку експерименту студенти контрольної групи показали вищий результат, ніж студенти експериментальної групи (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Результати діагностики рівня сформованості професійної підготовки
бакалаврів права за соціально-правовим критерієм
(до початку експерименту)**

Рівні сформованості професійної підготовки бакалаврів права	Абсолютна та відносна кількість студентів (у %)	
	ЕГ	КГ
Високий	12 (10%)	12 (10%)
Достатній	50 (40%)	56 (47%)
Низький	62 (50%)	52 (43%)
Всього	124	120

За особистісно-іміджевим критерієм високий рівень сформованості професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами продемонстрували 15% студентів в експериментальній групі та 14% респондентів у контрольній групі (лише на 1% менше, ніж в експериментальній). Достатній рівень – відповідно 40% в експериментальній групі та 39% у контрольній групі, початковий – 45% в експериментальній групі та 47% у

контрольній групі (на 2% більше, ніж в експериментальній групі). Отже за особистісно-іміджевим критерієм експериментальна група мала більшу частку студентів з високим та середнім рівнем сформованості професійної підготовки, ніж контрольна група (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Результати діагностики рівня сформованості професійної підготовки
бакалаврів права за особистісно-іміджевим критерієм
(до початку експерименту)**

Рівні сформованості професійної підготовки бакалаврів права	Абсолютна та відносна кількість студентів (у %)	
	ЕГ	КГ
Високий	19 (15%)	17 (14%)
Достатній	50 (40%)	47 (39%)
Низький	55 (50%)	56 (47%)
Всього	124	120

За діяльнісно-комунікативним критерієм високий рівень сформованості професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами спостерігався у 11% респондентів у експериментальній групі та у 10% студентів в контрольній групі. Достатній рівень був виявлений у 29% в експериментальній групі та 33% в контрольній групі. Натомість початковий рівень продемонструвало 60% в експериментальній групі та 57% в контрольній групі (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3

**Результати діагностики рівня сформованості професійної підготовки
бакалаврів права за діяльнісно-комунікативним критерієм
(до початку експерименту)**

Рівні сформованості професійної підготовки бакалаврів права	Абсолютна та відносна кількість студентів (у %)	
	ЕГ	КГ
Високий	14 (11%)	12 (10%)
Достатній	36 (29%)	40 (33%)
Низький	74 (60%)	68 (57%)
Всього	124	120

Отже, рівень володіння професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами в експериментальній та контрольній групах виявився переважно однаковим за результатами констатувального експерименту. До того ж майже половина респондентів продемонструвала саме початковий рівень підготовки до роботи з мігрантами, що пояснюється обмеженою представленістю міграційної проблематики в освітніх програмах, відсутня практична спрямованість підготовки до роботи з мігрантами, відсутністю системної взаємодії з органами міграційної служби та правозахисними організаціями, відсутністю інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти та відсутність досвіду професійної взаємодії з представниками інших культур.

Окреслені вище результати переконують у необхідності впровадження педагогічних умов та відповідних їм форм, методів, засобів з метою підвищення рівня підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами, що репрезентовані в Розділі 2 дисертації.

Після проведення формувального педагогічного експерименту був упроваджений контрольний етап, за результатами якого значно збільшилася кількість бакалаврів права в експериментальній групі з високим та достатнім рівнями підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами.

Розглянемо динаміку рівнів, що зазначена в таблиці 3.4. У експериментальній групі з високим рівнем підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами за соціально-правовим критерієм до проведення експерименту було 10 % студентів, однак після впровадження розроблених педагогічних умов кількість студентів з високим рівнем становила 25%, отже приріст становить +15%; із достатнім рівнем до експерименту було 40% студентів, однак після експерименту – 58% студентів, приріст становить +18%; з низьким рівнем до експерименту було 50% респондентів, а після його проведення кількість студентів з низьким рівнем значно зменшилася до 17%, приріст становить –33%, тобто на 33 % зменшилася кількість студентів з низьким рівнем підготовки бакалаврів права за соціально-правовим критерієм, що переконує в ефективності педагогічних умов.

Таблиця 3.4

**Результати оцінки сформованості професійної підготовки бакалаврів
права за соціально-правовим критерієм**

Рівні сформованості професійної підготовки бакалаврів права	Абсолютна та відносна кількість студентів (у %)					
	ЕГ до початку експери- менту	ЕГ після проведенн я експери- менту	Приріст	КГ до початку експери- менту	КГ після проведенн я експери- менту	Приріст
Високий	12 (10%)	31 (25%)	+19 (+15%)	12 (10%)	14 (12%)	+2 (+2%)
Достатній	50 (40%)	72 (58%)	+22 (+18%)	56 (47%)	60 (50%)	+4 (+3%)
Низький	62 (50%)	21 (17%)	-41 (-33%)	52 (43%)	46 (38%)	-6 (-5%)
Всього	124 (100%)	124 (100%)	-	120 (100%)	120 (100%)	-

У контрольній групі не відбулося значної динаміки рівнів. Так, з високим рівнем сформованості професійної підготовки бакалаврів права за соціально-правовим критерієм до проведення експерименту було 10 % студентів, після закінчення експерименту кількість студентів стала 12%, приріст становить лише +2%; із достатнім рівнем до експерименту було 47% студентів, після експерименту – 50% студентів, приріст становить +3%; з початковим рівнем до початку експериментальної роботи було 43% студентів, після проведення експерименту кількість студентів з низьким рівнем становила 38%, тобто зменшилась на 5%. Наведені результати переконують у тому, що такий результат виник через недостатнє використання в контрольній групі під час навчального процесу практичних кейсів, що моделюють реальні ситуації взаємодії з мігрантами; запровадження в освітні програми підготовки бакалаврів права питання міграції, біженства, притулку, інтеграції іноземців і осіб без громадянства, спрямованих на розвиток компонентів професійної підготовки бакалаврів права, враховуючи індивідуальні особливості студентів.

У експериментальній групі з високим рівнем сформованості підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами за особистісно-іміджевим критерієм до проведення експерименту було 15% студентів, однак після впровадження розроблених педагогічних умов кількість студентів стала 23%, отже приріст

становить +8%; із достатнім рівнем до початку експерименту було 40% студентів, однак після його завершення – 60% студентів, приріст становить +20%; з початковим рівнем до експерименту було 45% студентів, однак після проведення експериментальної роботи кількість студентів з низьким рівнем значно зменшилася до 17%, приріст становить -31%, тобто на 31% зменшилася кількість студентів з низьким рівнем сформованості підготовки бакалаврів права за особистісно-іміджевим критерієм, що переконує в дидактичній потужності розроблених педагогічних умов та відповідних кожній з них форм і методів.

Розглянемо результати аналізу динаміки рівнів, що зазначена у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Результати оцінки сформованості професійної підготовки бакалаврів права за особистісно-іміджевим критерієм

Рівні сформованості професійної підготовки бакалаврів права	Абсолютна та відносна кількість студентів (у %)					
	ЕГ до початку експерименту	ЕГ після проведення експерименту	Приріст	КГ до початку експерименту	КГ після проведення експерименту	Приріст
Високий	19 (15%)	29 (29%)	+10 (+8%)	17 (14%)	22 (18%)	+5 (+4%)
Достатній	50 (40%)	74 (60%)	+24 (+20%)	47 (39%)	50 (42%)	+3 (+3%)
Низький	55 (45%)	21 (17%)	-34 (-31%)	56 (47%)	48 (40%)	-8 (-7%)
Всього	124 (100%)	124 (100%)	-	120 (100%)	120 (100%)	-

Як бачимо із таблиці матеріалів, у контрольній групі не відбулося значної динаміки рівнів. Так, з високим рівнем професійної підготовки бакалаврів права за особистісно-іміджевим критерієм до проведення експерименту було 14% студентів, після його проведення кількість студентів стала 18%, приріст становить +4%; із достатнім рівнем до початку експерименту було 39% студентів, після його закінчення - 42% студентів, приріст становить +3%; з початковим рівнем до експерименту було 47% студентів, після проведення експерименту кількість студентів з низьким рівнем становить 40%, тобто зменшилась на 7%. Спостерігаємо незначне покращення рівня, до того ж маємо змогу зробити висновок, що такий результат був спричинений обмеженим

міжкультурним досвідом спілкування з мігрантами, що ускладнює формування позитивного ставлення, міжкультурної чутливості та впевненості в професійній взаємодії з цією категорією осіб; відсутній розвиток емоційного інтелекту, комунікативної культури, етики міжкультурної взаємодії; низький рівень сформованості комунікативних і емпатійних умінь; брак практики та тренінгів не дозволяє студентам усвідомити вимоги до власного професійного образу в роботі з мігрантами тощо.

В експериментальній групі з високим рівнем сформованості професійної підготовки бакалаврів права за діяльнісно-комунікативним критерієм до проведення експерименту було 11% студентів, однак після впровадження розроблених педагогічних умов кількість студентів стала 17%, отже приріст становить +6%; із достатнім рівнем до початку експерименту було 29% студентів, однак після його проведення - 58% респондентів, приріст становить +29%; з початковим рівнем до експерименту було 60% студентів, після його завершення кількість студентів з низьким рівнем значно зменшилася до 25%, приріст становить -35%, тобто на 35% зменшилась кількість студентів з низьким рівнем сформованості професійної підготовки бакалаврів права за діяльнісно-комунікативним критерієм, що свідчить про ефективність впровадженої експериментальної роботи. Розглянемо результати аналізу динаміки рівнів, що зазначена у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Результати оцінки сформованості професійної підготовки бакалаврів права за діяльнісно-комунікативним критерієм

Рівні сформованості професійної підготовки бакалаврів права	Абсолютна та відносна кількість студентів (у %)					
	ЕГ до початку експерименту	ЕГ після проведення експерименту	Приріст	КГ до початку експерименту	КГ після проведення експерименту	Приріст
Високий	14 (11%)	21 (17%)	+7 (+6%)	12 (10%)	12 (10%)	0 (0%)
Достатній	36 (29%)	72 (58%)	+36 (+29%)	40 (33%)	48 (40%)	+8 (+7%)
Низький	74 (60%)	31 (25%)	-43 (-35%)	68 (57%)	60 (50%)	-8 (-7%)
Всього	124 (100%)	124 (100%)	-	120 (100%)	120 (100%)	-

Матеріали, подані у табл. 3.6, засвідчують, що у контрольній групі не відбулося значної динаміки рівнів. Так, з високим рівнем сформованості професійної підготовки бакалаврів права за діяльнісно-комунікативним критерієм до проведення експерименту було 10 % студентів, після експерименту кількість студентів стала 10%, приріст становить +0%, тобто кількість студентів, які мають високий рівень, не змінилася; із достатнім рівнем до експерименту було 33% респондентів, після проведення експериментальної роботи – 40% здобувачів вищої освіти, приріст становить +7%; з низьким рівнем до початку реалізації розроблених педагогічних умов було 57% студентів, після завершення експерименту кількість студентів з початковим рівнем становить 50%, тобто зменшилась на 7%. Констатуємо незначне покращення рівнів. Маємо змогу зробити висновок, що такий результат був спричинений недостатнім використанням у контрольній групі під час навчального процесу завдань, що мали на меті сформувати практичні уміння і навички в реальних ситуаціях, на розвиток професійного спілкування з мігрантами та розвитку рівня саморегуляції в професійній діяльності.

З метою відтворення загального уявлення про результати діагностики стану підготовки майбутніх бакалаврів права до роботи з мігрантами, загальну картину відтворимо у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Розподіл студентів за рівнем сформованості професійної підготовки бакалаврів права за визначеним критеріальним підходом

Сукупність критеріїв	Рівні сформованості	До експерименту		Після експерименту	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Соціально-правовий	Високий	12 (10%)	12 (10%)	31 (25%)	14 (12%)
	Достатній	50 (40%)	56 (47%)	72 (58%)	60 (50%)
	Низький	62 (50%)	52 (43%)	21 (17%)	46 (38%)
Особистісно-іміджевий	Високий	19 (15%)	17 (14%)	29 (23%)	22 (18%)
	Достатній	50 (40%)	47 (39%)	74 (60%)	50 (42%)
	Низький	55 (45%)	56 (47%)	21 (17%)	48 (40%)
Діяльнісно-комунікативний	Високий	14 (11%)	12 (10%)	21 (17%)	12 (10%)
	Достатній	36 (29%)	40 (33%)	72 (58%)	48 (40%)
	Низький	74 (60%)	68 (57%)	31 (25%)	60 (50%)

Зазначені вище результати сформованості професійної підготовленості бакалаврів права за кожним критерієм унаочнено у вигляді гістограм (рис. 3.1-3.3), що сприятиме поглибленню наукових уявлень, з одного боку, про досліджуване явище, з іншого – про своєрідність динаміки підготовленості здобувачів до роботи з мігрантами саме в розрізі визначених критеріїв.

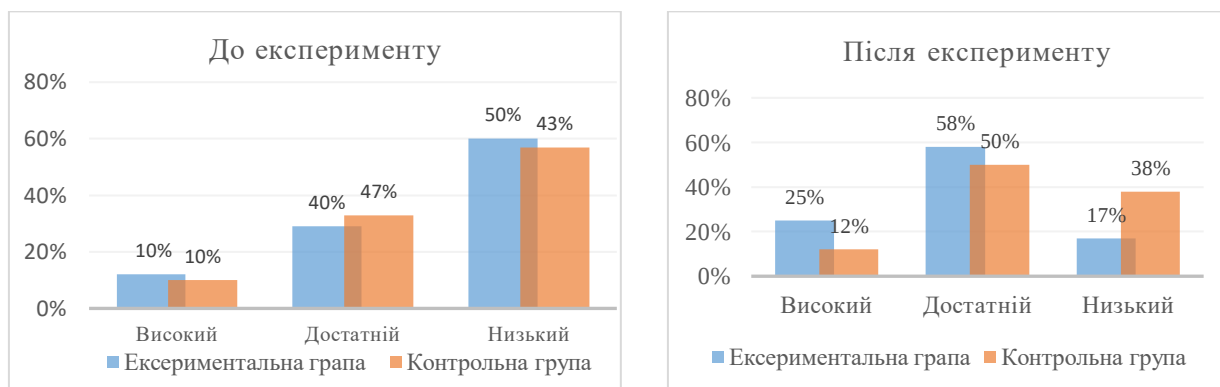

Рис. 3.1. До характеристики підготовки здобувачів до роботи з мігрантами за соціально-правовим критерієм

Як бачимо, найбільш відчутні зміни відбулися на низькому рівні сформованості досліджуваної якості.

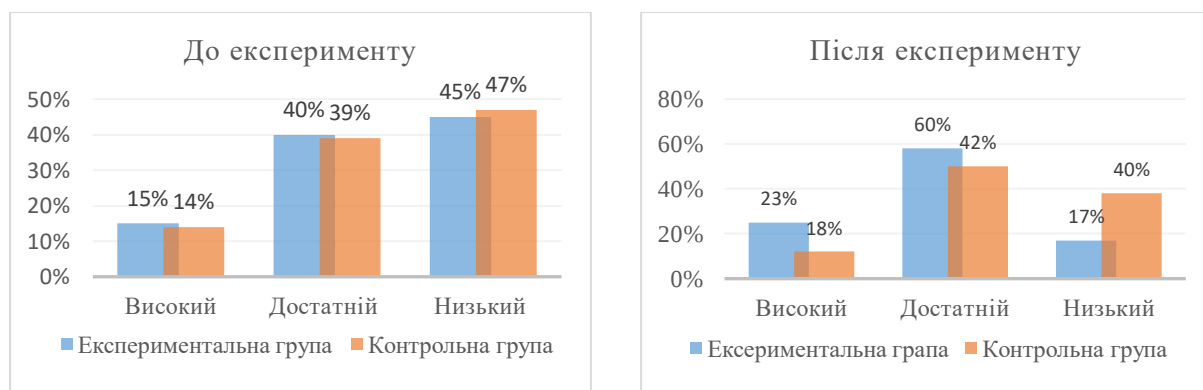

Рис. 3.2. До характеристики підготовки здобувачів до роботи з мігрантами за особистісно-іміджевим критерієм

Із поданих матеріалів, «зсув» відбувся на достатньому рівні. Натомість у кожній експериментальній групі за етапністю педагогічного експерименту відбулись зміни.

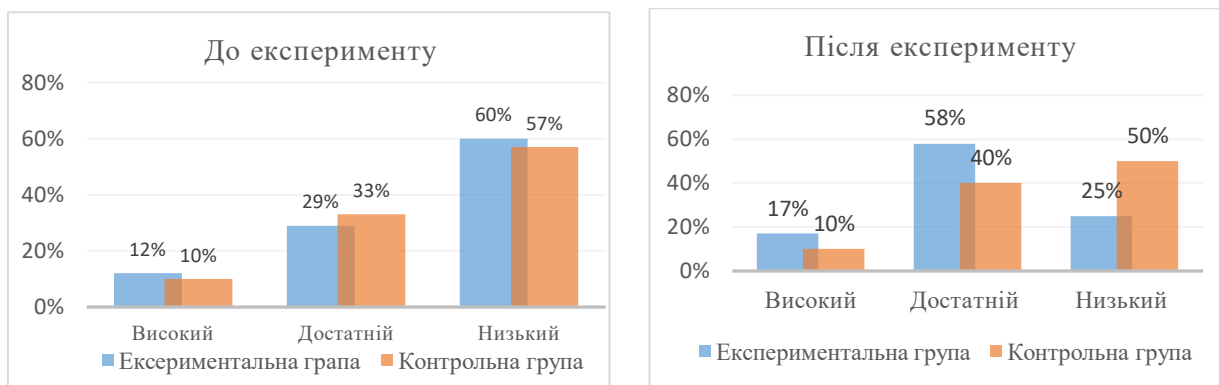

Рис. 3.3. До характеристики підготовки здобувачів до роботи з мігрантами за діяльнісно-комунікативним критерієм

Матеріали діаграм дозволяють більш рельєфно відтворити динаміку процесу підготовки респондентів до роботи з мігрантами, зокрема, зваживши, що зменшення низького рівня зумовлено суттєвим (у два рази) збільшенням кількості бакалаврів права, які мають сформовану особистісно-професійну якість. Відтак маємо підстави констатувати, що запроваджені педагогічні умови у реальній освітній процес ЗВО є конструктивними.

Оскільки багатофункціональні критерії засновані на наявності ефекту, вони не можуть повністю замінити інші методи, які передбачають можливість використання більшої кількості градацій ознаки і, відповідно, дозволяють відстежити більш «тонкі нюанси» зміни ознаки в досліджуваних вибірках. Одним з методів, який розкриває закономірність різниці в частоті виникнення кількісних значень ознаки у двох вибірках (в контрольній та експериментальній групі) постає критерій Пірсона, що позначається χ^2 .

Схарактеризуємо обставини педагогічно вмотивованого використання критерію Пірсона. Експериментальна та контрольна групи не залежать одна від одної, здобувачі вищої освіти відносяться лише до однієї з груп, отож відповідні вибірки є незалежними та випадковими. Кількість студентів у вибірках складає відповідно 124 та 120 респондентів. Число майбутніх бакалаврів права, які належать до одного рівня професійної підготовки до роботи з мігрантами за кожним критерієм, є більше п'яти. Сума кількості елементів вибірки за рівнями (високий, достатній, низький) за кожним критерієм дорівнює загальній кількості

елементів вибірки, тобто загальній кількості здобувачів вищої освіти в групах. До того ж усі студенти були оцінені, немає здобувачів освіти, рівень досліджуваної особистісно-професійної якості яких не був оцінений. Отже, умови коректного застосування критерію Пірсона виконано.

Оскільки в нашому дослідженні розподіл частот виникнення ознаки в кожній вибірці є випадковим, спочатку визначимо частоти в кожній вибірці окремо. Чим більше розбіжність між розподілами, що порівнюються, тим більше $\chi^2_{\text{екс}}$ емпіричне значення перевищує $\chi^2_{\text{кр}}$ (що визначається за таблицею для конкретних умов експерименту).

Критерій Пірсона дозволяє порівняти два експериментальні розподіли шляхом перевірки двох гіпотез. Сформулюємо такі гіпотези:

H_0 : Рівень знань в контрольній та експериментальній групах не відрізняється.

H_1 : Рівень знань в контрольній та експериментальній групах значно відрізняється.

Розподіли, що були отримані в контрольній і в експериментальній групах, є незалежними і апріорі невизначеними, які є результатами експериментальної діяльності, оскільки контрольну групу, що навчалася за традиційною програмою, можна вважати статистично експериментальною.

Обчислимо критерій Пірсона за такою формулою:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^3 \frac{(f_e - f_k)^2}{f_k}$$

Де f_e та f_k – частоти появлення елементів вибірок, що відповідають кількості високого, середнього та початкового рівнів знань ($i = 1, 2, 3$) в експериментальній та контрольній групах.

Критичне значення $\chi^2_{\text{кр}}$ визначається кількістю ступенів свободи (що позначається v), яка на одиницю менше градацій ознаки. Число ступенів свободи при порівнянні двох емпіричних розподілів визначається за формулою:

$$v = (m-1) * (c-1),$$

де m – кількість розрядів ознаки. Ознакою, що розглядається у цьому випадку, є рівень сформованості професійної підготовки бакалаврів права за

соціально-правовим, особистісно-іміджевим та діяльнісно-комунікативним критеріями. Ми маємо три розряди цієї ознаки, тобто три рівня: високий, достатній та низький. У таблиці їм відповідають три рядка, тому $m = 3$;

c – кількість розподілів, що порівнюються. У зазначеній ситуації це є 2 групи: експериментальна та контрольна, які розташовані у таблиці у двох стовпчиках, тому $c = 2$.

Отже число ступенів свободи $v = (m-1)*(c-1) = (3-1)*(2-1) = 2$. Далі за таблицею критичних значень χ^2 критерію Пірсона для рівня значущості $p \leq 0,05$ за числом ступенів свободи $v = 2$ знаходимо критичне значення $\chi_{кр}^2 = 5,991$, яке будемо використовувати для подальших оцінок ознаки.

Наступний крок полягає в обчисленні $\chi_{екс}^2$ за формулою критерію Пірсона χ^2 та порівняння його з $\chi_{кр}^2$ за таким принципом:

Якщо обчислені значення $\chi_{екс}^2 \geq \chi_{кр}^2$, то приймається гіпотеза H_1 .

Якщо обчислені значення $\chi_{екс}^2 \leq \chi_{кр}^2$, то приймається гіпотеза H_0 .

Обчислимо $\chi_{екс}^2$ за кожним критерієм. Обчислення подані у таблиці.

Таблиця 3.8

**Підготовка майбутніх бакалаврів права до роботи з мігрантами
(за результатами обчислення критерію Пірсона)**

Критерії	$\chi_{екс}^2$	
	До експерименту	Після експерименту
Соціально-правовий	1,13	16,66
Особистісно-іміджевий	0,18	12,83
Діяльнісно-комунікативний	0,54	13,47

Для всіх критеріїв до експерименту $\chi_{екс}^2 \leq \chi_{кр}^2$, приймається гіпотеза H_0 (Табл. 3.8). Після експерименту $\chi_{екс}^2 \geq \chi_{кр}^2$, приймається гіпотеза H_1 .

Таким чином, визначення критерію Пірсона підтвердило, що в результаті експериментальної роботи з реалізації визначених нами педагогічних умов формування професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами, експериментальна група показала більш високі результати, ніж контрольна група.

Підрахуємо середні результати оцінки сформованості професійної підготовки бакалаврів права за всіма критеріями та рівнями (високий, достатній, низький).

Згідно отриманих результатів до початку проведення експерименту, рівень сформованості професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами був майже однаковим в експериментальній та контрольній групах. Виявилось, що високий рівень мали 12,2% студентів в експериментальній групі та 11,33% – у контрольній; достатній рівень показали 36,2% студентів в експериментальній групі та 39,67% – в контрольній; натомість початковий рівень продемонстрували 51,6% респондентів у експериментальній групі та 49,0% – в контрольній.

Відповідно до отриманих середніх результатів оцінки сформованості професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами після проведення формувального експерименту зазначимо, що на відміну від контрольної групи, в експериментальній групі була виявлена значна позитивна динаміка рівнів.

Після впровадження теоретично обґрунтованих і експериментально перевірених педагогічних умов змістового ядра моделі формування окресленої підготовки кількість студентів, які продемонстрували високий рівень, в експериментальній групі збільшилася майже удвічі та стала 21,67% (до початку експерименту було 12,2%; приріст складає + 9,47%); у той час у контрольній групі високого рівня досягли 13,33%, що лише на 2% більше, ніж протягом констатувального експерименту (до початку експерименту було 11,33%; приріст становить +2%). Таким чином, за високим рівнем сформованості професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами в експериментальній групі був в два рази більшим, ніж у контрольній.

Після проведення педагогічного експерименту відсоток студентів, які мали достатній рівень, в експериментальній групі складав 58,67 %, що свідчить про те, що на третину покращився рівень у порівнянні з результатами констатувального

експерименту (до початку впровадження педагогічних умов та моделі було 36,2% респондентів; приріст становить +22,47%). Натомість у контрольній групі достатнього рівня досягли 44,0%, що лише на 4,33% більше ніж за даними констатувального експерименту (до початку експерименту було 36,67%; приріст становить +4,33 %). Таким чином, за достатнім рівнем сформованості професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами приріст в експериментальній групі в порівнянні з контрольною збільшився у два рази.

За результатами контрольного діагностування кількість студентів, які мали низький рівень, в експериментальній групі зменшилася майже у 2,6 разів та становила 19,66% (до початку експерименту було 51,6%; приріст дорівнює -32,01%); в той час як у контрольній групі початковий рівень був виявлений у 42,67% студентів (за даними констатувального експерименту було 49,0%; приріст становить - 6,33%). Отож за початковим рівнем сформованості професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами приріст в експериментальній групі зменшився більше ніж у два рази у порівнянні з приростом у контрольній групі (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

**Професійна підготовка бакалаврів права до роботи з мігрантами:
результати поглибленого аналізу
(кількість студентів у %)**

Рівні сформованості професійної підготовки бакалаврів права	Експериментальна група			Контрольна група		
	До експерименту	Після проведення експерименту	Приріст	До експерименту	Після проведення експерименту	Приріст
Високий	12,2%	21,67%	+9,47%	11,33%	13,33%	+2%
Достатній	36,2%	58,67%	+22,47%	39,67%	44,0%	+4,33%
Низький	51,6%	19,66%	-32,01%	49,0%	42,67%	-6,33%
Всього	100%	100%	-	100%	100%	-

Задля унаочнення середніх результатів оцінки сформованості професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами за всіма критеріями за

рівнями (високий, достатній, низький) «до» та «після» проведення експерименту за допомогою гістограм (рис. 3.4, 3.5).

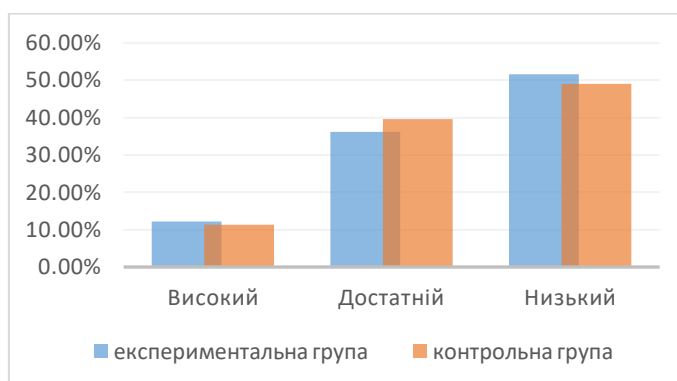

Рис. 3.4. Гістограма розподілу студентів за рівнями сформованості професійної підготовки за всіма критеріями (до початку педагогічного експерименту)

Гістограма розподілу студентів за рівнями сформованості професійної підготовки за всіма критеріями до початку педагогічного експерименту засвідчує переважання в експериментальній та контрольній групах здобувачів із низьким рівнем підготовки. Частка студентів із достатнім рівнем була меншою, а кількість респондентів із високим рівнем залишалася найнижчою. Отримані результати свідчать про відносну однорідність експериментальної та контрольної груп і відсутність статистично значущих відмінностей між ними на констатувальному етапі дослідження.

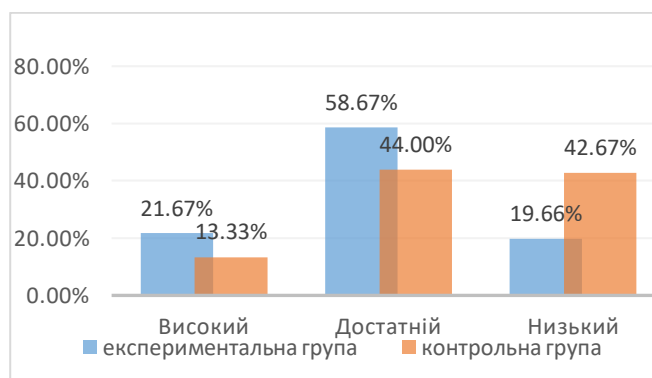

Рис. 3.5. Гістограма розподілу студентів за рівнями сформованості професійної підготовки за всіма критеріями (після проведення педагогічного експерименту)

Гістограма розподілу студентів за рівнями сформованості професійної підготовки за всіма критеріями після завершення педагогічного експерименту демонструє суттєві позитивні зміни в експериментальній групі. Зокрема, спостерігається збільшення частки студентів із високим і достатнім рівнями підготовки та значне зменшення кількості здобувачів із низьким рівнем. У контрольній групі також відбулися позитивні зміни, проте вони були менш вираженими. Це підтверджує ефективність запровадженої моделі підготовки майбутніх бакалаврів права до роботи з мігрантами.

З огляду на набутий експериментальний матеріал, наголосимо, що було також схарактеризовано результати експериментальної роботи з використанням коефіцієнтів Юла та Пірсона. Під час проведення якісно-кількісного аналізу результатів педагогічного експерименту інтерес викликали дві альтернативні якісні ознаки. Кожна ознака може приймати тільки два якісних значення. А саме перша ознака – відвідування занять студентами (менше 20% та 20% і більше) та друга ознака – успішність складання заліку/іспиту (склав/не склав з першої спроби). Дані з відвідування занять студентами дозволили поділити здобувачів вищої освіти на дві вибірки за відсотком пропущених занять. Нами було поділено експериментальну групу на дві вибірки: одна вибірка складалася з 88 студентів, які мали менше 20% пропущених занять, друга вибірка – з 36 студентів, котрі пропустили 20% занять та більше.

Кожен студент обов'язково потрапляв до однієї з можливих комбінацій. А саме: 1) менше 20% пропусків, склав залік/іспит; 2) менше 20% пропусків, не склав залік/іспит; 3) пропусків 20% і більше, склав залік/іспит; 4) пропусків 20% і більше, не склав залік/іспит. Фактичні дані, які були отримані, відображені в таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

Характеристики залежності між пропусками занять та успішністю студентів за фахом

Критерії	Кількість студентів, які склали залік/іспит	Кількість студентів, які не склали залік/іспит	Всього
Пропуски < 20%	79	9	88
Пропуски ≥ 20%	5	31	36
Всього	84	40	124

Відповідно до зазначеної процедури, висуваємо гіпотезу H_0 (між пропусками занять та результатами складання заліків та іспитів не існує зв'язку) та гіпотезу H_1 (між пропусками занять та результатами складання заліків та іспитів існує достовірний кореляційний зв'язок).

Для того, щоб перевірити вірогідність кореляційного зв'язку між пропусками занять та успішним складанням заліку або іспиту звернемося до коефіцієнту асоціації Юла (який позначається Q) та коефіцієнта контингенції Пірсона (котрий позначається K), що дозволяють кількісно описати кореляцію між якісними альтернативними ознаками (відвідування занять та складання заліку/іспиту).

Відтепер розрахуємо ці коефіцієнти, зваживши що коефіцієнт асоціації Юла розраховується за формулою:

$$Q = \frac{n_{11}n_{22} - n_{12}n_{21}}{n_{11}n_{22} + n_{12}n_{21}}$$

Щодо коефіцієнту контингенції Пірсона, то він, як відомо розраховується за формулою:

$$K = \frac{n_{11}n_{22} - n_{12}n_{21}}{\sqrt{(n_{11} + n_{12})(n_{21} + n_{22})(n_{11} + n_{21})(n_{12} + n_{22})}}$$

Індексовані елементи n_{ij} згідно наведеної вище таблиці мають значення: $n_{11} = 79$, $n_{12} = 9$, $n_{21} = 5$, $n_{22} = 31$.

Для перевірки кореляції розраховується статистична значущість (що позначається Z) кожного коефіцієнта Z_q и Z_k за формулами:

$$Z_q = Q\sqrt{n}$$

$$Z_k = K\sqrt{n}$$

Де $n = 124$ (кількість студентів в експериментальній групі). У результаті розрахунку ми отримали $Z_q = 10,74$ та $Z_k = 8,21$.

За таблицею критичних значень стандартного нормального розподілу знаходимо критичне значення (що позначається $Z_{кр}$). Нами розумілось, що треба враховувати наступне: відповідно до вимог застосованості критичних значень стандартного розподілу, критичне значення обирається для половинного

значення рівня значущості ($p/2$). У нашому випадку, якщо рівень значущості дорівнює $p \leq 0.05$ необхідно обрати значення $Z_{кр} = 1.96$ при $p = 0.025$.

Відтепер порівнюємо обчислені значення (Z_Q та Z_K) з критичним значенням ($Z_{кр}$):

$$|Z_Q| \geq Z_{кр} \quad 10,74 \geq 1,96$$

$$|Z_K| \geq Z_{кр} \quad 8,21 \geq 1,96$$

Оскільки Z_Q та Z_K більше ніж $Z_{кр}$, приймається гіпотеза H_1 . Вона же свідчить про те, що між пропусками занять та результатами складання заліків та іспитів існує достовірний кореляційний зв'язок.

Таким чином за допомогою статистичних методів ми довели, що пропуски занять позначилися на навчальній успішності студентів. Принагідно зауважимо, що в нашому випадку здебільшого пропуски занять мали місце на третьому курсі, коли студенти необачливо (а точніше – помилково) вважають, що вже оволоділи необхідними і достатніми фаховими знаннями та вміннями.

Отже, результати поглибленої діагностики досліджуваного явища підтвердили ефективність теоретично обґрунтованих і експериментально перевірених педагогічних умов, що утворили змістове наповнення розробленої моделі та визначеного й апробованого організаційно-методичного інструментарію, запровадженого у процесі педагогічного експерименту.

Висновки до розділу 3

Розроблена модель професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами забезпечує комплексне формування особистісних і професійних компетентностей через інтеграцію формальної, неформальної та інформальної освіти. Впровадження активних педагогічних умов, таких як стажування, круглі столи, панельні дискусії, дебати та симпозіуми, створює умови для поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю, стимулює розвиток аналітичного, критичного та етичного мислення, формує здатність до

гуманістично орієнтованої комунікації та ефективного прийняття професійних рішень у сфері міжнародного захисту. Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє створити дидактично продумане навчальне середовище, що сприяє самостійному навчанню, рефлексії та розвитку інформаційно-аналітичної компетентності здобувачів, забезпечуючи їхню готовність до професійної діяльності в умовах динамічних міграційних процесів.

Багаторівнева структура професійної підготовки забезпечує формування компетентності від базових знань і практичних навичок до спеціалізації та міжнародної експертизи, що сприяє професійній самореалізації та розвитку соціальної відповідальності майбутніх юристів. Поступове нарощування рівнів компетентності за рахунок практико-орієнтованих моделей, тренінгів інтерв'ювання, кейсового моделювання, ведення рефлексивних щоденників та формування портфоліо дозволяє забезпечити системний, контекстуальний та студентоцентризований підхід, який формує стійку готовність до ефективного захисту прав мігрантів і біженців, а також розвитку професійної і громадянської позиції у сфері прав людини.

Експериментальна робота розгорталась за трьома основними етапами: констатувальним, формувальним та контрольним. На констатувальному етапі здійснювалась діагностика початкового рівня підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами та формування однорідних експериментальної та контрольної груп. Результати констатувального етапу педагогічного експерименту засвідчили, що рівень професійної підготовки студентів експериментальної та контрольної груп практично не відрізнявся, що свідчить про порівнянність груп та забезпечує об'єктивність подальшого експериментального дослідження.

Результати контрольного діагностування після проведення формувального етапу педагогічного експерименту показали значну позитивну динаміку рівнів професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами в експериментальній групі порівняно з контрольною. Після впровадження

теоретично обґрунтованих і експериментально перевірених педагогічних умов у змістове ядро моделі підготовленості:

- частка студентів із високим рівнем підготовленості в експериментальній групі зростає з 12,2% до 21,67% (+9,47%), тоді як у контрольній групі – лише з 11,33% до 13,33% (+2%), що свідчить про подвоєння показника високого рівня в експериментальній групі порівняно з контрольною;
- відсоток студентів із середнім рівнем у експериментальній групі підвищився з 36,2% до 58,67% (+22,47%), у контрольній групі – лише з 36,67% до 44,0% (+4,33%), що підтверджує подвоєне покращення середнього рівня підготовленості в експериментальній групі;
- частка студентів із початковим рівнем у експериментальній групі зменшилася з 51,6% до 19,66% (-32,01%), що майже у 2,6 рази перевищує зменшення цього показника в контрольній групі (з 49,0% до 42,67%; -6,33%).

Таким чином, результати підсумкового (контрольного) етапу експериментального дослідження підтверджують ефективність визначених педагогічних умов та розробленої моделі в підвищенні професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами, що дозволяє формувати в здобувачів необхідні компетентності для реалізації професійної та громадянської ролі у сфері міжнародного захисту.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Барно О., Барно Т. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів. *Нові технології навчання*. 2020. № 1(94). С. 13–22. URL: <https://journal.org.ua/index.php/ntn/article/view/3>
2. Білецький В. В., Войтович І. С., Апшай Ф. В., Теліш І. С. Інформаційно-комунікаційні технології в умовах змішаного навчання. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. 2023. № 208. С. 91–97. URL: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1366>
3. Бобко Л., Мазурик А. Формування комунікативної компетентності як складової професійної підготовки юриста. *Науковий журнал Молодий вчений*. Юридичні науки. 2022. № 11 (111). С. 67 – 71. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5640>
4. Зошій І. В. Психолого-педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх юристів : дис. ... канд. психол. наук. : 19.00.07. Острог, 2018. 250 с.
5. Калита О. Упровадження моделі формування комунікативної компетентності майбутніх юристів в освітній процес ВНЗ. *Українське мовознавство*. 2018. Вип. 2(48). С. 50–55. URL: <https://ir.dpu.edu.ua/handle/123456789/1218>
6. Кравцова Н. Г. Інформаційні технології у контексті формування комунікативної компетентності майбутніх бакалаврів права. *Педагогічна Академія: наукові записки*, 2024. Вип. 13. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/491>
7. Мельник А. Особливості технології змішаного навчання у системі вищої освіти. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія : педагогіка. 2022. №2. С. 23 - 31. URL: <https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/pedagogy/article/view/18>
8. Мельник Л. В., Зарічна О. В., Колядич Ю. В. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі формування іншомовної

комунікативної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей. *Методологічні проблеми впровадження цифрових технологій та інноваційних методик навчання*. 2021. № 62. С. 38–45. URL:

<https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/3743>

9. Насіленко Л. А. Комунікативна компетентність майбутнього юриста як невід’ємна складова самореалізації. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2012. № 7 (25). С. 23 – 30. URL:

<https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/4645>

10. Пугач В. Формування професійної компетентності майбутніх правознавців в умовах сучасного інформаційно-освітнього середовища ЗВО. *Педагогіка безпеки*. 2021. Т. 6. № 1. С. 13–20. URL:

<https://pedbezpeka.vntu.edu.ua/index.php/pb/article/view/116>

11. Пугач В. Формування професійної компетентності майбутнього правознавця *Modern Information Technologies*. 2022. Вип. 65. С. 174 – 183. URL:

<https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5435>

12. Романів Х. Б. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні професійної правосвідомості студентів-юристів. *Інформація і право*. 2020. № 3 (34). С. 110 – 118. URL: <https://il.ippi.org.ua/article/view/221001>

13. Свідовська В. А. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх юристів засобами дистанційного навчання. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2016. С. 361–366. – URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vduep_2016_2_61.pdf

[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vduep_2016_2_61.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vduep_2016_2_61.pdf)

14. Стежко С. О., Кондратенко Н. Ю. Теоретичні аспекти формування комунікативної компетентності майбутніх юристів. *Часопис Київського університету права*. Теорія та історія держави і права. Філософія права. 2024. № 3. С. 40 – 44 URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/1111>

15. Федорчук О. С. Особливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій у вищій юридичній освіті. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2023. № 70. С. 221–230. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5587>
16. Янчишин В. Особливості формування мультикультурної компетентності в процесі підготовки студентів-правників. *Actual problems of law*. 2024. Вип. 4 (40). С. 123 – 129. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/apl/article/view/1975>
17. Aumond F. Dynamics in International Law on Education as it Applies to Refugee Students. *Revue Européenne des Migrations Internationales*. 2023. № 1. URL: <https://journals.openedition.org/remi/26075?lang=en>
18. MDPI – Balaban I., Rienties B., Winne P. H. Information Communication Technology (ICT) and Education / I. Balaban, B. Rienties, P. H. Winne // *Applied Sciences*. 2023. 13(22):12318. – URL.: <https://www.mdpi.com/2076-3417/13/22/12318>

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішено актуальне наукове завдання, що полягає в обґрунтуванні, розробленні та експериментальній перевірці моделі формування професійної підготовки майбутніх юристів до роботи з мігрантами.

1. Встановлено, що міграція є складним міждисциплінарним соціально-правовим явищем, яке в умовах глобалізації суттєво впливає на трансформацію правових відносин і потребує комплексного аналізу з урахуванням правових, соціально-психологічних і гуманітарних чинників.

Науково обґрунтовано сутність та структуру феномену «професійна діяльність майбутніх юристів з мігрантами»; уточнено змістове наповнення конструктів «мігрант»; «різновид мігрантів»; «мігранти-біженці»; «підготовка юристів до професійної діяльності».

З'ясовано, що професійна діяльність юриста у сфері міграції має інтегративний характер і передбачає поєднання правових знань, комунікативних умінь, міжкультурної компетентності та особистісно-мотиваційних якостей, необхідних для ефективного захисту прав мігрантів і біженців.

Уточнено категоріальний апарат дослідження шляхом розмежування понять «підготовка», «підготовленість» і «готовність»; визначено, що професійна підготовленість є результатом освітнього процесу, а готовність – інтегративною характеристикою особистості.

Обґрунтовано структуру професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами, що включає особистісний, професійний, психологічний і комунікативний компоненти, серед яких системоутворювальним визначено комунікативний.

2. Доведено своєрідність процесу підготовленості як прояву професійної компетентності бакалаврів права до роботи з мігрантами, як інтегративного прояву професійної компетентності, що охоплює систему правових знань, практичних умінь, комунікативних навичок, ціннісних

орієнтацій та особистісних якостей, необхідних для ефективної професійної взаємодії у сфері міграційних процесів. Встановлено, що така підготовленість формується в процесі професійної освіти в ЗВО та забезпечує здатність майбутніх юристів здійснювати правовий супровід мігрантів, вести професійний діалог, аналізувати правові проблеми й ухвалювати обґрунтовані рішення відповідно до принципів гуманізму, толерантності та верховенства права.

3. Спираючись на своєрідність базового явища – підготовленість студентів до роботи з мігрантами, доведено рівневу характеристику (високий, достатній, низький), що у структурі професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами охоплює ціннісно-мотиваційний, когнітивний і контрольний оцінний компоненти, яким відповідають соціально-правовий, особистісно-іміджевий та діяльнісно-комунікативний критерії. Це дало змогу розрізнати системно-моделюючий, локально-моделюючий і мінімально-моделюючий спектр підготовленості та сформулювати діагностичне підґрунтя для поетапного відстеження динаміки професійного становлення бакалаврів права.

4. Виявлено недостатню представленість підготовки до роботи з мігрантами в освітньо-професійних програмах, що зумовлює необхідністю її цілеспрямованої інтеграції до змісту юридичної освіти.

Науково обґрунтовано педагогічні умови підготовленості майбутніх юристів, як результат професійної підготовки до роботи з мігрантами. Ними постає сукупність професійної підготовленості, зокрема таких як-от: активізація формальної (університетської), неформальної (курси, тренінги, школи, клініки, волонтерські програми) та інформальної (самоосвіта, залучення до професійних спільнот, медіапростору) освіти здобувачів через спрямування їхньої освітньої траєкторії в ЗВО; застосування інформаційно-комунікаційних технологій; формування фахової обізнаності в моделях діяльності правника щодо роботи з мігрантами.

5. Розроблено модель формування професійної підготовки бакалаврів права до роботи з мігрантами, котра розглядається як цілісна педагогічна

система, що інтегрує сучасні наукові підходи та передбачає поетапну реалізацію (констатувальний, формувальний, контрольний етапи).

Встановлено, що на констатувальному етапі рівні підготовленості студентів експериментальної та контрольної груп істотно не відрізнялися, що забезпечило об'єктивність дослідження.

Експериментально підтверджено ефективність модельного підходу, де системоутворювальною постає сукупність визначених педагогічних умов.

Доведено позитивну динаміку рівнів професійної підготовки в експериментальній групі після формувального етапу:

- частка студентів із високим рівнем зросла з 12,2% до 21,67% (на 9,47%), тоді як у контрольній групі – лише на 2% (з 11,33% до 13,33%);
- частка студентів із достатнім рівнем збільшилася з 36,2% до 58,67% (на 22,47%), у контрольній групі – на 4,33% (з 36,67% до 44,0%);
- частка студентів із низьким рівнем зменшилася з 51,6% до 19,66% (на 32,01%), що значно перевищує відповідні зміни в контрольній групі (зменшення на 6,33% – з 49,0% до 42,67%).

Статистичний аналіз набутих результатів засвідчив суттєву позитивну перевагу досліджуваної особистісно-професійної якості у студентів експериментальної групи за всіма показниками, що підтверджує ефективність упровадження розробленої моделі та експериментально перевіреної сукупності педагогічних умов.

Проведена дослідно-експериментальна робота забезпечує формування у майбутніх юристів здатності до ефективної правозахисної діяльності, прийняття обґрунтованих професійних рішень у сфері міжнародного захисту, розвитку міжкультурної компетентності та професійної відповідальності.

Перспективи подальших наукових досліджень порушеної проблеми лежать у площині поглиблення наукових уявлень про підготовку здобувачів до роботи з мігрантами у логіці підсистеми «бакалавр-магістр».

ДОДАТКИ

Додаток А

МВС УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

«Право»

РІВЕНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ – перший (бакалаврський) рівень
СТУПІНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ – бакалавр
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ – 08 Право
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ – 081 Право

ЗАТВЕРДЖЕНО
ВЧЕНОЮ РАДОЮ ОДЕСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Голова Вченої ради

В'ячеслав ДАВИДЕНКО
(протокол від 24.05.2025 року № 6)

Освітня програма вводиться в дію з 2025 року

Ректор В'ячеслав ДАВИДЕНКО
(наказ від 24.05.2025 року № 195)

Одеса - 2025 рік

Освітньо-професійна програма «Право» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 08 Право, спеціальності 081 Право розроблена відповідно до стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 Право, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від «20» липня 2022 року № 644 та **робочою групою у складі:**

керівник робочої групи (гарант) освітньо-професійної програми: Тетерятник Ганна, завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики ФПФОДР НПУ, доктор юридичних наук, професор;

Члени робочої групи:

1. Савельєва Інна, начальник відділу криміналістичного забезпечення Слідчого управління ГУНП в Одеській області;
2. Матвєєва Лілія, завідувач кафедри загальноправових дисциплін ФПФОДР НПУ, доктор юридичних наук, професор;
3. Марченко Олена, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики ФПФОДР НПУ, кандидат юридичних наук;
4. Янковий Микола, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики ФПФОДР НПУ, кандидат юридичних наук, доцент;
5. Дришлюк Володимир, завідувач кафедри державно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук, доцент;
6. Лісніченко Дмитро, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики ФПФОДР НПУ, кандидат юридичних наук, доцент;
7. Мудрецька Ганна, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики ФПФОДР НПУ, кандидат юридичних наук, доцент;
8. Березовська В., випускниця освітньо-професійної програми;
9. Морар Анастасія, здобувач вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Право»;
10. Дідик Вікторія, здобувач вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Право»;

Інформація про зовнішню апробацію:

1. Гуревський Володимир – голова районного суду м. Одеси, кандидат юридичних наук, доцент.
2. Бурдейний Євген – головний спеціаліст сектору з питань цивільного захисту Пересипської районної адміністрації Одеської міської ради.
3. Озерський Ігор – професор кафедри фундаментальних і

галузових юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, доктор юридичних наук, професор.

Освітньо-професійна програма для підготовки здобувачів вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні за спеціальністю 081 Право містить обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти; перелік компетентностей випускника; нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання; форм атестації здобувачів вищої освіти; вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти; перелік нормативних документів на яких базується освітня програма.

І. ПРОФІЛЬ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ

зі спеціальності 081 Право

1. Загальна інформація	
Заклад вищої освіти та структурний підрозділ	Заклад вищої освіти із специфічними умовами навчання Одеський державний університет внутрішніх справ
Рівень вищої освіти	перший (бакалаврський) рівень
Ступінь вищої освіти	бакалавр
Галузь знань	08 Право
Спеціальність	081 Право
Форми здобуття освіти та розрахункові строки виконання освітньої програми за кожною з них	Очна (денна) – 4 роки Заочна – 5 років
Освітня кваліфікація	Бакалавр права
Кваліфікація в дипломі	Ступінь вищої освіти – бакалавр Спеціальність – 081 Право (набір до 2025 р.)
Тип диплому та обсяг освітньої програми	Диплом бакалавра, одиничний, 240 кредитів ЄКТС, 4 роки На базі повної загальної середньої освіти – 240 кредитів ЄКТС, з яких: – 201 кредит (83,75 % від загального обсягу) відведено на вивчення обов’язкових компонентів – з них 30 кредитів спрямовано на практичну підготовку; – 39 кредитів (16,25 %) відведено на вивчення вибірових компонентів Заклад вищої освіти зі специфічними умовами навчання має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, здобуті за попередньою освітньою програмою підготовки молодшого бакалавра або фахового молодшого бакалавра зі спеціальності 081 Право. Максимальний обсяг кредитів ЄКТС, що може бути перезарахований, становить 60 кредитів ЄКТС.
Наявність акредитації	Сертифікат про акредитацію Міністерства освіти і науки України, серія УД № 16010117 від 25 лютого 2019 року (термін дії до 01 липня 2025 року).
Цикл/рівень	НРК України – 6 рівень, FQ-EHEA – перший цикл, EQF-LLL – 6 рівень

Передумови	Для здобуття освітнього ступеня бакалавра можуть вступати особи, які здобули повну загальну середню освіту, а також особи, які здобули освітній ступінь молодшого бакалавра або освітньо- професійний ступінь фахового молодшого бакалавра зі спеціальності 081 Право. Прийом на навчання для здобуття вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти за спеціальністю 081 Право на основі освітнього ступеня молодшого бакалавра або освітньо- професійного ступеня фахового молодшого бакалавра зі спеціальності 081 Право здійснюється за результатами зовнішнього незалежного оцінювання з дотриманням вимог щодо мінімального конкурсного балу, який встановлюється Умовами прийому на навчання для здобуття вищої освіти на відповідний рік вступу для спеціальностей галузі знань 08 Право.
Мова викладання	Українська
Термін дії освітньої програми	з 2025 року до оновлення
Інтернет-адреса постійного розміщення опису освітньої програми	http://surl.li/ifevlh
2. Мета освітньої програми	
Програма розроблена відповідно до стратегії Одеського державного університету внутрішніх справ та спрямована на підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно охороняти та захищати права і свободи, законні інтереси людини, суспільства та держави, ефективно вирішувати завдання теоретичного та прикладного характеру у сфері права, а також підготовку здобувачів вищої освіти до самостійної професійної діяльності в сфері права з широким доступом до працевлаштування.	
3. Характеристика освітньої програми	

Предметна область (галузь знань, спеціальність, спеціалізація)	Галузь знань: 08 Право Спеціальність: 081 Право Об'єкт вивчення: право як соціальне явище. Вивчення права та його джерел ґрунтується на правових доктринах, цінностях і принципах, в основі яких покладені права та основоположні свободи людини. Цілі навчання: набуття здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі у сфері права з розумінням природи і змісту основних правових інститутів, а також меж правового регулювання різних суспільних відносин. Теоретичний зміст предметної області становлять знання про: основи поведінки індивідів і соціальних груп; творення права, його тлумачення та застосування; правові цінності, принципи, а також природа і зміст правових інститутів, етичні стандарти правничої професії. Методи, методики та технології: загальнонаукові і спеціальні методи пізнання правових явищ; методики правової оцінки поведінки чи діяльності індивідів і соціальних груп, ідентифікації правової проблеми та її вирішення на основі принципів права; цифрові технології. Інструменти та обладнання: сучасне інформаційно-комунікаційне обладнання, інформаційні ресурси та програмні продукти, що застосовуються в правовій діяльності.
Орієнтація освітньої програми	Освітньо-професійна програма
Основний фокус освітньої програми та спеціалізації	Спеціальна освіта в галузі права за спеціальністю 081 Право. Програма спрямована на оволодіння основами фундаментальних теоретичних знань та практичних вмінь і навичок в галузі права. Базується на загальновідомих наукових результатах із урахуванням сучасних наукових досліджень у галузі права, орієнтує на актуальні спеціалізації, у межах яких можлива подальша професійна та наукова кар'єра. Програма максимально зорієнтована на урахування сучасних особливостей юридичної практики, зокрема правовідносин в сфері кримінального провадження з використанням сучасних інформаційних технологій.

	Ключові слова: право, юридична наука, права і свободи людини, кримінальне провадження, сучасні інформаційні технології.
Особливості програми	Програма сформована як оптимальне поєднання академічних та професійних вимог. Освітньо-професійна програма має прикладну орієнтацію, спрямовану на формування фахівця, здатного використовувати отримані знання під час професійної діяльності. Прикладна орієнтація програми забезпечена вибірковими освітніми компонентами які здобувач вищої освіти обирає, після чого дисципліни стають обов'язковими для вивчення. Завдяки наявному унікальному матеріально-технічному забезпеченню освітнього процесу (лабораторії, спеціалізовані навчальні полігони, тири та ін.) у поєднанні із сучасними інтерактивними методами навчання (ділові ігри, квести, практичні заняття з елементами тренінгу та ін.) випускник має змогу досягти необхідних для професійної діяльності у галузі 08 Право результатів навчання. Для набуття практичних навиків здобувачами вищої освіти значну кількість кредитів в освітній програмі спрямовано саме на практичну підготовку, із забезпеченням можливості проходження ознайомчої, навчальної практики, стажування на підприємствах, в установах, організаціях, органах державної влади, місцевого самоврядування, у судових та правоохоронних органах, закладах вищої освіти, інших установах та організаціях. В Одеському державному університеті внутрішніх справ діє юридична клініка, яка сприяє розвитку практичних навичок здобувачів вищої освіти.
4. Придатність випускників до працевлаштування та подальшого навчання	
Придатність до працевлаштування	Професії за ДК 003:2010: судові секретарі, виконавці та розпорядники, організатори діловодства (державні установи), організатори діловодства (система судочинства), помічник адвоката, помічник нотаріуса, помічник юриста (інші види юриспруденції), інспектори правоохоронних органів, кримінально-виконавчої служби, воєнізованої охорони, приватні детективи та фахівці з дізнання, фахівці кримінально-виконавчої служби, службовці, пов'язані з інформацією, працівники служб, що надають захисні послуги, спеціаліст-криміналіст, старший дізнавач з особливих доручень, старший оперуповноважений в особливо важливих справах, старший слідчий в особливо важливих справах, слідчий, слідчий в особливо важливих справах.
Подальше навчання	Здобуття освіти на другому (магістерському) рівні вищої освіти. Набуття додаткових кваліфікацій в системі освіти дорослих.
5. Викладання та оцінювання	

Викладання та навчання	Студентоцентроване навчання, інтерактивне навчання, самонавчання, проблемно-орієнтоване навчання, навчання через практичну складову, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (електронне навчання в системі МІА Освіта). Навчальні заняття проводяться у вигляді лекцій, у тому числі мультимедійних, семінарських, практичних занять, ділових ігор, модельних судових засідань, оперативно-тактичних навчань, консультацій із залученням провідних фахівців в певній галузі професійної діяльності.
	Крім традиційних, інноваційними формами і методами навчання є: квести, тренінги, дидактичні ігри, ситуативне моделювання, кейс- методи, практичні заняття в спеціалізованих навчальних полігонах в умовах максимально наближених до реальної професійної діяльності. Самонавчання та практична підготовка є одними із основних елементів освітнього процесу.
Оцінювання	Контрольні заходи здійснюються протягом семестру та охоплюють: поточний контроль (складається з оцінювання аудиторної, індивідуальної та самостійної роботи), підсумковий контроль (залік/екзамен/захист курсових робіт, захист результатів практики/стажування, атестаційний екзамен), діагностичний контроль (ректорський контроль). Оцінювання здобувачів вищої освіти здійснюється за рейтинговою шкалою та за національною шкалою («відмінно», «добре», «задовільно», «зараховано»).
6. Програмні компетентності	
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі у галузі правничої діяльності.

Загальні компетентності (ЗК)	ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності. ЗК4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово. ЗК5. Здатність спілкуватися іноземною мовою. ЗК6. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології. ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. ЗК8. Здатність бути критичним і самокритичним. ЗК9. Здатність працювати в команді. ЗК10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів). ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. ЗК12. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми. ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. ЗК14. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності. ЗК15. Прагнення до збереження навколишнього середовища. ЗК16. Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК)	СК1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві. СК2. Здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ та процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему.

	СК3. Цінування та повага до гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння її правової природи. СК4. Здатність застосовувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, а також прецедентну практику Європейського суду з прав людини. СК5. Здатність застосовувати норми та інститути міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права. СК6. Здатність здійснювати порівняльний аналіз окремих правових інститутів права Європейського Союзу та Ради Європи і правової системи України. СК7. Здатність застосовувати норми та інститути права, щонайменше з таких галузей, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, трудове право, кримінальне і кримінальне процесуальне право. СК8. Здатність застосовувати правові принципи та доктрини. СК9. Здатність використовувати бази даних органів юстиції та інформаційні технології необхідні під час здійснення юридичної діяльності. СК10. Здатність використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин. СК11. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти. СК12. Здатність аналізувати правові проблеми та обґрунтовувати правові позиції. СК13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ. СК14. Здатність до консультування з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації. СК15. Здатність до самостійної підготовки проєктів актів правозастосування. СК16. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення. СК17. Здатність застосовувати поліцейські заходи, прийоми, тактики самозахисту та іншу тактику дій в ситуаціях, які виникають у процесі службової діяльності.
--	--

Додаткові спеціальні (фахові, предметні) компетентності для формування унікальності ОПШ	СК18. Здатність використовувати сучасні інформаційні технології у кримінальному провадженні. СК19. Здатність і готовність здійснювати пошук і фіксацію відомостей, які можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні. СК20. Здатність і готовність забезпечувати захист конституційних прав і свобод у випадках будь-яких умисних дій фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування, а також в умовах воєнного стану. СК21. Здатність і готовність організувати та проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на отримання та перевірку доказів, здійснювати їх процесуальне оформлення, у тому числі, на деокупованих територіях та в умовах воєнного стану.
7. Результати навчання	

Результати навчання за спеціальністю (визначені стандартом вищої освіти спеціальності) (РН)	РН1. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин. РН2. Знати та розуміти міжнародні стандарти прав людини, положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини. РН3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел. РН4. Знати та розуміти основи права Європейського Союзу. РН5. Давати короткий правовий висновок щодо окремих фактичних обставин з достатньою обґрунтованістю. РН6. Оцінювати недоліки і переваги певних правових аргументів, аналізуючи відому проблему. РН7. Скласти та узгоджувати план власного прикладного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами. РН8. Застосовувати інститути міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права. РН9. Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій. РН10. Вільно спілкуватись державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, із застосуванням правничої термінології. РН11. Мати базові навички риторики. РН12. Донести до респондента матеріал з певної правової проблематики доступно і зрозуміло. РН13. Знати та розуміти особливості реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права. РН14. Використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для правничої діяльності. РН15. Вільно використовувати для правничої діяльності доступні інформаційні технології і бази даних. РН16. Використовувати комп'ютерні програми, необхідні у правничій діяльності. РН17. Працювати в команді, забезпечуючи виконання завдань команди. РН18. Застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової системи. РН19. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів. РН20. Виокремлювати і аналізувати юридично значущі факти і робити обґрунтовані правові висновки. РН21. Готувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку зробленого у різних правових ситуаціях. РН22. Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях. РН23. Застосовувати поліцейські заходи, прийоми тактики самозахисту та іншу тактику дій в ситуаціях, які виникають у процесі службової діяльності.
---	---

Результати навчання за спеціальністю для формування унікальності ОПП	РН24. інформаційні технології Використовувати сучасні у досудовому розслідуванні. РН25. Здійснювати розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі на деокупованих територіях та в умовах воєнного стану.
8. Ресурсне забезпечення реалізації програми	
Кадрове забезпечення	Навчання за програмою забезпечується фахівцями відповідно до Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти, які затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1187 (у чинній редакції). До проведення навчальних занять можуть залучатися фахівці-практики, інші працівники закладів вищої освіти, стейкхолдери. Науково-педагогічні працівники, які забезпечують реалізацію цієї програми, мають відповідну освітню та професійну кваліфікацію та мають актуальний практичний досвід.
Матеріально-технічне забезпечення	Матеріально-технічна база Одеського державного університету внутрішніх справ є державною власністю і включає в себе землю, будівлі, споруди, комунікації, обладнання, транспортні засоби та інше майно, яке перебуває у користуванні факультетів, відділів, кафедр і служб та зараховане на балансовий облік. Матеріально-технічне забезпечення відповідає ліцензійним умовам провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти та дозволяє повністю забезпечити освітній процес протягом усього терміну підготовки за освітньо-професійною програмою. Стан приміщень засвідчено санітарно-технічними паспортами. Використання спеціалізованих кабінетів, комп'ютерних класів з комп'ютерами та сучасним програмним забезпеченням. Можливість необмеженого доступу до мережі Інтернет, у т.ч. за бездротовою технологією. Фінансування університету здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, які виділяються МВС України, а також за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб.
Інформаційне та навчально-методичне забезпечення	Інформаційне та навчально-методичне забезпечення відповідає Ліцензійним умовам провадження освітньої діяльності та нормативним документам університету. Офіційний веб-сайт http://oduvvs.edu.ua/ містить інформацію про освітні програми, освітню, наукову діяльність, структурні підрозділи, правила прийому, контакти. Здобувачі вищої освіти мають доступ до електронного репозитарію університету.
9. Академічна мобільність	
Національна кредитна мобільність	Здійснюється відповідно до Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність в Одеському державному університеті внутрішніх справ.
Міжнародна кредитна мобільність	Забезпечується університетом відповідно до підписаних міжнародних угод та

	меморандумів.		
Навчання іноземних здобувачів освіти	Не передбачено Статутом Одеського державного університету внутрішніх справ.		
10. Форми атестації здобувачів вищої освіти			
Форми атестації здобувачів вищої освіти	Атестація здобувачів вищої освіти здійснюється у формі атестаційного екзамену (екзаменів)		
Вимоги до атестаційного екзамену/(екзаменів)	Атестаційний екзамен (екзамени) мають передбачати оцінювання досягнення результатів навчання, визначених Стандартом вищої освіти та освітньо-професійною програмою.		
11. Система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти			
Система забезпечення закладом вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів: 1) визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти; 2) здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм; 3) щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладу вищої освіти та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті закладу вищої освіти, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб; 4) забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників; 5) забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи здобувачів вищої освіти, за освітньо-професійною програмою; 6) забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом; 7) забезпечення публічності інформації про освітньо-професійну програму, ступені вищої освіти та кваліфікації; 8) забезпечення ефективної системи запобігання порушенням вимог академічної доброчесності з боку працівників закладів вищої освіти і здобувачів вищої освіти; 9) інших процедур і заходів. Система забезпечення закладом вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) за поданням закладу вищої освіти оцінюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти, що затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, та міжнародним стандартам і рекомендаціям щодо забезпечення якості вищої освіти.			
12. Перелік компонентів освітньої програми			
Код	Компоненти освітньої програми	Кількість кредитів	Форма підсумкового контролю
1	2	3	4
ОБОВ'ЯЗКОВІ КОМПОНЕНТИ			
ОК 1	Професійна етика юриста	3	залік

ОК 2	Теорія держави та права	6	залік, курсова робота, екзамен
ОК 3	Історія держави та права	5	залік, екзамен
ОК 4	Поліцейська діяльність	3	екзамен
ОК 5	Тактико-спеціальна підготовка	9	залік
ОК 6	Спеціальна фізична підготовка	9	залік
ОК 7	Інформаційні та комунікаційні технології	3	залік
ОК 8	Українська мова професійного спрямування	3	екзамен
ОК 9	Іноземна мова професійного спрямування	12	залік, екзамен
ОК 10	Юридична логіка	3	залік
ОК 11	Юридичне документознавство	3	залік
ОК 12	Конституційне право	5	залік, екзамен
ОК 13	Судові та правоохоронні органи України	3	залік
ОК 14	Трудове право та право соціального забезпечення	5	залік, екзамен
ОК 15	Юридична психологія	3	залік
ОК 16	Цивільне право	6	залік, екзамен
ОК 17	Адміністративне право	4	залік, екзамен
ОК 18	Кримінальне право	14	залік, курсова робота, екзамен
ОК 19	Міжнародне публічне право	3	залік
ОК 20	Адміністративний процес	3	екзамен
ОК 21	Кримінальний процес	18	залік, курсова робота, екзамен
ОК 22	Оперативно-розшукова діяльність	3	екзамен
ОК 23	Цивільний процес	4	екзамен
ОК 24	Криміналістика	14	залік, екзамен
ОК 25	Міжнародний захист прав людини	3	залік
ОК 26	Міжнародне приватне право	3	залік
ОК 27	Кримінологія	3	екзамен

ОК 28	Досудове розслідування	10	залік, курсова робота, екзамен
ОК 29	Кримінально-правова кваліфікація	8	залік, екзамен
ОК 30	Навчальна практика (органи НПУ ¹)	3	залік
ОК 31	Навчальна практика (прокуратура / суди / адвокатура)	6	залік
ОК 32	Навчальна практика (слідчі підрозділи НПУ ¹)	6	залік
ОК 33	Стажування ¹ (слідчі підрозділи НПУ) / Виробнича практика ²	15	залік
Загальний обсяг обов’язкових компонентів		201 кредитів	
ВИБІРКОВІ КОМПОНЕНТИ ОП ^{1,2}			
ВК 1			
ВК 2...			
ВК 3...			
Загальний обсяг вибірових компонент		39 кредитів	
ЗАГАЛЬНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ		240 кредитів	

¹ Для здобувачів вищої освіти, які навчаються за державним замовленням.

² Для здобувачів вищої освіти, які навчаються за рахунок коштів фізичних та/або юридичних осіб.

³ Освітня компонента «Базова загальноїсськова підготовка» включається до переліку вибірових компонентів і є обов'язковою для категорій осіб визначених постановою КМУ від 21.06.2024 № 734 «Про затвердження Порядку проведення базової загальноїсської підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських».

⁴ Здобувачі вищої освіти обирають освітні компоненти загальним обсягом 39 кредитів ЄКТС з каталогу вибірових освітніх компонентів. Назви вибірових компонентів за освітньою програмою викладені в каталозі вибірових освітніх компонентів на офіційному веб сайті ОДУВС (<https://salo.li/ff644A0>). Для формування власної індивідуальної освітньої траєкторії здобувачі вищої освіти можуть обрати інші вибірові дисципліни з переліків вибірових освітніх компонентів, які пропонуються до інших освітніх програм, які реалізуються в

університеті. З силабусами навчальних дисциплін, які пропонуються до вибору, можна ознайомитися за посиланням (<https://salo.li/ff644A0>).

II. СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ

Семестр	Послідовність вивчення освітніх компонентів
1 семестр	ОК 2, ОК 3, ОК 4, ОК 5, ОК 6, ОК 8, ОК 9
2 семестр	ОК 1, ОК 2, ОК 3, ОК 5, ОК 6, ОК 7, ОК 10, ОК 11, ОК 12, ОК 13, ОК 30
3 семестр	ОК 5, ОК 6, ОК 9, ОК 12, ОК 14, ОК 15, ОК 16, ОК 17, ОК 18
4 семестр	ОК 5, ОК 6, ОК 9, ОК 14, ОК 16, ОК 17, ОК 18, ОК 19, ОК 21, ОК 24, ОК 25, ОК 31
5 семестр	ОК 5, ОК 6, ОК 9, ОК 18, ОК 20, ОК 21, ОК 24
6 семестр	ОК 5, ОК 6, ОК 9, ОК 18, ОК 21, ОК 24, ОК 26, ОК 32
7 семестр	ОК 5, ОК 6, ОК 9, ОК 27, ОК 28
8 семестр	ОК 28, ОК 29, ОК 33
КОМПЛЕКСНИЙ АТЕСТАЦІЙНИЙ ЕКЗАМЕН	

Таблиця 2

Матриця забезпечення результатів навчання (РН) відповідними компонентами освітньої програми

Компоненти освітньої програми		Результати навчання																									
	РН1	РН2	РН3	РН4	РН5	РН6	РН7	РН8	РН9	РН10	РН11	РН12	РН13	РН14	РН15	РН16	РН17	РН18	РН19	РН20	РН21	РН22	РН23	РН24	РН 25		
		ОБОВ'ЯЗКОВІ КОМПОНЕНТИ																									
OK1			+														+	+									
OK2			+			+	+						+					+	+								
OK3			+			+							+						+								
OK4			+						+				+		+	+	+	+						+			
OK5																	+						+				
OK6																	+						+				
OK7			+											+	+	+									+		
OK8			+							+	+	+															
OK9										+	+	+															
OK10	+		+		+	+					+	+							+	+							
OK11			+							+		+				+											
OK12		+	+		+	+												+	+	+							
OK13			+						+								+	+									
OK14	+		+		+	+							+	+	+			+	+	+							
OK15	+		+		+				+			+					+		+								
OK16	+		+		+	+							+					+	+	+		+					

III. Перелік нормативних документів, на яких базується освітньо-професійна програма

Нормативно-правові акти:

1. Про освіту : Закон України від 27.03.2025 № 4246-IX. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Про вищу освіту : Закон України від 09.04.2025 р. № 3791-IX. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2020 № 519-2020-п. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
4. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2024, № 1134-2023-п. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#>
5. Про затвердження Переліку спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання : наказ МОН України від 31.05.2023, № з0806-23. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0502-20#Text>
6. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ МОН України від 20.07.2022 р. № 644. Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-zh.zminamy-644-20.03.2023.pdf>
7. Про унесення змін до Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 30.04.2020 року № 584. Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. URL: file:///C:/Users/User/Documents/23.04.25_%D0%A2%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%8F%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA/66168d2475e54444347553.pdf
8. Національний класифікатор України. Класифікатор професій ДК 003:2010 : наказ Держспоживстандарту України від 13.12.2024 № v7751930-24. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10>

Нормативні документи ОДУВС:

1. Положення про організацію освітнього процесу в ОДУВС, затверджене Вченою радою ОДУВС (протокол № 1 від 28.01.2025), введене в дію наказом ОДУВС від 30.01.2025 р. № 34.

URL:

https://oduvs.edu.ua/uploads/Polozhennya_pro_organizacziyu_osvitnogo_procshu_v_ODUV_S_bb_193c9f78.pdf

2. Положення про організацію освітнього процесу на заочній формі здобуття вищої освіти в ОДУВС, затверджене Вченою радою ОДУВС (протокол № 1 від 28.01.2025), введене в дію наказом ОДУВС від 30.01.2025 р. № 34.

URL:

https://oduvs.edu.ua/uploads/Polozhennya_pro_organizacziyu_osvitnogo_procshu_na_zaochnij_t_a_distancijnij_formah_zdobuttya_vishhoyi_osviti_v_ODUVS_bd13b45b4c.pdf

3. Положення про освітні програми та їх гарантів ОДУВС, затверджене Вченою радою ОДУВС (протокол № 2 від 23.09.2024), введене в дію наказом ОДУВС від 24.09.2024 № 467. URL: https://oduvsv.edu.ua/uploads/Polozhennya_pro_osvitni_programi_ta_yih_garantiv_v_ODUVS_21e42330a3.pdf

4. Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти в Одеському державному університеті внутрішніх справ, затверджене Вченою радою ОДУВС (протокол № 2 від 27.02.2025), введене в дію наказом ОДУВС від 04.03.2025

№

123.

URL https://oduvsv.edu.ua/uploads/Polozhennya_pro_sistemu_vnutrishnogo_zabezpechennya_yakosti_osvitnoyi_21645ebc5d.pdf

Інформаційні джерела

1. Стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/04_2016_ESG_2015.pdf

2. EQF 2017 (Європейська рамка кваліфікацій).

URL : <https://ec.europa.eu/ploteus/content/descriptors-page>

3. QF EHEA 2018 (Рамка кваліфікацій ЄПВО) // URL : http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/EHEAParis2018_Communique_AppendixIII_952778.pdf

4. ISCED-F (Міжнародна стандартна класифікація освіти – Галузі, МСКО-Г) 2013. URL : <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-fields-of-education-and-training-2013-detailed-field-descriptions-2015-en.pdf>

5. Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя - <https://erasmusplus.org.ua/>

Додаток Б

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

«ПРАВО»

Першого рівня вищої освіти

на здобуття освітнього ступеня бакалаврза спеціальністю 081 Правогалузі знань 08 ПравоКваліфікація: бакалавр права

ЗАТВЕРДЖЕНО ВЧЕНОЮ

РАДОЮ ІДГУ

Голова вченої ради _____ Я. В. Кічук
(протокол № 11 від «30» травня 2024 р.)

Освітня програма вводиться в дію з 01.09 2024 р.

Ректор _____ Я. В. Кічук
(наказ № 72 від «30» травня 2024 р.)

Ізмаїл – 2024 р.

ЛИСТ ПОГОДЖЕННЯ

1. Рада з якості вищої освіти ІДГУ

протокол № 7 від «21» травня 2024р.

Голова ради з якості вищої освіти ІДГУ (В.В. Дроздов)

2. Вчена рада факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності

протокол № 11 від «16» травня 2024р.

Голова вченої ради факультету (В.А. Мізюк)

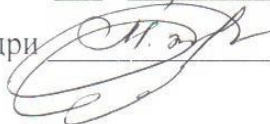
3. Рада з якості вищої освіти факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності

протокол № 10 від «15» травня 2024р.

Голова ради з якості вищої освіти факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності (Л.В. Драгієва)

4. Кафедра права і соціальної роботи

протокол № 11 від «09» травня 2024р.

Завідувач кафедри (А.С. Метіль)

ПЕРЕДМОВА

Розроблено робочою групою у складі:

1. Керівник проєктної групи (гарант освітньої програми):
Метіль Анастасія Сергіївна, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри права і соціальної роботи
2. **Оксінь Віталій Юрійович**, доктор юридичних наук, професор кафедри права і соціальної роботи;
3. **Ховпун Олексій Сергійович**, доктор юридичних наук, професор кафедри права і соціальної роботи;
4. **Арнаут Андрій Георгійович**, кандидат юридичних наук, самозайнята особа, адвокат;
5. **Решетникова Марина Юріївна**, випускниця спеціальності 081 Право, 2022 року, викладач кафедри права і соціальної роботи

Зміни до освітньо-професійної програми «Соціальна робота. Управління соціальними проєктами та волонтерство» затверджено рішенням вченої ради ІДГУ від 30.08.2024 р. (протокол № 1)

Голова вченої ради

Ярослав КІЧУК

Інформація про зовнішню апробацію:

1. **Наталя Крестовська**, доктор юридичних наук, завідувач кафедри морського права Національного університету «Одеська морська академія»
2. **Володимир Тищенко**, підполковник, начальник головного оперативно-розшукового відділу 17 прикордонного загону ім. Олександра Жуковського

1. ПРОФІЛЬ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 081«ПРАВО»

1. Загальна інформація	
Повна назва закладу вищої освіти та структурного підрозділу	Ізмаїльський державний гуманітарний університет, факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності, кафедра права і соціальної роботи
Ступінь вищої освіти та назва кваліфікації мовою оригіналу	Бакалавр Бакалавр права
Професійна кваліфікація	Не надається
Офіційна назва освітньої програми	Освітньо-професійна програма першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Право»
Тип диплому та обсяг освітньої програми	Одиничний, 240 кредитів ЄКТС (3 роки 10 місяців)
Наявність акредитації	Сертифікат № 3139, від 20.04.2022 р.
Цикл/рівень	6 рівень Національної рамки кваліфікацій України (НРК); 6 рівень Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя (EQF LLL); Перший цикл Європейського простору вищої освіти (HPFQ ENEA)
Передумови	Наявність повної загальної середньої освіти / освітньо- кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст», «спеціаліст» / освітнього ступеня «бакалавр»
Мова(и) викладання	Українська
Термін дії освітньої програми	до 01.07.2027 р.
Інтернет-адреса постійного розміщення опису освітньої програми	http://idgu.edu.ua/ects
2. Мета освітньої програми	
Метою освітньо-професійної програми є підготовка фахівців в галузі права, які зможуть оволодіти загальними та спеціальними компетентностями, що є необхідними для подальшої юридичної діяльності за умов реформування сучасної правової системи; створити всі необхідні умови для засвоєння теоретичних та практичних знань, умінь та навичок щодо розуміння природи та змісту права; врахувати міжнародний досвід застосування норм права та порядок функціонування сучасних європейських інститутів; сформулювати здатність до розв'язування складних задач у сфері суспільних правовідносин; досягти високого рівня правосвідомості та правової культури, зокрема приділити увагу правам дітей та молоді.	
3. Характеристика освітньої програми	

Предметна область	Право / Право / Право Об'єкт вивчення: право як соціальне явище. Вивчення права та його джерел ґрунтується на правових доктринах, цінностях і принципах, в основі яких покладені права та основоположні свободи людини. Цілі навчання: набуття здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі у сфері права з розумінням природи і змісту основних правових інститутів, а також меж правового регулювання різних суспільних відносин. Теоретичний зміст предметної області становлять знання про: основи поведінки індивідів і соціальних груп; творення права, його тлумачення та застосування; правові цінності, принципи, а також природа і зміст правових інститутів, етичні стандарти правничої професії. Методи, методики та технології: загальнонаукові і спеціальні методи пізнання правових явищ; методики правової оцінки поведінки чи діяльності індивідів і соціальних груп, ідентифікації правової проблеми та її вирішення на основі принципів права; цифрові технології. Інструменти та обладнання: сучасне інформаційно-комунікаційне обладнання, інформаційні ресурси та програмні продукти, що застосовуються в правовій діяльності.
Орієнтація освітньої програми	Освітньо-професійна
Основний фокус освітньої програми та спеціалізації	Бакалавр права має оволодіти компетентностями, необхідними для розуміння природи і функцій права, змісту його основних правових інститутів, застосування права, а також меж правового регулювання різних суспільних відносин. Ключові слова: правовідносини, права людини, верховенство права, публічне право, приватне право, галузі права, юридична діяльність, правозастосування.
Особливості програми	Проведення частини занять з професійно орієнтованих дисциплін передбачається на базі юридичних служб органів місцевого самоврядування, органів виконавчої влади, а також у судах, прокуратурі, адвокатурі, нотаріаті тощо
4. Придатність випускників до працевлаштування та подальшого навчання	

Придатність до працевлаштування	Бакалавр права може займати первинні посади згідно з Національним класифікатором України «Класифікатор професій» ДК 003:2010: 3432 Відповідальний секретар колегії судової 3432 Державний виконавець 3432 Державний уповноважений 3432 Конторський (офісний) службовець (недержавні установи юриспруденції) 3432 Конторський (офісний) службовець (страхування) 3432 Секретар колегії судової 3432 Секретар судового засідання 3432 Секретар суду 3432 Судовий виконавець 3432 Судовий розпорядник 3435.3 Організатор діловодства (система судочинства) 3436.1 Помічник керівника (директора, начальника і т. ін.) установи виконання покарань 3436.9 Помічник адвоката 3436.9 Помічник нотаріуса 3436.9 Помічник нотаріуса державного 3436.9 Помічник члена комісії 3436.9 Помічник юриста (інші види юриспруденції)
Подальше навчання	Здобуття освіти на другому (магістерському) рівні вищої освіти. Набуття додаткових кваліфікацій в системі освіти дорослих.
5. Викладання та оцінювання	
Викладання та	Студентоцентроване навчання; реалізація індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти; забезпечення
навчання	органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності; поєднання теоретичного навчання з практичною спрямованістю підготовки фахівців. Освітній процес здійснюється за такими формами: навчальні заняття; самостійна робота; практична підготовка; факультативні заняття; контрольні заходи. Основними видами навчальних занять в Університеті є: лекція; лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття; консультація.
Оцінювання	Оцінювання навчальних досягнень студентів здійснюється за 100-бальною шкалою та традиційною шкалою (відмінно, добре, задовільно, незадовільно; зараховано, не зараховано). Система оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти включає вхідний, поточний, проміжний, підсумковий семестровий, відстрочений, ректорський контроль знань та атестацію.
6. Програмні компетентності	
Інтегральна компетентність (ІК)	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі у галузі правничої діяльності.

Загальні компетентності (ЗК)	ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності. ЗК4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово. ЗК 5. Здатність спілкуватися іноземною мовою . ЗК 6. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології. ЗК 7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. ЗК 8. Здатність бути критичним і самокритичним . ЗК 9. Здатність працювати в команді. ЗК 10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів). ЗК 11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. ЗК 12. Здатність усвідомлювати рівні можливості та тендерні проблеми . ЗК 13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій , використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. ЗК 14. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності. ЗК15. Прагнення до збереження навколишнього середовища.
	ЗК 16. Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності спеціальності (СК)	СК1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві. СК2. Здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ та процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему. СК3. Цінування та повага до гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння її правової природи. СК4. Здатність застосовувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, а також прецедентну практику Європейського суду з прав людини. СК5. Здатність застосовувати норми та інститути міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права. СК6. Здатність здійснювати порівняльний аналіз окремих правових інститутів права Європейського Союзу та Ради Європи і правової системи України. СК7. Здатність застосовувати норми та інститути права, щонайменше з таких галузей, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, трудове право, кримінальне і кримінальне процесуальне право. СК8. Здатність застосовувати правові принципи та доктрини. СК9. Здатність використовувати бази даних органів юстиції та інформаційні технології необхідні під час здійснення юридичної діяльності. СК10. Здатність використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин. СК11. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти. СК12. Здатність аналізувати правові проблеми та обґрунтовувати правові позиції. СК13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ. СК14. Здатність до консультивання з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації. СК15. Здатність до самостійної підготовки проєктів актів правозастосування. СК16. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення. СК17. Знання і розуміння соціальної ролі підлітків у суспільстві та основ законодавства з прав дитини. СК18. Здатність до консультивання та встановлення значимих правових фактів у справах дітей та неповнолітніх.
--	--

7. Програмні результати навчання (ПР)

- ПРН 1. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин.
- ПРН 2. Знати та розуміти міжнародні стандарти прав людини, положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини.
- ПРН 3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.
- ПРН 4. Знати та розуміти основи права Європейського Союзу.
- ПРН 5. Давати короткий правовий висновок щодо окремих фактичних обставин з достатньою обґрунтованістю.
- ПРН 6. Оцінювати недоліки і переваги певних правових аргументів, аналізуючи відому проблему.
- ПРН 7. Складати та узгоджувати план власного прикладного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.
- ПРН 8. Застосовувати інститути міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права.
- ПРН 9. Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій.
- ПРН 10. Вільно спілкуватись державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, із застосуванням правничої термінології.
- ПРН 11. Мати базові навички риторики.
- ПРН 12. Доносити до респондента матеріал з певної правової проблематики доступно і зрозуміло.
- ПРН 13. Знати та розуміти особливості реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права.
- ПРН 14. Використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для правничої діяльності.
- ПРН 15. Вільно використовувати для правничої діяльності доступні інформаційні технології і бази даних.
- ПРН 16. Використовувати комп'ютерні програми, необхідні у правничій діяльності.
- ПРН 17. Працювати в команді, забезпечуючи виконання завдань команди.
- ПРН 18. Застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової системи.
- ПРН 19. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.
- ПРН 20. Виокремлювати і аналізувати юридично значущі факти і робити обґрунтовані правові висновки.
- ПРН 21. Готувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку зробленого у різних правових ситуаціях.
- ПРН 22. Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.
- ПРН 23. Використовувати набуті знання та спеціальні навички у спілкуванні з категорією неповнолітніх та їх представниками.
- ПРН 24. Кадрове забезпечення підрозділів ювенальної превенції фахівцями, які зможуть працювати з дітьми.
- ПРН 25. Ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності

8 . Ресурсне забезпечення реалізації програми

Кадрове забезпечення	Проектна група спеціальності складається з трьох науково-педагогічних працівників, які працюють у закладі освіти за основним місцем роботи і мають науковий ступінь та вчене звання. Науково-педагогічні працівники, які здійснюють освітній процес, мають стаж науково-педагогічної діяльності понад два
-----------------------------	---

	роки та рівень наукової та професійної активності, який засвідчується виконанням не менше чотирьох видів та результатів з перелічених у пункті 38 чинних Ліцензійних умов. При цьому склад групи забезпечення відповідає вимогам: частка тих, хто має науковий ступінь та/або вчене звання становить понад 50 відсотків; частка тих, хто має науковий ступінь доктора наук та/або вчене звання професора понад 10 відсотків загальної кількості членів групи забезпечення.
Матеріально-технічне забезпечення	Забезпеченість навчальними приміщеннями для проведення освітнього процесу становить понад 2,4 м ² . на одного здобувача освіти. Забезпеченість навчальних аудиторій мультимедійним обладнанням повинна становити не менше ніж 30%. Здобувачі вищої освіти, які цього потребують, забезпечені гуртожитком (100%). Соціально-побутова інфраструктура: бібліотека, у тому числі читальний зал; пункти харчування (їдальня та два буфети); актові зали; спортивні зали та спортивні майданчики; студентський палац (клуб); медичний пункт. Здобувачі вищої освіти забезпечені комп'ютерними робочими місцями (комп'ютерна техніка із строком експлуатації не більше восьми років), лабораторіями, обладнанням, устаткуванням, необхідними для виконання освітнього процесу.
Інформаційне та навчально-методичне забезпечення	Забезпеченість бібліотеки вітчизняними та закордонними фаховими періодичними виданнями відповідного або спорідненого профілю, в тому числі в електронному вигляді понад 4 найменування. Доступ до баз даних періодичних наукових видань англійською мовою відповідного або спорідненого профілю. Наявність офіційного веб-сайта закладу освіти, на якому розміщена основна інформація про його діяльність (структура, ліцензії та сертифікати про акредитацію, освітня/освітньо-наукова/ видавнича/атестаційна (наукових працівників) діяльність, зразки документів про освіту, умови для доступності осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до приміщень, навчальні та наукові структурні підрозділи та їх склад, перелік навчальних дисциплін, правила прийому, контактна інформація). Наявність сторінки на офіційному веб-сайті закладу освіти англійською мовою, на якому розміщена основна інформація про діяльність (структура, ліцензії та сертифікати про акредитацію, освітні/освітньо-наукові програми, зразки документів про освіту). правила прийому іноземців та осіб без громадянства, умови навчання та проживання іноземців та осіб без громадянства, контактна інформація (у разі започаткування або провадження підготовки іноземців та осіб без громадянства). Наявність електронних освітніх ресурсів на основі платформ дистанційного навчання MOODLE та Google Suite for Education, автоматизованої системи управління освітнім процесом. Навчально-методичне забезпечення: опис освітньої програми, початковий план, робочі програми навчальних дисциплін, навчальні матеріали з кожної дисципліни навчального плану, програми практичної підготовки, методичні матеріали для проведення атестації здобувачів вищої освіти.

9. Академічна мобільність	
Національна кредитна мобільність	На основі двосторонніх договорів між ІДГУ та закладами вищої освіти України (Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», Донецький національний університет імені Василя Стуса, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка).
Міжнародна кредитна мобільність	Угоди щодо академічного обміну та проведення навчальних практик з Галацьким університетом «Дунеря де Жос» (Universitatea Dunarea de Jos din Galați, Румунія), Стамбульським фондом науки та культури (Istanbul Foundation for Science And Culture, Туреччина), Кахульським Державним Університетом «Богдан Петричейку Хашдеу» (Cahul State University «Bogdan Petriceicu Hasdeu», Молдова)

Навчання іноземних здобувачів вищої освіти	Передбачено.
---	--------------

2. Перелік компонент освітньо-професійної програми та їх логічна послідовність

2.1. Перелік компонент ОП

Код н/д	Компоненти освітньої програми (навчальні дисципліни, курсові проєкти (роботи), практики, кваліфікаційна робота)	Кількість кредитів	Форма підсумково го контролю
1	2	3	4
Обов'язкові компоненти ОП			
ОК 1.	Основи філософських знань	3	залік
ОК 2.	Англійська мова	6	екзамен
ОК 3.	Англійська мова для професійної комунікації	3	екзамен
ОК 4.	Українська мова за професійним спрямуванням	4	залік
ОК 5.	Основи академічного письма та наукових досліджень	3	залік
ОК 6.	Україна в європейській історії та культурі	4	залік
ОК 7	Інформаційно-комунікаційні технології за професійним спрямуванням	3	залік
ОК 8	Фізична культура та основи здоров'я людини	3	залік
ОК 9	Теорія держави і права	9	екзамен
ОК 10	Історія держави і права України	3	екзамен
ОК 11	Історія держави і права зарубіжних країн	3	залік
ОК 12	Міжнародне публічне і приватне право	7	залік, екзамен
ОК 13	Основи права Європейського Союзу	3	залік
ОК 14	Кримінологія	4	екзамен
ОК 15	Конституційне право України	6	екзамен
ОК 16	Адміністративне право і процес в Україні	7	екзамен
ОК 17	Цивільне право України	10	екзамен
ОК 18	Цивільне процесуальне право України	4	екзамен
ОК 19	Трудове право України	4	екзамен
ОК 20	Кримінальне право України	10	екзамен
ОК 21	Кримінальне процесуальне право України	4	екзамен
ОК 22	Юридична деонтологія	4	екзамен
ОК 23	Історія вчень про державу і право	3	залік
ОК 24	Податкове право України	4	екзамен
ОК 25	Екологічне право	4	екзамен
ОК 26	Риторика	3	залік
ОК 27	Логіка	3	залік
ОК 28	Основи складання процесуальних документів	3	залік
ОК 29	Юридична психологія	3	залік
ОК 30	Судові та правоохоронні органи України	5	екзамен
ОК 31	Нотаріат і адвокатура в Україні	4	екзамен
ОК 32	Основи правової педагогіки	4	залік
ОК 33	Правове регулювання молодіжної політики	4	залік
ОК 34	Основи ювенальної превенції та юстиції	3	залік
ОК 35	Сучасні правові системи	3	екзамен
ОК 36	Курсова робота з теорії та історії держави і права	1	захист роботи

ОК 37	Курсова робота з цивільного права і процесу	1	захист роботи
ОК 38	Курсова робота з кримінального права і процесу	1	захист роботи
ОК 39	Навчальна практика (ознайомча)	3	захист практик и
ОК 40	Навчальна практика (правова)	6	захист практик и
ОК 41	Виробнича практика (правова)	15	захист практик и
Загальний обсяг обов'язкових компонентів:		180	
Вибіркові компоненти ОП			
Загальний обсяг вибірових компонент:		60	
ЗАГАЛЬНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ		240	

2.2. Структурно-логічна схема освітньої програми " <u>Право</u> "													
підготовки здобувачів ОС " <u>бакалавр</u> "													
за спеціальністю <u>081 Право</u>													
1 семестр		2 семестр		3 семестр		4 семестр		5 семестр		6 семестр		7 семестр	
OK02. Англійська мова	3	OK02. Англійська мова (екзамен)	3									OK03. Англійська мова для професійної комунікації (екзамен)	
OK04. Українська мова за професійним спрямуванням (залік)	4	OK05. Основи академічного письма та наукових досліджень (залік)	3	OK07. Інформаційно-комунікаційні технології за п/с (залік)	3								
OK06. Україна в європейській історії та культурі (залік)	4	OK01. Основи філософських знань (залік)	3										
OK08. Фізична культура та основи здоров'я людини (залік)	3					OK36. Курсова робота з теорії та історії держави і права	1			OK37. Курсова робота з цивільного права і процесу	1		OK38. Курсова робота з кримінального права і процесу
OK09. Теорія держави і права (екзамен)	3	OK09. Теорія держави і права (екзамен)	6	OK35. Сучасні правові системи (екзамен)	3	OK12. Міжнародне публічне і приватне право (залік)	3	OK12. Міжнародне публічне і приватне право (екзамен)	4	OK13. Основи права Європейського Союзу (залік)	3		
OK11. Історія держави і права зарубіжних країн (залік)	3	OK15. Конституційне право України (екзамен)	6	OK16. Адміністративне право і процес в Україні (екзамен)	4	OK16. Адміністративне право і процес в Україні (екзамен)	3	OK18. Цивільне процесуальне право України (екзамен)	4	OK24. Податкове право України (екзамен)	4	OK21. Кримінальне процесуальне право України (екзамен)	4
OK27. Логіка (залік)	3	OK26. Риторика (залік)	3	OK17. Цивільне право України (екзамен)	5	OK17. Цивільне право України (екзамен)	5	OK20. Кримінальне право України (екзамен)	6	OK20. Кримінальне право України (екзамен)	4		OK29. Юридична психологія (залік)
OK22. Юридична деонтологія (екзамен)	4	OK23. Історія вченя про державу та право (залік)	3	OK28. Основи складання процесуальних документів (залік)	3	OK19. Трудове право України (екзамен)	4			OK25. Екологічне право (екзамен)	4	OK30. Судові та правоохоронні органи України (екзамен)	5
OK10. Історія держави і права України (екзамен)	3	OK39. Навчальна практика (ознайомча)	3			OK40. Навчальна практика (правова)	6			OK41. Виробнича практика (правова)	6	OK41. Виробнича практика (правова)	9
								OK32. Основи правової педагогіки (залік)	4				
												OK33. Правове регулювання молодіжної політики (залік)	4

3. ФОРМА АТЕСТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Атестація здобувачів вищої освіти здійснюється у формі атестаційного екзамену. Атестаційний екзамен з права передбачає оцінювання результатів навчання, визначених стандартом вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» та освітньо-професійною програмою.

До структури атестаційного екзамену входить оцінювання компетентностей з таких галузей права: конституційне право; адміністративне право; цивільне право; цивільне процесуальне право; кримінальне право; кримінальне процесуальне право; трудове право.

5. Матриця забезпечення програмних результатів навчання (ПРН) відповідними компонентами освітньої програми

[illegible]

Додаток В**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ****НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ****ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА****«ПРАВО»**

Рівень вищої освіти	ПЕРШИЙ (БАКАЛАВРСЬКИЙ)
Ступінь вищої освіти	БАКАЛАВР
Галузь знань	D БІЗНЕС, АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ПРАВО
Спеціальність	D8 ПРАВО

ЗАТВЕРДЖЕНО
рішенням Вченої ради НАВС
протокол від 27.05.2025 №12/4-8
введено в дію наказом НАВС від 02.06.2025 № 773

Голова Вченої ради**Руслан СЕРБИН****Київ 2025**

ПЕРЕДМОВА

Освітньо-професійну програму за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти підготовки фахівців освітнього ступеня бакалавра в галузі знань D Бізнес, адміністрування та право за спеціальністю D8 Право, кваліфікація: бакалавр права, розроблено відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 року № 1556, Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» від 23 листопада 2011 року № 1341, Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» від 30 грудня 2015 року № 1187, Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти» від 29 квітня 2015 р. № 266 (в редакції від 30 серпня 2024 р. № 1021) та Стандарту вищої освіти першого (бакалаврського) рівня галузі знань 08 Право, спеціальності 081 Право, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 р. № 644 проектною групою у складі:

Прізвище, ім'я, по батькові		Науковий ступінь, шифр та назва наукової спеціальності	Вчене звання (за кафедрою)	Посада та назва підрозділу (за основним місцем роботи)
Гарант освітньої програми:	Лукашенко Альона Анатоліївна	кандидат юридичних наук	доцент	доцент кафедри адміністративного права та процесу Національної академії внутрішніх справ
Члени проектної групи:	Пендюра Максим Миколайович	кандидат юридичних наук	доцент	завідувач кафедри теорії, історії та філософії права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
	Бухтіярова Ірина Геннадіївна	кандидат юридичних наук	доцент	доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
	Романенко Людмила Миколаївна	кандидат юридичних наук		доцент кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
	Полішко Наталія Леонідівна	доктор філософії у галузі «Право»	доцент	доцент кафедри цивільно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

				психології Національної академії внутрішніх справ
	Ступак Діана Русланівна			студент 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Національної академії внутрішніх справ

Зміни до освітньо-професійної програми були затверджені:

- рішенням Вченої ради НАВС, протокол від 12.11.2020 №22/5-10. Підстава – щорічний моніторинг та перегляд освітніх програм, затвердження Типової освітньої програми «Право (поліцейські)», затвердженої т. в. о. Державного секретаря МВС України від 03.08.2020 р.
- рішенням Вченої ради НАВС, протокол від 28.09.2021 №18. Підстава – щорічний моніторинг та перегляд освітніх програм, затвердження Типової освітньої програми «Право (поліцейські)» в. о. державного секретаря МВС України від 18.08.2021 р.
- рішенням Вченої ради НАВС, протокол від 30.08.2022 №12/5-7. Підстава – щорічний моніторинг та перегляд освітніх програм, затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (наказ МОН України від 20.07.2022 р. № 644).
- рішенням Вченої ради НАВС, протокол від 29.05.2023 №11/4-8. Підстава – щорічний моніторинг та перегляд освітніх програм, внесення змін до стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (наказ МОН України від 20.03.2023 р. № 307), затвердження Типової освітньої програми «Право (поліцейські)» державним секретарем МВС від 01.11.2023 р.
- рішенням Вченої ради НАВС, протокол від 25.06.2024 №14/4-7. Підстава – щорічний моніторинг та перегляд освітніх програм, внесення змін до стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (наказ МОН України від 13.06.2024 р. № 842).
- рішенням Вченої ради НАВС, протокол від 27.05.2025 №12/4-8. Підстава – щорічний моніторинг та перегляд освітніх програм, внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти» від 29 квітня 2015 р. № 266 (в редакції від 30 серпня 2024 р. № 1021), рекомендації експертів НАЗЯВО з акредитаційної експертизи.

Проректор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Повна назва закладу вищої освіти (структурного підрозділу за необхідністю)	Національна академія внутрішніх справ
Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський) рівень
Ступінь вищої освіти	Бакалавр
Галузь знань	D Бізнес, адміністрування та право
Спеціальність	D8 Право
Форма здобуття освіти	Очна (денна), заочна
Освітня кваліфікація	Бакалавр права
Офіційна назва освітньої програми	Право
Тип диплому та обсяг освітньої програми	Диплом бакалавра, одиничний, 240 кредитів ЄКТС
Наявність акредитації	Національне агентство із забезпечення якості освіти. Протокол засідання № 4(76) від 25.02.2025, сертифікат про акредитацію № 10421, виданий 28.02.2025, термін дії до 1 липня 2030
Передумови	Наявність повної загальної середньої освіти або освітній ступінь молодшого бакалавра або освітньо-професійний ступінь фахового молодшого бакалавра зі спеціальності 081 Право.
Мова викладання	Українська
Термін дії освітньої програми	до 01.07.2030
Інтернет адреса постійного розміщення опису освітньої програми	https://okop.navs.edu.ua/l%D1%96ve-menyu/normativno-pra-vove-zabezpechennya-navchalnogo-proczesu/osv%D1%96tn-o-profes%D1%96jn%D1%96-programi.html
1.2. Мета освітньої програми	

Підготовка кваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців у сфері права, здатних розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми правничої діяльності з використанням цифрових інструментів, дотримуючись принципу верховенства права, прав і свобод людини, національних та європейських правових цінностей в умовах сучасних викликів і повоєнного відновлення України.

1.3. Характеристика освітньої програми

<i>Опис предметної області</i>	Об'єкт вивчення: право як соціальне явище. Вивчення права та його джерел ґрунтується на правових доктринах, цінностях і принципах, в основі яких покладені права та основоположні свободи людини. Цілі навчання: набуття здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі у сфері права з розумінням природи і змісту основних правових інститутів, а також меж правового регулювання різних суспільних відносин. Теоретичний зміст предметної області становлять знання про: основи поведінки індивідів і соціальних груп; творення права, його тлумачення та застосування; правові цінності, принципи, а також природа і зміст правових інститутів, етичні стандарти правничої професії. Методи, методики та технології: загальнонаукові і спеціальні методи пізнання правових явищ; методики правової оцінки поведінки чи діяльності індивідів і соціальних груп, ідентифікації правової проблеми та її вирішення на основі принципів права; цифрові технології. Інструменти та обладнання: сучасне інформаційно-комунікаційне обладнання, інформаційні ресурси та програмні продукти, що застосовуються в правовій діяльності.
<i>Орієнтація професійної програми</i>	Структура освітньо-професійної програми передбачає теоретико-прикладну спрямованість на формування компетентностей та результатів навчання з теорії права та державотворення, конституційного права України, основ права Європейського Союзу, цивільного права, цивільного процесу, адміністративного права, кримінального права, кримінального процесу та інших галузей права.

<i>Основний фокус освітньої програми та спеціалізації</i>	Дотримання верховенства права, прав і свобод людини, правових цінностей та етичних стандартів правничої діяльності. Ключові слова: право, верховенство права, права людини, норми права, правозастосування, правнича діяльність.
<i>Особливості програми</i>	Програма спрямована на підготовку правників із глибокими знаннями у сфері права та правозастосування, орієнтованих на практичну діяльність і дотримання етичних стандартів правничої професії. Особлива увага приділяється правам людини, верховенству права, національним та європейським правовим цінностям. Програма враховує виклики воєнного стану та потреби повоєнного відновлення, інтегруючи міждисциплінарні підходи, сучасні методики викладання та цифрові інструменти для формування фахівців, здатних ефективно працювати в умовах демократичного врядування.

1.4 Придатність випускників до працевлаштування та подальшого навчання

<i>Придатність до працевлаштування</i>	Працевлаштування на посади відповідно до Національного класифікатора України: Класифікатор професій (ДК 003:2010), які потребують наявності вищої освіти зі спеціальності D8 Право.
<i>Академічні права випускників</i>	Продовжити навчання на другому (магістерському) рівні вищої освіти. Набуття додаткових кваліфікацій в системі післядипломної освіти.

1.5 Викладання та оцінювання

<i>Викладання та навчання</i>	Студентоцентроване навчання. Лекції, семінарські та практичні заняття, консультації та інші види навчальних занять з використанням дистанційних технологій навчання. Практична підготовка здійснюється в організаціях та установах, центральних органах виконавчої влади, які відповідають майбутній професійній діяльності здобувачів вищої освіти у сфері права.
-------------------------------	---

<i>Оцінювання</i>	Поточний та підсумковий контролі, тести, усні та письмові екзамени, захист результатів практичної підготовки, атестація. Оцінювання відбувається відповідно до «Положення про внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності в Національній академії внутрішніх справ».
<i>Подальше навчання</i>	Здобуття освіти на другому (магістерського) рівні вищої освіти. Набуття додаткових кваліфікацій в системі освіти дорослих.
1.6. Програмні компетентності	
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі у галузі правничої діяльності.
Загальні компетентності (ЗК)	ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності. ЗК4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово. ЗК5. Здатність спілкуватися іноземною мовою. ЗК6. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології. ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. ЗК8. Здатність бути критичним і самокритичним.
	ЗК9. Здатність працювати в команді. ЗК10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів). ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. ЗК12. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми. ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення

	здорового способу життя. ЗК14. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності. ЗК15. Прагнення до збереження навколишнього середовища. ЗК16. Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності.
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК)	СК1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві. СК2. Здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ та процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему. СК3. Цінування та повага до гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння її правової природи. СК4. Здатність застосовувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, а також прецедентну практику Європейського суду з прав людини. СК5. Здатність застосовувати норми та інститути міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права. СК6. Здатність здійснювати порівняльний аналіз окремих правових інститутів права Європейського Союзу та Ради Європи і правової системи України. СК7. Здатність застосовувати норми та інститути права, щонайменше з таких галузей, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне

	процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, трудове право, кримінальне і кримінальне процесуальне право. СК8. Здатність застосовувати правові принципи та доктрини. СК9. Здатність використовувати бази даних органів юстиції та інформаційні технології необхідні під час здійснення юридичної діяльності. СК10. Здатність використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин. СК11. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти. СК12. Здатність аналізувати правові проблеми та обґрунтовувати правові позиції. СК13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ. СК14. Здатність до консультування з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації. СК15. Здатність до самостійної підготовки проєктів актів правозастосування. СК16. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.
1.7 Результати навчання (РН)	

РН 1. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин.

РН 2. Знати та розуміти міжнародні стандарти прав людини, положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини.

РН 3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.

РН 4. Знати та розуміти основи права Європейського Союзу.

РН 5. Давати короткий правовий висновок щодо окремих фактичних обставин з достатньою обґрунтованістю.

РН 6. Оцінювати недоліки і переваги певних правових аргументів, аналізуючи відому проблему.

РН 7. Скласти та узгоджувати план власного прикладного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.

РН 8. Застосовувати інститути міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права.

РН 9. Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій.

РН 10. Вільно спілкуватись державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, із застосуванням правничої термінології.

РН 11. Мати базові навички риторики.

РН 12. Доносити до респондента матеріал з певної правової проблематики доступно і зрозуміло.

РН 13. Знати та розуміти особливості реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права.

РН 14. Використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для правничої діяльності.

РН 15. Вільно використовувати для правничої діяльності доступні інформаційні технології і бази даних.

РН 16. Використовувати комп'ютерні програмами, необхідні у правничій діяльності.

РН 17. Працювати в команді, забезпечуючи виконання завдань команди.

РН 18. Застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової системи.

РН 19. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

РН 20. Виокремлювати і аналізувати юридично значущі факти і робити обґрунтовані правові висновки.

РН 21. Готувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку зробленого у різних правових ситуаціях.

РН 22. Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.

<i>Кадрове забезпечення</i>	Кадрове забезпечення відповідає вимогам Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року №1187 (зі змінами) для першого (бакалаврського) рівня
<i>Матеріально-технічне забезпечення</i>	Відповідає ліцензійним вимогам щодо надання освітніх послуг у сфері вищої освіти і є достатнім для забезпечення якості вищої освіти: матеріально-технічне та навчально-методичне забезпечення освітнього процесу; доступ до системи дистанційного навчання; спеціалізовані об'єкти навчального призначення. -
<i>Інформаційне та навчально - методичне забезпечення</i>	Інформаційне забезпечення освітнього процесу передбачає можливість здобувачів вищої освіти використовувати бібліотечні ресурси, електронні джерела інформації, каталоги, архіви (репозитарій) тощо, платформа дистанційного навчання (Moodle) та наявність відповідних ліцензованих, публічних пакетів прикладних програм для проведення практичних та інших навчальних занять.
Академічна мобільність	
<i>Національна кредитна мобільність</i>	Регламентується Положенням про організацію академічної мобільності учасників освітнього процесу у Національній академії внутрішніх справ, затвердженим Вченою радою НАВС (протокол № 1 від 26.01.2021) https://okop.navs.edu.ua/assets/files/example3/pol_mob.pdf
<i>Міжнародна кредитна мобільність</i>	Може провадитися на основі укладених двосторонніх договорів про співробітництво між НАВС та закладами вищої освіти – закордонними партнерами
<i>Навчання іноземних здобувачів вищої освіти</i>	За наявності ліцензії

**ПЕРЕЛІК КОМПОНЕНТІВ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ
ПРОГРАМИ
(набір 2025)**

Код навчаль- ної дисцип- ліни	Компоненти освітньої програми (навчальні дисципліни, курсові проєкти (роботи), практики, кваліфікаційна робота)	Кількіс- ть кредитів	Форма підсумкового контролю
ОБОВ'ЯЗКОВІ НАВЧАЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ			
OK 1	Філософія	4	Екзамен
OK 2	Логіка та критичне мислення	4	Залік
OK 3	Професійна етика правника	3	Залік
OK 4	Українська мова професійного спрямування	4	Екзамен
OK 5	Професійна комунікація	4	Екзамен
OK 6	Іноземна мова	13	Залік, екзамен
OK 7	Інформаційні технології та цифрові сервіси в правничій діяльності	6	Залік, екзамен
OK 8	Історія держави та права	4	Екзамен
OK 9	Державотворення	3	Залік
OK 10	Теорія права	3	Екзамен
OK 11	Вступ до правничої освіти та професії	3	Залік
OK 12	Конституційне право України	7	Залік, екзамен
OK 13	Судові та правоохоронні органи України	3	Залік
OK 14	Цивільне право	12	Залік, екзамен
OK 15	Цивільний процес	10	Залік, екзамен
OK 16	Адміністративне право	6	Залік, екзамен
OK 17	Адміністративна процедура	4	Екзамен
OK 18	Адміністративне судочинство	4	Залік
OK 19	Кримінальне право	11	Залік, екзамен
OK 20	Кримінальний процес	10	Залік, екзамен
OK 21	Міжнародне публічне право	4	Залік
OK 22	Основи економіки	4	Залік
OK 23	Фінансове право	5	Екзамен
OK 24	Міжнародний захист прав людини	4	Залік
OK 25	Трудове право	6	Екзамен
OK 26	Природноресурсне право	4	Залік
OK 27	Міжнародне приватне право	4	Залік
OK 28	Криміналістика	6	Екзамен
OK 29	Судова медицина та психіатрія	3	Залік
OK 30	Кримінологія	4	Залік
OK 31	Основи права Європейського Союзу	3	Залік
OK 32	Основи цивільної безпеки, домедичної та психологічної допомоги	6	Екзамен
OK 33	Філософія сталого розвитку	3	Залік
OK 34	Індивідуальний прикладний проєкт	4	Захист
OK 35	Практична підготовка	16	Захист

Загальний обсяг обов'язкових компонентів		194	
ВИБІРКОВІ НАВЧАЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ			
БК 01			
БК п			
Загальний обсяг вибірових компонентів		46	
ЗАГАЛЬНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ		240	

Обов'язкові освітні компоненти освітньо-професійної програми обрані з перспективою забезпечення всіх (загальних і спеціальних) компетентностей і результатів навчання. Матриця відповідності компетентностей обов'язковим освітнім компонентам освітньо-професійної програми та матриця забезпечення результатів навчання відповідними обов'язковими освітніми компонентами освітньо-професійної програми – додаються.

Вибіркові освітні компоненти освітньо-професійної програми, що розроблені для вільного вибору здобувачами вищої освіти, використовуються для розширення та поглиблення компетентностей, а також вироблення соціальних здібностей, умінь, навичок.

Порядок формування переліку освітніх компонентів регламентується Положенням про розроблення програм навчальних дисциплін і силабусів у Національній академії внутрішніх справ. Порядок їх обрання та включення в індивідуальні навчальні плани здобувачів регулюється Порядком вибору навчальних дисциплін здобувачами вищої освіти в НАВС.

Форма атестації здобувачів вищої освіти

Форми атестації здобувачів вищої освіти	Атестація здобувачів вищої освіти здійснюється у формі атестаційного екзамену (екзаменів).
Вимоги до атестаційного екзамену (екзаменів)	Атестаційний екзамен (екзамени) мають передбачати оцінювання досягнення результатів навчання, визначених Стандартом вищої освіти та освітньою (професійною) програмою зі спеціальності.